

Tanasije MLADENović

ZIS I ESTETIKA

Sukob dogmatizma i slobodne književne misli

Hajne je, u svoje vreme, napisao engleskim puritancima sledeću rečenicu: „...u svom neprijateljskom stavu prema umetnosti, one mračne, cratko potiššane puritanske glave išle su samo stopama onog istog duha koji se ispoljio još u prvim vekovima crkve, duha ikonoborstva koji se održao do dana današnjeg, čas tinjajući, čas bukajući“.

Sukob puritanizma i umetnosti ovaj pesnik je objašnjavao i vekovnim suprotnostima između dva potpuno raznorodna pogleda na svet „od kojih je jedan nikao na sušnom tlu Judeje, a drugi na cvetnoj grčkoj zemlji“, pa je, prema tome, zla krv koja je „uzavrela“ između Jerusalima i Atine, između svetoga groba i koevke umetnosti, ustvari značila borbu do istrage „između života u duhu i duha u životu“ (podvukao T. M.)

Potpunih i doslovnih analogija u istoriji i društvu, razume se, nikada nije bilo, niti ih može biti, već i zbog toga što se društvo nalazi u stalnom kretanju i menjanju. Vlast puritanaca i njihov uticaj u svetu umetnosti, i u samoj Engleskoj, oдавно su prestali da imaju svoj prvobitni smisao i značaj. Pa ipak, Hajneove reči i karakterizacije ni do dana današnjeg nisu izgubile mnogo od svoje aktuelnosti.

Vreme u kojem živimo isuviše daje hrane asocijacijama koje se direktno nadovezuju na misli slične Hajneovim zapažanjima, zebnjama i ogorčenju.

Ovoga puta, međutim, ne radi se, bar formalno, niokakvim crkvenovojujućim ljudima, nego o „prestavnicima“ najnaprednijeg pogleda na svet, koji, u ime tog pogleda, — dakle, u ime Marksovih, Engelsevih i Lenjinovih ideja — traže i „pronalaze“ savremene „nevernike“ i „jeretike“, pokušavajući da protiv njih, ne birajući mnogo sredstva, povedu rat do uništenja.

Da ne okolišimo mnogo, reći ćemo odmah da je „lov na veštice“, tojest hajka protiv „jugoslovenskog revizionizma“, koja je na sektoru politike dobila dosad neslućene razmere — protežući se na relaciji Peking—Moskva—Prag—Bukurešt—Sofija—Tirana — u poslednje vreme upadljivo i nametljivo preneti i na područje estetike. Na taj način je „ofanziva“ obuhvatila takozvani ideološki front u celini. I, pošto stvari stoje tako, nemamo šta da se brinemo: nema oblasti koja nije ili koja neće biti „zahvaćena“.

Časopisi „Novi mir“, „Oktjabr“, „Inostrana literatura“, novine „Literaturnaja gazeta“ i „Sovjetskoje iskustvo“ i dr. već duže vremena sistematski se obračunavaju ili bar pokušavaju da se obračunaju, s „revizionistima“ i na području estetike u Poljskoj, Mađarskoj i Jugoslaviji (u Jugoslaviji poslednjih dana naročito, što je potpuno razumljivo, jer je sinhronizovano sa opštom antijugoslovenskom kampanjom), ali ni neki sovjetski „zastranjivači“, koji su, poverovavši u demokratski, antistaljinistički kurs, ispoljili izvesna shvatanja koja nisu sasvim u duhu i skladu sa takozvanim socijalističkim realizmom, nisu ostali sasvim pošteđeni. O Kini i o prilikama u Kini bolje je i da ne govorimo. Ono što se tamo danas događa ljudima, osobito intelektualcima, prevazilazi sve što obična i normalna pamet i mašta mogu da zamisle. Primitivizam, koji je, nažalost, karakteristična i česta pojava i u drugim socijalističkim zemljama, i koji je plodno tle za cveatanje dogmatizma u međunarodnom radničkom pokretu, u toj zemlji, nekadašnjoj staroj kolevici kulture i civilizacije, danas je maltene izdignut na stepen nacionalnog kulta.

A šta da se kaže o legersko-satelitskim listovima i štampi i njihovim prostačkim i psovačkim metodama „diskusije“? Čini mi se da ne zaslužuju bilo kakav ozbiljniji tretman, već i zbog toga što nisu bili u stanju da izmisle ma šta novo koje sem ponavljanja oveštalih fraza iz otužnog staljinističkog arsenala.

Ovog puta zadržaćemo se samo

na pisanju jednog od centralnih sovjetskih organa, lista „Izvestija“, koji se nedavno i sam umešao u kampanju o pitanjima estetike i „revizije“ estetike (!). Nekakav kandidat filozofskih nauka A. Zisa zisovskom logikom (tojest logikom Zavoda Imeni Staljina, tojest automobilskom, logikom od ko zna koliko konja) pokušao je, u podužem članku, da likvidira „revizionističke“ uklone i priklone nekoliko jugoslovenskih i nekoliko mađarskih pisaca, među kojima se nalazi i Đerd Lukač, kome ovaj nevoljni saradnik „Izvestija“ nije do-

Sreten Stojanović: Pod punim jedrima

stojan, po svemu sudeći, da se prihvati ni za togu!

Metod Zisa u raspravljanju s protivnicima isto je toliko „marksistički“ koliko je „marksistička“, naprimer, katolička ili recimo herstovska antikomunistička propaganda. Štaviše, za ove notorne anti-marksiste može se otvoreno reći da su u svojim polemičkim spisima, inače punim otrova i neprijateljske mržnje, pošteniji kad je u pitanju citiranje njima tuđih tekstova i shvatanja!

A šta radi „drug“ Zis? Vadi rečenice, čak i pojedine de-

love rečenica iz konteksta, falsifikuje pravi smisao izvesnih tvrdnji i postavki, pa ih onda „obara“ u ime jedinog i jedino važećeg i ispravnog socijalističkog realizma!

Na mnogim stranama u socijalističkom svetu i sa čisto marksističkih pozicija odavno se čula i čuje reč osude i neprihvatanja stvaralačkog metoda, obaveznog po ne znam kojem sve kanonu za svakog stvaraoca u bilo kojoj socijalističkoj zemlji ili za bilo kojeg pripadnika bilo koje radničke partije ili grupe.

DVE VRSTE DOKUMENTARISTA:

SVEDOCI I POSLASTIČARI

Filmske žurnale i dokumentarne filmove koji se na programima bioskopa nađu kao predigra glavnom, igranom filmu, većina ljudi smatra običnom informacijom. Autori ovih filmskih formi bili bi, dakle, neka vrsta novinara — reportera, koji se trude da kao istinoljubivi izveštaji prenesu publici događaje kojima su prisustvovali što je moguće vernije.

Naravno, spretni novinar videće više od svog nespretnog kolege, biće bliže samom centru zbivanja, osetiće bolje atmosferu događaja. Baš to što ponekad vidimo nekoliko žurnalskih storijsa o istoj temi, pomoći će nam da shvatimo kolika je uloga subjektivnog činoca i u tako objektivnom naizgled poslu kao što je pravljenje filmskih informacija.

U dočeku stranog državnika jedan reporter primetiće svečanu stražu, muziku koja intonira himne, grupu ukrućenih ministara, slavoluke. Drugi reporter će, opisujući iste trenutke akcentirati pojavu dece sa cvećem, susret žene visokog gosta sa suprugom našeg Pretsednika, uzgred će možda biti zabeležen trenutak u kome je povetarac jednom sviraču iz muzike poremetio note, a u publici na ulicama biće posebno zapažena jedna smežurana starica, nasmejani vatrogasac i devojčica sa svojim psom.

Reporter naših „Filmskih novosti“ već su nas toliko puta prijatno iznenadili otkrivajući zanimljive ljudske i intimne trenutke u krupnim događajima. Tu spada i onaj momenat sa jednog svečanog i značajnog mitinga pred Narodnom skupštinom. U jednom trenutku, negde u uglu jednog totala vidi se kako neki mangup koji se popeo na drvo (svaki miting iskiti drveće omladincima) baca na nekog u gomili — grudvu snega. Ta mala disonanca — pokret grudve koji ne traje ni dve sekunde, učinila je da ceo događaj izgubi onaj podignuti

patetični ton koji gotovo uvek deluje nelagodno i stvara nevidljivu pregradu između učesnika samih događaja i onih koji te događaje posmatraju reprodukovane na film skom platnu.

Stvaralačka uloga reportera dokumentariste sastoji se baš u tom odabiranju, šta da se unese u gotov film i koliko toga, na kom mestu šta da se kaže, čime da se počne, čime da se završi. Na taj način on će, iako prikazujući snimke stvarnih događaja, prikazati u stvari svoj doživljaj tih događaja i svoj odnos, svoj stav prema njima.

Kada se u filmu Milenka Štrpca „Pa strašno bi bilo“, dete izgubi od majke u Luna-parku i oko njega se skupi gomila sveta, spiker uime mladića koji još iz rata ne zna za svoje roditelje i koji to sve posmatra, kaže: izgubilo se samo pola

Nastavak na 9 strani

Dušan MAKAVEJEVIĆ

TRI PESME

SENKA I RUKA

Senka povučena od ruke do beline, Šta lije tako nežno dok mili. Pod njom se možda gine, il' raste nedosežno?

Trzaji na umoru? Ne, to reči su koje će da žive. Iz njena struka izvlačim zoru. Zvezde će da posive.

Uprkos svemu piši rukom ispovest tamne senke. Neko je tešku zavesu navukao i kraj je terevenke...

MEMENTO

Topot po asfaltu. Ko čičak u kosu tako u mozak ona.

Natezanje sa socijalističkim realizmom ne može se ničim ozbiljnije teoretski dokazati osim, opet i opet, istrgnutim i naopako i netačno protumačenim citatima, pre svega citatima iz nekih Lenjinovih tekstova, među kojima nesumnjivo najvažnije mesto pripada poznatom njegovom članku „Partijska organizacija i partijska literatura“. Čak nigde u delima klasika marksizma-lenjinizma nije ni ukazivano da je socijalistički realizam nešto što mora da bude od opštevažee i isključive vrednosti za svakog svengog socijalistu. Naprotiv, Lenjin je odučno odvajao svesno — i dobvoljno — prihvatanje partijnosti kao izraza dobrovoljnog, slobodnog saveza pristalica socijalizma od bilo kakvog mešanja, tačnije, grubog političkog administrativnog intervencionisanja partije u umetničko stvaralaštvo. ...U toj stvari — pisao je Lenjin — bezuslovno je potrebno obezbeđenje većeg prostora ličnoj inicijativi, individualnim sklonostima, prostora misli i fantaziji, formi i sadržaju“ (Lenjin, VIII tom, str. 387 ruskog izdanja). A B. Melilah, sovjetski istoričar književnosti, u svojoj knjizi „Lenjin i problemi ruske literature“ (Ogiz, 1947 god. Moskva), piše o toj istoj stvari sledeće: „Kadetske novine „Slobo-

Vidi br. 205 od 27 avgusta 1958 g.

Nastavak na 4 strani

MALI ESEJ

DIMENZIJA REČI

Pre nekoliko godina, pokojni Voja Rehar je u „Mladoj kulturi“ objavio esej pod ovim istim naslovom. Upotrebljavajući, sada i ovde, taj reharovski naslov, ja se prisećam ne samo lika jednog dragog i umnog čoveka, već se prisećam njegove misli, njegovog duha. Prisećam se njegove osnovne teze u tome kratkom eseju, toj usputnoj skici, fragmentu koji bi, van sumnje, bio razraden i produbljen da se ikako moglo sprečiti i izbeći neizbežno umiranje čovekovo; teze da je naša reč, koju govorimo sebi, i kojom se obraćamo svetu, odraz i izraz nas samih. Da smo, po jednom dubokoljudskom moralnom imperativu, sadržani, do kraja, u svojoj akciji i da svaki pisac koji upotrebljava reči govora daje tim rečima jedan, tako da kažem relativni oblik, relativno značenje, da daje svoju vlastitu dimenziju, samoga sebe.

U životu govora i u govoru života reči ponekad gube svoju prava značenja i dobijaju nova, trenutna, možda kratkotrajna. Neke reči su kao papirnate novčanice u optičaju — od duge upotrebe, od čestog prelazanja iz ruke u ruku, od gužvanja po džepovima raznih ljudi, one postepeno gube svoju vrednost. Reč u govoru biva kompromitovana, pogotovo ako su njome isplakali usta oni koji nisu znali šta govore. Konferencijski govor, ta ispravna verbalistika neduhovitih oratora, upropastio je ogroman broj reči i izraza ovoga našeg svežeg i stvaralački moćnog jezika i ko zna koliko će vremena proći dok mnoge od tih banalizovanih reči ne povrate svoj pravi ugled i svoje pravo značenje — ako ga uopšte ikada i vrata. Danas nije teško naći duhovitih imitatora koji po pola časa mogu da govore otrcane konferencijske fraze a da ne kažu ni jedne jedine misli; danas još uvek, isto tako, nije teško naći neduhovitih govornika koji su satima čak u stanju da zveckaju rečima pored vašeg uha i da kod nemarnih slušalaca izazovu utisak da govore i lako i mudro, a da, ustvari, pretaču iz šupljeg u prazno, pale prskalice i opsenjuju prostotu. U životu govora i u govoru života neke reči su izgubile svoje značenje, i svoj ugled, ali nisu izgubile svoju dimenziju — po njima se može poznati čovek.

Reč može da oduševi, da ponese, može da ubedi i da obmane, može da zaboli i da uvredi, ali može i da izda. Čak i ona reč koja, sama za sebe, ima svoje pravo, recimo neokrnjeno i nekompromitovano značenje i ona koja u govoru, postepeno, menja svoju funkciju. Reč može da izda zato što je govori čovek neshvatajući, ili zloupotrebljavajući, njenu dimenziju — lažući druge i sebe. U ovom našem vremenu koji postaje sve strašniji i sve lepši — strašniji zbog raščovečavanja i lepši zbog čovekovog otpora i čovekove borbe — mnoga reč upućena da usmrti ubija onoga koji hoće da ubije. Ljudima padaju glave zato što im uz ime biva prikačena jedna jedina reč, pa se čoveku, na trenutak, učini da se istorija doista ponavlja: inkvizitorima je, nekada, bilo dovoljno da čuju reč bezbožnik pa da pripremaju lomča; salemske veštice povešane su samo zato što je na njih neko pokazao prstom i rekao jednu jedinu reč; ljudske sudbine se gase i ruče, i danas kao i pre nekoliko stoleća, negde ako se za nekog kaže da je komunist, negde ako se za nekog kaže da je dešničar. Šta više, danas se vode i moderni politički krstaški ratovi protiv jednog naroda i protiv njegove volje da ima svoju volju, i nađena je, naravno, i za njih reč. Već drugi put u kratkoj istoriji naše slobode mi smo nevernici i kao bela otrcana krpa, meta u koju treba pucati, nama se na grudi prišiva kompromitujuća (ustvari kompromitovana) reč: revizionizam.

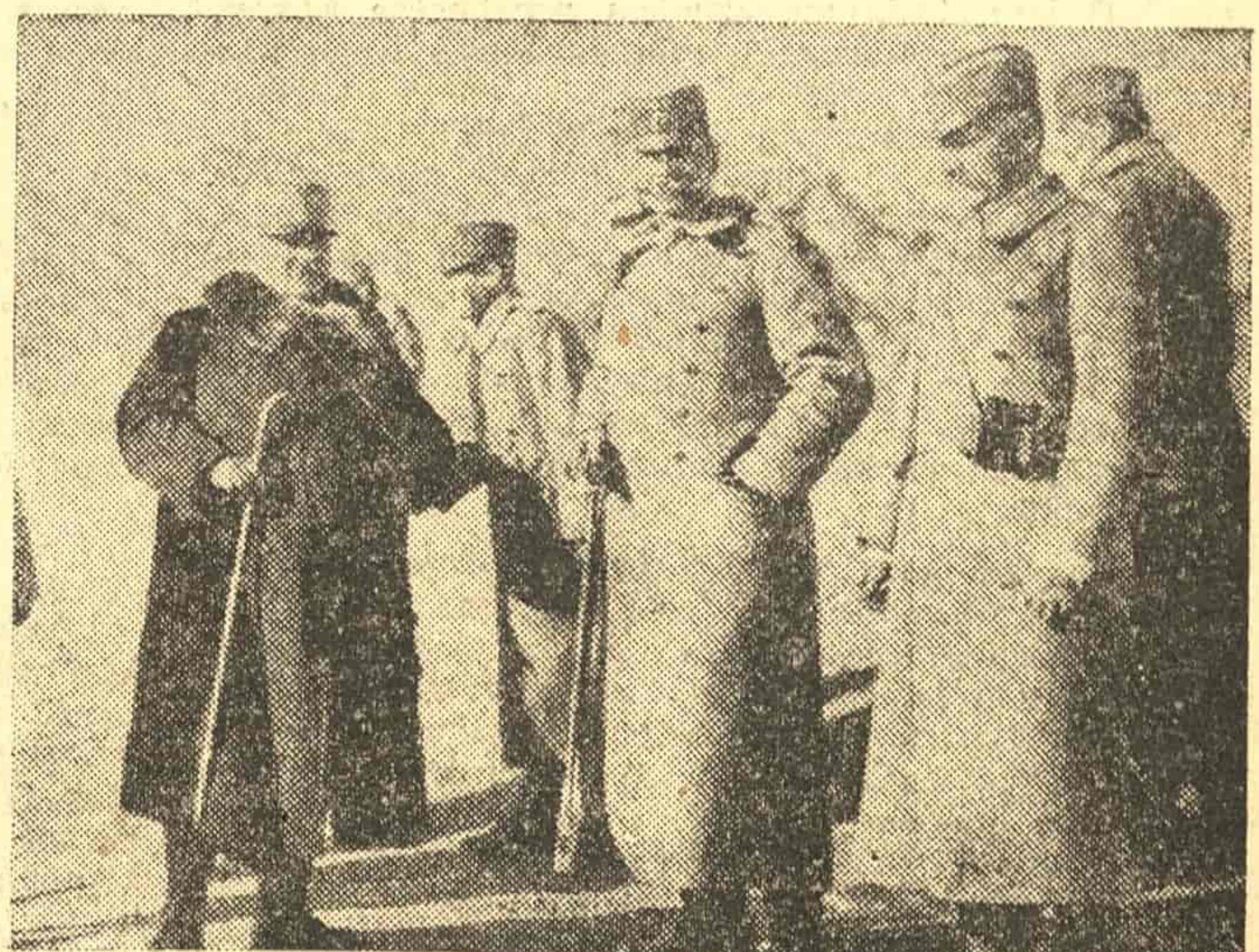
Lomče su, naravno, pripremljene. I ako mnoga reč u govoru, zbog zloupotrebe, gubi svoje značenje, ako, uprkos preciznom pojmu što ga sadrži u sebi, gubi svoj ugled, jer pošten čovek oseća da je upotrebljena kao laž, obmana ostaje obmana. Reč se vraća, reč odaje, jer reči imaju svoju dimenziju a to je dimenzija onoga koji je izgovara, onoga koji je ispisuje, onoga koji je pušta u svet. Laž, ponekad, doista može da zvuči kao istina, ali ako se samo malo dune i skine s nje siva prašina obmane, reč izgovorena kao laž postaje ono što i jeste.

Čovek pod čijim naslovom se objavljiva ovi redovi rekao je da „gest otpunjan od istine i od morala, možda će doneti trenutnu korist... ali će taj gest biti poricanje“ jer reč je „kamen u zgradi života koju podizemo, ona -- to smo mi sami.“ To je dovoljna pouka za one koji umeju da misle.

Predrag PALAVEŠTRA

SVETLOST SA KAJMAKČALANA

Proslava četrdesetogodišnjice proboja Solunskog fronta

Vojvode Mišić i Bojović sa Franše Depereom, na Gavranu 1917

Četrdeset neravnomernih, burnih godina prošlo je od rane jeseni 1918 godine, kad su dve armije srpskih vojnika, zajedno sa saveznicima, izvršile probijanje Solunskog fronta. Oči ovog trenutka tople su od divljenja i poštovanja. A to su i oči istorije koja je oduvek volela svoje početke, svoje prelome, svoje triumfe. (Memoarski i književni priloci o Solunskoj epopeji na strani 2)

Nikola DRENOVAC

Satire i parodije

Uzaludna svetačka pesma

Za one koji, po ovom i na ovom svetu, kao ni ja, nemaju sreće

Ova pesma nema nameru da nešto kaže, ovo su reči izgovorene tek u vetar i etar, a govor bespomoćnog nikom ne pomaže ne mogu vas pustiti u raj, nisam ja Sveti Petar.

Ne mogu vas odvesti u željeni kraj — preko leta a neću vam ama baš ništa pomoći ako natovarite na mene brige celog sveta jer ostaćete vam onda prazni dani i prazne noći.

Znam, sanjate plaže, na pesku ona, gotovo gola, ali i ja sam dole, nisam gore, ne mogu da vas odvedem na more nisam ja pokrovitelj voda, nisam ja Sveti Nikola

I znam imate vi pik na vašeg šefa, jedna osvetica bila bi vam najmilija, ali ne mogu verujete ništa protiv njegovog šefa ne grmim ja, nisam ja Sveti Ilija.

Od razmišljanja pršti vam čelo, puca glava nešto bi lepo trebalo da vas leči ali nisam ja veliki iscelitelj Sveti Sava neće vas isceliti moje reči.

Naneto vam je tvrdite niz nepravdi, ali najbolje zaboravite sve što je bilo, ljudi smo šta može da se radi ne delim ja pravdu, nisam ja Arhangel Gavriilo.

A nekad je, govore, ljudima najveće blagodeti idući po svetu donosio Isus Hristos, a moj dolazak ne bi vam mogao ništa doneti kako bih i ja dobrovoljno išao oko zemlje go i bos.

Izmišljeno je bezbroj svetaca i dvanaest apostola za godine koje imaju svega dvanaest meseci ali istina je nepobitna i gola ne mogu vam pomoći ni ja ni apostoli, ni sveci.

I ova pesma nema nameru da nešto kaže, ovo su reči izgovorene tek u vetar i etar

a govor bespomoćnog nikom ne pomaže, ne mogu vas pustiti u raj, nisam ja Sveti Petar.

A videli ste ne bi vredelo i da sam od onih sa neba ja samo bespomoćno slušam vaš zov, verujete i meni najviše pomoći treba, ja sam veliki velikomučenik Jov.

Aleksije MARJANOVIC

NALIVPERAŠ

Kraj trepe je, pripravan vazda, a dakonije ne sme da takne. Na mig što bude dao mu gazda svakog rivala mora da smakne.

On guta knedle za vreme pira, dok poglavice naginju pljosku, ali kad žrtvu perom skalpira — dobiće gutljaj i svoju kosku.

Pogreb

U tuge milosti nema

Kad sahranjuju milog i dragog ožalošćeni bezdušno izgaze sve tuđe humke i tuđa srca

I čim izgovore nek ti je laka zemlja svima odjednom lakne samo ne onima koji su živeli od pokojnikovih osmeha i pokojnikove plate

Mile STANKOVIĆ

STO

Pisali sto o kome je reč bio je na izgled sasvim običan, sa jednom dužom fijkom u sredini i sa šest bočnih, odnosno levokranih i desnokranih fioka. Prema kazivanju služitelja Krste, prednji deo stola bio je, nažalost, malo oštećen. Ali, na još veću žalost, pomenuti Krsta, koji je inače bio rodom iz Obrenovca, nerado se upuštao u razgovor o uzroku tog oštećenja. Tako da se i nehotice dolazi na pomisao da mu je taj uzrok bio prilično nejasan.

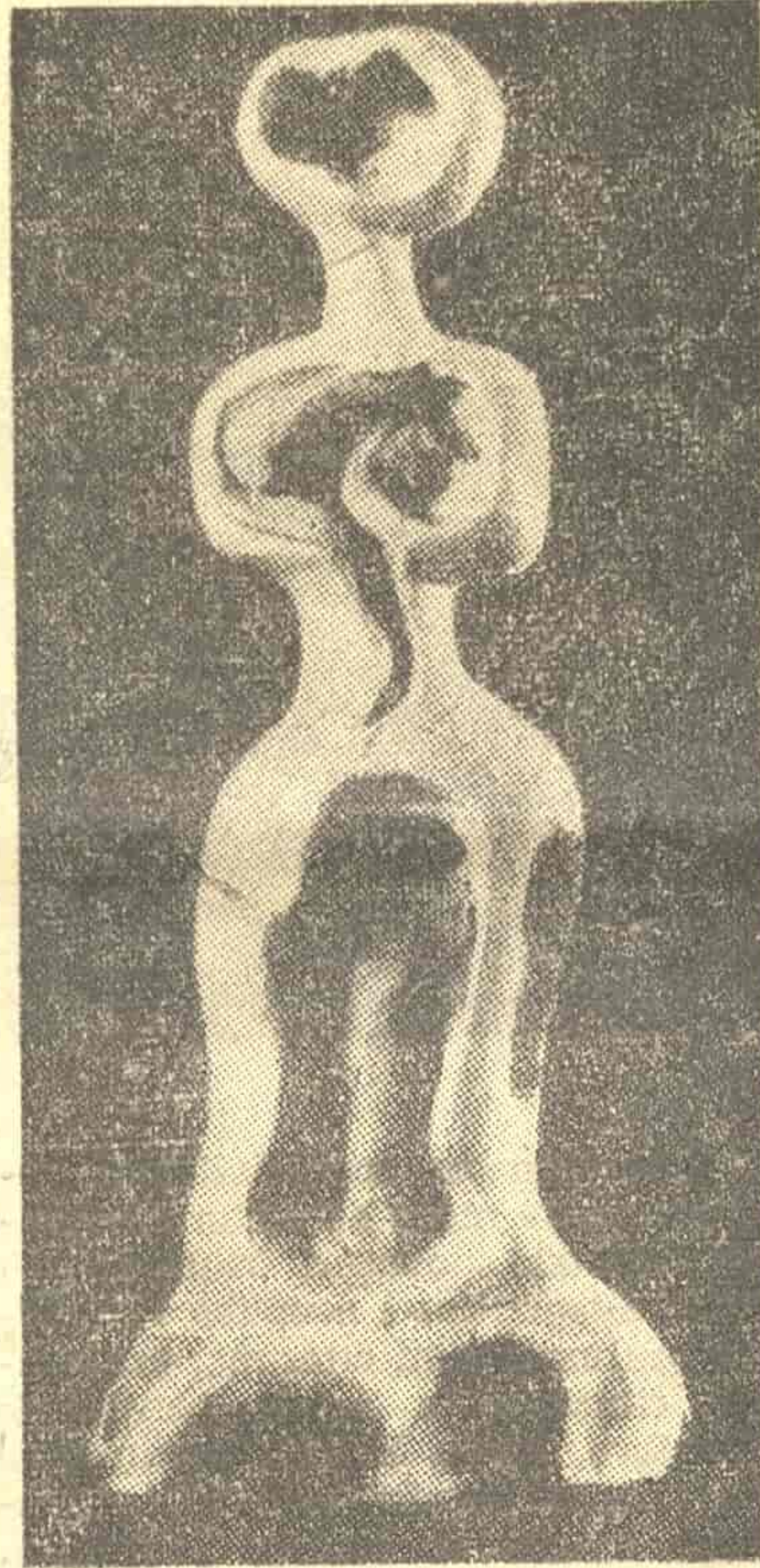
Proučavaoci astalskog pitanja svakako ne bi obratili naročitu pažnju na ovaj sto, utoliko pre što je njegova tabla pod uticajem vremena postala ako ne rapava a ono pomalo tamna, bez sjaja i posebne privlačnosti. O poreklu stola nema iscrpljivih podataka, ali Krsta navodi da je sto bio nači-

njen od prave hrastovine. I da on, Krsta, nikad nije u to posumnjao, nijednog trenutka.

Sto se pak tiče fioka, najjače je škripala prilikom otvaranja i zatvaranja ona srednja, a pod kojim je uglom stajao sto prema vratima — to Krsta nije znao da kaže, pošto je u njegovim pojmovima o uglovima vladala prilična nesređenost, najblaže rečeno. Štaviše, ostaje nejasno da li je sto bio u Umetničkom odeljenju ili u Odeljenju za fermentaciju duvana

Uprave monopola. Štvar je u tome što je Krsta negde oko 1924 godine prešao sa službom iz Umetničkog u Odeljenje za fermentaciju, jer je mnogo i rado pušio. Ali ukoliko se sto ipak nalazio u Umetničkom odeljenju, nije sasvim isključeno da je to bio sto Bore Stankovića.

Siniša PAUNOVIĆ

Vilim Svečnjak: Figura

Onesvešćeni vijadukti

Plitki tanjir se meškolji sa znojem po koži U vagon-restoranu, okruglo poklopljen bečkom, I maše lokomotiva zadimljenom cvečkom, I kalodont suštine na zubima se množi. Za prozorima jato tunela se taloži, Promaja na vratima mrvli grubom plečkom, A pisak nad njom odjekuje zvečkom, Da putničkim profilima vožnju obrazloži. Već se onesvešćuju opori vijadukti, Od stola do stola plovi siva činija Pod mesečinom, čutke zagledanom u majoneze. Ogrlica vegetacije oko vagona bukti, Dok ne naiđe perona tamna linija S nosačima što vuku koferne pune jeze.

Miodrag PAVLOVIĆ

U zakašnjenju

Žetelac kasni bio je žetelac rani Al sad se već smrklo. Prolazi djevojka Sa cvijetom u kosi i sa „zdravo“ na usni, A on i ne čuje, samo žanje klasje, Još brže on žanje, sasvim hitro žanje... On ne zna da djevojka već daleko ode, Pa će se udati i roditi dvojke, Možda i trojke čak. A on će Tek tada, prekasno, sjetiti se njenog Cvijeta u kosi.

Dragutin TADIJANOVIĆ

(Parodirao L. Z.)

Zašto šumori ocean

Osobe:

SU, tihooceanski otočarin
GU, njegova buduća udovica
RU, radoznalac u prolazu

SU: Noć je duga, Gu.
GU: Da, Noć.

SU: Ali sad je podne. Zašto šumori ocean?

GU: Ne znam. Pitaj bambus.

SU: Hoće li odgovoriti?

GU: Pitaj kamenje da li će bambus dati odgovor.

SU: Kad god mislim na kamenje, osjećam kamen u bubregu.

GU: A kad misliš na mene?

SU: Osjećam ga ipak. Kamen. U Bubregu.

(Nakon stravične šutnje).

GU: Onda me smatraj svojom udovicom.

SU: (umirući od griže savesti): Ako se ne varam, ovaj razgovor o šumoru oceana došao mi je glave.

(Dolazi RU, šireći miris razmišljanja)

RU: Tko će mi objasniti zašto šumori ocean?

GU: Ne pitaj. Još ove noći će biti sahrana jednog koji je pitao. Imao je zvanje muža moga.

RU: Noć je duga.

GU: Noć. Da.

RU: Ali ocean šumori ipak. Zašto?

GU: Jesi li pitao bambus?

RU: Ne govorim sa njim.

GU: Pomirite se. On je dobar. On sušiti.

RU: Šuštao bih i ja da ne učestvujem u dijalogu.

GU: Ako nećeš to, obrati se kamenu.

RU: Kamen nema pojma.

(Revoltiran ovakvim mišljenjem, jedan kamen se survava sa obližnjeg brda i ubija Ruu).

GU: Ne brini! Ja ću te sahraniti pored svoga muža.

RU: I pravo je. Obojica smo žrtve istog nesretnog dramskog slučaja.

Ivan RAOS

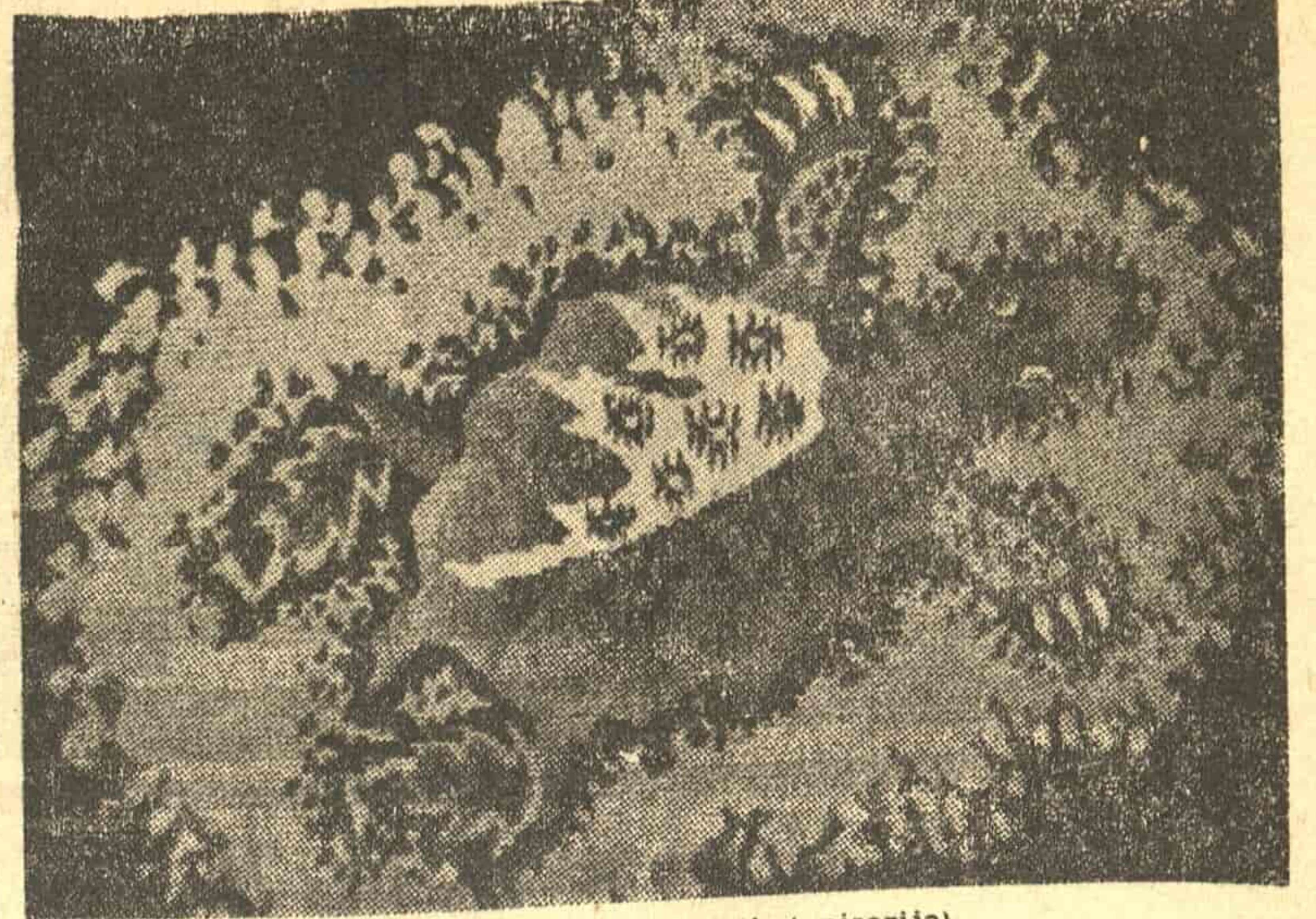
Stih u kupatilu

Na noćnom krovu
mjesječinom modrom
sapunam stih.

Pod hladnim tušem sjene
stih kupam svoj
u kadama zvijezda.

Neka je moker,
njime pjevam svemir
sa okolinom.

Saša ALIĆ

Lirsa: Bestijar (detalj tapiserije)

O kosi

Ova kosa, netaknuta zupcem češlja, uzaludno gurgura. Doplovi na ostrvo glave iz mesečevog srebra krug. Da posle sude u prah. I nad njom će siva il' plava Lebdeći košulja u shopu veša razasrtog.

Ova kosa, nikad ljuta, što češljana nije na razdeljak, I druge kose, vrane, smeđe, ride i bele, Pašće u tišinu nestanka, neme kao zarašli puteljak, I uz njih stabla kiča, zalisci i gipsane čele.

Ova kosa se kvasila u modrom zalivu uteha, Ili se rasturala kroz vratofomne nesne, Ili je ronila u oluke od pleha i greha, Ili se dizala možda pred gorkim plamenom pesme.

Ova kosa će nestati sa dimom zamišljenog odžaka, Pokošena da ne romori kao vlati kraj mulja, Među kosama punim skromnog cveća i traka I onima što se sjaje od orahova ulja.

Ova kosa što je nekad zaklaćena prašuma bila, I vetar jurišao na nju, misleći da je perika, Postaće nepostojeća. Sa glavom na kojoj se vila, Sa čelom niz koje survava se pramen bez krika.

Stevan RAIČKOVIĆ

94 = 100?

Koliko bi godina imao naš veliki komediograf Branislav Nušić da je još živ?

Prema raspoloživim podacima, on je rođen 1864 godine, i u tome se slažu svi autori, počev od Veljka Petrovića, koji je pisao o Nušiću u Enciklopediji Stanoja Stanojevića (tom treći, str. 157—158), pa do Božidara Kovačevića čiji je kritičko-biografski napis objavljen u poslednjem tomu sabranih Nušićevih dela. Istog mišljenja o godini rođenja Branislava Nušića pridržava se i leksikon „Svežnanje“ (str. 1534). Navođenje drugih tekstova i izdanja ne bi unelo nikakvu raznovrsnost u razmatranje ovog pitanja. Što je glavno, ne bi bilo ni razmatranja, ni samog pitanja da nije... da nije zagrebački „Vjesnik“ objavio 11 septembra informaciju „Premijera u čast Nušića“, a ta informacija počinje rečenicom: „Povodom 100-godišnjice rođenja i 20-godišnjice smrti najpopularnijeg jugoslavenskog komediografa Branislava Nušića, Hrvatsko narodno kazalište izvest će premijeru njegove komedije „Sumnjivo lice...“ da nije zagrebački „Večernji vjesnik“ doneo 12 septembra vest slične sadržine, kao i napis „Nušićeva tri „ja“ (inače vrlo zanimljiv) sa nadnaslovom „U povodu 100-godišnjice rođenja i 20-godišnjice smrti velikog srpskog komediografa...“

... da nije isti list 15 septembra uneo u rubriku „Kulturna kronika“ vest u kojoj se ponovo pominje „100-godišnjica rođenja Branislava Nušića...“ Ako je matematika zaista precizna nauka — a u tom pogledu ona dosad nije izazivala sumnje — onda Nušić nije rođen pre sto godina, već pre devedeset i četiri. I pored sveg poštovanja koje se duguje okruglim ciframa, ne može se ispustiti iz vida skromna brojka 6 koja nikako ne dozvoljava brojki 94 da se pretvori u 100.

Razume se, stogodišnjica rođenja Branislava Nušića biće proslavljena kao datum od krupnog značaja za našu književnost i pozorište, ali tek 1964 godine.

Novo izvođenje „Sumnjivog lica“ na zagrebačkoj sceni, u režiji Kalmana Mesarića, sa dobrim glumačkim snagama, svedoči o potpuno opravdanom interesovanju za jedno od najboljih scenskih dela proslavljenog pisca. Ali „Sumnjivom licu“ svakako nije potrebna pratnja u vidu sumnjive (ili, tačnije, nesumnjivo pogrešne) brojke.

M. Z.

„KOME SE SMEJAO ZOŠČENKO?“

U članku Lava Zaharova „Kome se smejaše Zoščenko?“, objavljenom u „Književnim novinama“, broj 75 od 12 septembra, jedna štamparska greška (kao predstavnik umesto kao predstavnik) izmenila je smisao rečenice koja počinje u osmom redu četvrtog stupca. Ta rečenica treba da glasi: „Ne smeje se Zoščenko malogradaninu samo zato što malogradanin pogrešno reaguje, malo zna i, do krajnosti samoživ, vidi u celoj stvarnosti isključivo sebe sama, već mu se prvenstveno smeje kao predstavniku malogradanskih „ideja“ u čijem uskom i tamnom krugu promiču sitna osećanja, majusne težnje bez krila, ružni odrazi još ružnijih unutarnjih svetova“.

MALI LETNJI ZAPISI

Tajna šumskog cveta

O leto, kada prepoznajem neprimetne šumove tišine, oštre i blage uzdahe planinske vode, lelujanje pšenice i ječma, suštanje svog kestena, pisak guštera i zmijske. O boje sunčanih linija i dalekih nepoznatih provalija gde moje misli odlaze. Tu sam evo, gde i noć, među crvenobelim cvećem, malen, manji od raženog sina. Slušam glas nepoznat i zov visina. Neko me čeka na jugu ljubavi, neko me ne čeka. Brežuljak jedan sličan zvezdanoj kruni pod srce moje, gle, nastanjuje se. O ko mi to dolazi u pohod? Tako tuđ, a umiljat kao večernji suton kome je potrebna moja reč pred odlazak?

Da sam gora, sad bih ovce klao po torovima svojih stričeva. Da sam reka, uz brda bi pokušao kamenje da valjam. Ali nisam ni jedno, ni drugo. Čovek sam samo bez sreće, ali zato snažan, istina malo ružan. Rodaci me zaboravili, drugovi napustili, a devojke nisam ni imao. Privoleo sam se najzad evo hrastovoj porodici i šumskom bogu. Kuća mi je šupalj, ružičast kamen, stolica bukov iver, a ležište tamov cvet. Susedi mi vuk i jela. Prijatelji sa one strane zla. Lutam da bih zaboravio zavičaj i siromaštvo dedovo. U ruci mi je nož i torba, a to je dovoljno da me prepoznaju moji Bosanci. Sakupljač sam junskih jagoda i ivandanskih jabuka. Neobrijan i neošišan zanočivam u blizini čobanskih

vatara, po praznim kacama. Kad me vide deca, onda čuvam glavu među rukama. Stidim se kad vidim ženu koja ima lepo telo i tanak struk koji se može obuhvatiti šakama. Pomislim tada kako bi bilo dobro da sam i ja lep, rumen, jablanu sličan, pa da pridem ženi sa najboljim namerama. No, šta sad mogu.

Ja sam litalica. Ja sam šumski čovek. Zubi su mi od kamenčića, usne drenovo meso. Hodam već godinama ovakav iz Bosne u Srbiju. Iz Srbije u Bosnu. Družim se sa Starinom Novakom i Ljuticom Bogdanom. Zovem se Kakohočete.

ODMOR

Dobri i dragi letnji odmor. Odmor koji tražim, koji priželjkujem i koji je neophodno potreban mom inače nežnom zdravlju. Odmor u sebi nosi nevidljive snage, tananu svetlost avgusta. Moj odmor je u zelenkastim predelima šuma, pod sunčanom lepotom neba, uz tihe obale reka i među hladnim ljubičicama.

O odmoru, sva vaša čar je tamo gde je more, planina, sunce. Tamo gde odjekuje glas devojke. Tamo gde cvrči, puši, gori.

Evo me u srcu jednog osvetljenog predela, o

odmori. Reka penusa, čamac se začas izvrci i veliki kikot plave devojke u žutom kostimu.

Ležim na vrelom pesku. Igram se sa leptirom. Hvatom jednu sunčanu nit koja mi prođire između nogu. U podne, pod zaglušnim sunčanim dan zapali šumu, a reka kao da je nešto nevidljivo zaustavlja, spor, sve sporije teče. Ulazim u nju da vidim ribu, zlatni kamenčić i nebo, ali ne ostajem dugo. Posle kratkog vremena opet izlazim na obalu. Tamo me čeka devojka, osmeh, o odmori. Drveta, trava, groždjice.

Na reci ostajem do noći, do pojave one prve velike zvezde. A onda uz brežuljak tiho se prikradamo nekoj zvezdanoj poljani, gde takođe ostajem dugo. Tu ljubim devojku u travu, o odmori. O moji časovi puni bilja, raznovrsnih mirisa i čutljive beline. Tu se pretvaram u ogroman žuti ljljan. Između mene i mene daljina. U vazduhu ptica. Kraj mene zaspali plamen žene. Vidim kako putevi zgrčeni pod koracima mraka pomeraju drvorede. I dok to traje, mi smo usamljeni bor na ovoj poljani, pod ogromnom planinom zvezda. Čutimo, a čutanje je kažu najveći praznik mesečine. O odmori. O žarko leto, kad sam na reci, u šumi, pored seljanke, a tako pun voćnjaka i avgusta.

O NOĆI

Noć, na proplanku šta vidim, šta čujem, šta sanjam. Vidim zreli voćnjak neba. Slatke vlašice i krv u uglu ponoći. Najzad vidim šarenu kravu i bika bez ponosa.

Čujem hiljadu glasova dole u domovini. Pesmu

vredne seljanke. Lavež susednih pasa. Čujem još i dah svetlosti koja drveću daje oštre obrise.

Sanjam bogove noći, anđele slobode. Otvaraš i četvrti prozor svoje sobe da bi ti noć ova ušla cela u sobu. Kakav si ti čovek. Hteo bi saznati tajnu dalekih zvezda. Zagometke daljina hteo bi da rešiš. E dragi moj, ne može to tako. Noć je zajednički praznik svih nas, kao i onih iza planine, iza mora.

O MORU

Danas prvi put vidim more. More, probuđen prozor. More, zaklana vrata, naoružano brdo. More je kao moja rođena ruka. Nekada ravno kao leđa konja. Nekada izvan sivoj kože. I nikad mirno more.

Ti, more, prvi put nosiš mi telo. Prvi put razjedaš mi usne. Prvi put pretvaraš me u komad uglja. Nekada samo u snu videno, ti more potsećaš me na deset očevih ovaca. Na petnaest stabala mojih ramena. Na trista i trideset očiju neke noći.

Vidim kako životinje hodaju obalom i pasu. More, jes li to ti u njihovoj rici? Čujem puževu kako dišu pod teretom peska. More, bacaj li to ti ruku u njihov san? O moje more uvek uznemireno. Uvek privlačno. Uvek kao moja krv. U okolici stavljam glavu pod tvoju sjajnu ploču. Pod tvoja ravna ogledala. Odvezujem kožu sa svog trbuha da bih je prostro po tvojoj površini. Danas ja sve puštam u tvoje sobe. Jer šta drugo i mogu. U tvojoj divnoj prisutnosti, pred tvojim crvenim biljem, ja uživam. O more, gle, još trenutak i sunce će mi pasti na glavu.

Dragan KOLUNDŽIJA

Jedan prilog istoriji nemačke književnosti

Paul Rajman: »Glavne struje nemačke literature 1750—1848«, Berlin, Istočna Nemačka

Ova knjiga je pokušaj da se izvuče progresivna fizionomija jednom značajnom razdoblju nemačke literature (od polovine 18 do polovine 19 veka), što, u neku ruku, i nije teško izvesti s obzirom na to da je ovo razdoblje, u bitnim literarno značajnim svojim predstavnicima, progresivno okrenuto pozitivnom istoriskom razvitku i duhovnoj evoluciji. Ne treba zaboraviti da je to relativno i apsolutno najplodniji i najvredniji period u razvitku nemačke literature, one literature koja je svetu dala jednog Lesinga i Herdera, jednog Novalisa ili Helderlina, jednog Getea — da pomenemo samo ova imena koja nikako ne iscrpljuju i ne isključuju onu dugu listu pisaca koji su na razne načine, od apstraktne i simbolične forme do čisto publicističkog zahvata, bili aktivno prisutni u svome vremenu, počevši od Lesinga, koji opet na svoj način nastavlja pozitivne tradicije jednog Mošeroša i Grimelshauzena, odnosno, još dalje, Branta, Fišarta i Hansa Saksa, pa preko Vilanda, Fosa, Birgera, Klingera, Silera, Žan Paula, Klajsta, Hofmana, Šamisa, Imermana i Bihnera sve do Hajnea i Georga Verta, kome je niko manji do Engels napisao hvalospjev u jednom članku u »Novim rajnskim novinama«.

Naizgled, zadatak Paula Rajmana kao da nije bio težak ili komplikovan. Pobjorani pisci kao da govore sami za sebe. I da se zadržao samo na tome da ih pusti da govore svojim sopstvenim jezikom, zadatak bi verovatno bio uspešno rešen. Umesto toga, Rajman je preuzeo na sebe ulogu svojevrednog tumača, ne objektivnog interpretatora koji svojom intervencijom treba čitaocu samo da olakša put do stvaraoča. On je u osnovu interpretacije stavio svoju subjektivnu, šablonsku skručenu, programski osirovašenu, publicistički ogoljenu viziju epohe u kontinuitetu društvene evolucije, počinjavajući joj neumoljivo sve ostalo, krećući i potkresavajući u živom literarnom tkivu pisaca sve što ne može u nju da stane, sve što je prevazilazilo, prerasta ili bilo na koji način negira. Ni kod Grimelshauzena ovaj metod ne može sve da objasni niti da ispuni okvir ličnosti, a kod romantičara i Getea, dve u izvesnom, ne malom i ne beznačajnom smislu, potpuno anti-podne literarne pojave, on je morao da završi potpunim promašajem, nemilosrdnim uverčavanjem, čak i činjeničnim iznerviranjem osnovnog tekstualnog značenja.

Radi se o tome da se kako jedan literarni razvoj tako i svaka ličnost ponosob ne mogu negirati u totalitetu svoje literarne egzistencije zato da bi se dosledno i kompaktno izvučala linija njihove progresivne orijentacije.

Rajmanova se misao kreće u isključivim krajnostima, ili — ili, on nije u stanju da shvati i doživi ličnost i njenu kreaciju kao ova-ploćenje mnogostrukih životne protivurečnosti, već kao mehaničko kretanje po šablonskoj liniji jednog publicističkog aktualiteta. Romantika je, po njemu, kao pokret i program, skoro »sva« nazadna, od početka do kraja. Jedino što u njoj nešto vredi to su njene zasluge za — nemački jezik! Gete je skoro »sav« i mal' te ne u svemu napredan, kao da ga aristokratska dvorska sredina u kojoj je proživio najveći deo svog života ničim nije mogla okrnuti!

Razume se, to sve ne znači da u ovoj knjizi nema i tačnih, potpunih sudova. Po prirodi svoje koncepcije, Rajman je najbolje prošao sa piscima koji su u svojoj osnovi veliki prosvetitelji, racionalisti i publicisti, kao što su Lesing, Herder, Šiler itd. itd. On je, dalje, dao Kneblu mesto koje mu stvarno pripada; ukazao na onaj udeo i uticaj Herderov u Geteovim shvatanjima koji se obično prećutkuje; naslikao, živim bojama, dokumentovanu sliku društvenih i političkih prilika iz kojih je nastao razvoj nemačke literature ovog razdoblja; upotrebio, mada možda preoštro naglasio protivurečan karakter odnosa Geteromantika, ostavljajući nedodirnutu i drugu stranu odnosa: romantičari-Gete, sem plitko protumačenog Novalisovog stava prema »Wilhelmu Majsteru«; izneo na videlo humanističku suštinu srednjovekovne narodne legende o doktoru Faustu.

Međutim, ovaj suvi i hladni racionalistički duh nije u stanju da oseti dublje bilo literature. U tom smislu karakterističan je njegov stav prema »Šturm i Drangu« i prema romantici.

Idealističke crte Šturm i Dranga«, kaže Rajman, »ispoljile su se osobito u »kultu genija«, »velikih

ljudi«... »Kult genija« Šturm i Dranga nije bio ništa slučajno. Individualizam je bio u najužoj vezi sa njegovim karakterom kao građanskim pokretom, on je bio osoba forma socijalnog protesta u slobodna zaostalošću nemačkih odnosa.

Kao što se vidi, Rajman se zadovoljava da istakne i podvuče samo političko-socijalni aspekt, dok umetnički za njega uopšte i ne postoji! Veličanje genija u Šturm i Drangu nije samo forma socijalnog protesta već i mladalački izraz potrebe i nagona za delanjem, strasne i neobuzdane želje za slobodom akcije, prodor nagomilane osećajnosti i unutrašnjeg intenziteta, za šta je spoljni znak i simbol mit o »geniju«. Ta šturm-und-drangovska pobuna protiv svake stege i tiranije bila je podjednako neophodna ne samo »spolja« nego i »iznutra« radi potpunog oslobodjenja stvaralačke ličnosti na putu u romantičko slavje stvaralačke »anarhije«, kojom je kreativna ličnost prviput prigrabila neobuzdano i neograničeno pravo na svoj sopstveni doživljaj, na unutarnji svet, na afirmaciju subjektivnog elementa u procesu kreacije.

Rajman posmatra pojave izolovanosti, nepovezane, kao da se literatura potpuno iscrpljuje u samoj pojavi nastanka, a ne i u kontinuitetu, kao da individualizam Šturm i Dranga, i pored svih nesumnjivih razlika, nema i bitnih veza sa romantičarskim subjektivizmom, koji je na svoj način, između ostalog i u fihtevskom subjektivizmu, dovelo šturm-und-drangovski bunt ličnosti.

Ali da bi to shvatio, on bi morao istovremeno da ima dublje razumevanje za samu romantiku i njen značaj, a kad već to nema, onda bi bar trebalo da je tačno, objektivno i bez iskrivljavanja interpretira. Na žalost, on je daleko od toga. Jer, po njemu, romantika se pojavila na prekretnici 18 u 19 vek sa jednim jedinim, skroz naskroz reakcionarnim ciljem i programom, sa direktnim zahtevom za vaskrsom feudalnog Srednjeg veka, obnavljanjem stare moći katoličke crkve i svih ostalih političkih i socijalnih atributa feudalnog doba. Romantika se, dakle, javila kao opozicija građanstvu, klasičnom humanitetu i pozitivnim idealima novog društva koje je najavila Francuska Revolucija. A glavni predstavnici te reakcionarne romantičarske ideologije jesu Vakenroder i Novalis: »Izlive srca jednog sabrata koji voli umetnost« Rajman predstavlja kao čistu apologiju reakcionarne religioznosti, dok Novalisov fragment »Hrišćanstvo ili Evropa« tumači tako da se o njegovom autoru dobija utisak najcrnje reakcionarnosti.

Pogledajmo, međutim, istini u oči. Niko ne može osporiti da su se u krilu romantike javile i reakcionarne tendencije, ali Rajman nije napravio dobar izbor. Šta su ustvari »izlive srca« i šta se krije iza njihove religiozne forme? Religiozno je ovde ne samo konkretan ekstatički već i umetnički doživljaj, još i više: simbol za najviši apstraktni pojam lepote, čija se nedokučivost i neiskazivost kroz reči plastično prikazuje kao pojam i preštava boga. Ja bih u ovoj neizrazivosti i neizrecivosti pojma lepog koji se simbolično pokriva pojmom boga

pre bio sklon da vidim začetak i nagoveštaj romantičarskog mita o »čeznji«, koju je Fihte filozofski obradio i zasnovao, a ostali romantičari na različite načine za sebe otkrivali, od mekog nejasnog zova u daljinu (Ajhendorf) do neostvarljivog pojma apstraktne lepote (Hofman), negoli zlonamerni religiozni atak na klasike humanizma! Baš nasuprot Rajmanovom tvrđenju, ovde nalazimo zahtev za univerzalnim humanizmom, težnju da se u svim vremenima i kod svih naroda otkrije i doživi ljudsko.

Novalis je predstavljen kao kompletn, nepokolebljiv reakcionar. Ni pomena, ni nagoveštaja o složenom karakteru njegove ličnosti, o protivurečnim stavovima prema raznim pitanjima. Umesto toga dolazi tvrda, kruta, isključiva i neoboriva tvrdnja koja ne zna za kolebanja ličnosti, za njene polustavove, nijanse i prelive. Ali taj isti Novalis, mal' te ne žigosan od Rajmana kao novi krstaš, taj propovednik hrišćanstva i zagrobnog života, ovako je definisao svoj religiozni pojam večnosti u fragmentarnoj zbirci »Blütenstaub«: »Dubinu našeg duha mi ne poznajemo. Ka unutrašnjem ide tajanstveni put. U nama je, ili nigde, večnost sa svojim svetovima«. Ovaj pesnik, neosporni mistik, tražio je dimenziju zagrobnog u sebi, ne u realnoj lokaciji prostora, kako je poznaje vulgarna hrišćanska preštava.

Odnos Novalisov prema državi je mnogo složeniji i protivurečniji nego što proizilazi iz Rajmanovog tretmana i što se nameće kao njegov zaključak. Svakako, što Rajman ne pominje, Novalis je davao reakcionarne izjave ovakvog tipa: »Vera i ljubav ili kralj i kraljica«, pri čemu misli na Fridriha Vilhelma III i njegovu ženu Luizu. Sama publikacija gde su se fragmenti pojavili rečito govori: GODIŠNJAK PRUSKE MONARHIJE, 1798. Ali

ipak je taj isti Novalis do kraja ostao neodlučan, kolebljiv, raspinjući se između republike i monarhije, revolucije i legitimteta: »Pravo republikanstvo«; »Opšte učešće svih u poslovima države, prisnan dodir i harmonija svih udova države«; »Nema kralja bez republike«; »Reprezentativna demokratija« itd. itd. Ne pridajući ovim rečima veći značaj nego što ga mogu imati, ovom prilikom hoću samo jedno da istaknem: Novalis nije bio poklonik reakcionarne pruske feudalne monarhije, što bi bezuslovno morao biti prema onome kako ga predstavlja Rajman; štaviše, on je bio njen izraziti protivnik: ulogu države shvatao je i kao sredstvo vaspitanja i kulturnog razvitka pojedinaca; ona za njega nije bila pruski mehanizam nasilja i eksploatacije, već društveni regulator odnosa i nosilac opštih interesa, u čiju se korist pojeđinac ima da odrekne čak i svojih privatnih prihoda (Einkünfte), i čiji je konačni cilj univerzalni humanizam i kosmopolitizam. Ovo je ne spojivo sa pojmom pruske feudalno-junkerske ideologije.

Isto je tako netačna i Rajmanova interpretacija Novalisovog religiozniteta, jer to nije bilo veličanje rimokatoličke crkve, za koju je nedvosmisleno utvrdio: »...staro papstvo leži u grobu, a Rim je po drugi put postao ruina«, niti čisto hrišćanstvo, jer je ono u drugom delu »Hajnrhiha fon Otterdingena« potpuno prevaziđeno maestralom pan-teističkom vizijom u kojoj se sav ljudski rod, sav biljni i životinjski svet, sve živo i mrtvo na zemlji doživljava kao jedna jedinstvena, bratska zajednica, što je u punom skladu sa univerzalnim kosmopolitizmom Novalisovim i na čisto ljudskom planu, gde je dao ovakvu definiciju pojma nemačkog: »Nemstvo je kosmopolitizam spojen sa naj-snažnijim individualitetom«. Za svakog poznavaoča jasno je da se ovde radi o prirodnom produžetku herderovsko-geteovskih shvatanja, koja nemaju nikakve veze sa reakcionarnom ideologijom prusko-junkerske monarhije.

Prema tome, ako je Novalis, kako kaže Rajman, slavio srednjovekovno hrišćanstvo kao »narodsko«, onda je on to stvarno činio u onom panteističkom i svehumanom smislu kako je ono pomegde i postojalo, ako nigde drugde, a ono sigurno u panteističkom religiozitetu Franje Asiškog, koji je zadao jedan od prvih udara ortodoksnom hrišćanstvu i feudalizmu.

Zoran GLUŠČEVIĆ

ROMAN O OBEZVREDENOM ŽIVOTU

Džems Džons: »Od sada do večnosti«, izdanje »Zora«, Zagreb

Džems Džons

U jednom intervjuu sa Normanom Majlerom pomenut je Bodler i zbirka »Cveće zla«. Majler pisac romana »Goli i mrtvi« koji se s pravom, mislim, naziva »Ratom i mirom« Drugog svetskog rata, na pitanje da li je čitao Bodlerove pesme, odgovorio je, kažu novinari, nestrupljivo, gotovo nervozno: »Ne, ja ne znam za tog pisca, nikada za njega nisam čuo; dok ste ga vi čitali ja za to nisam imao vremena; do-tle sam se borio na Filipinima, a pre toga za održavanje gole egzistencije«.

Čini mi se da ove reči izražavaju nešto što je zajedničko generaciji američkih pisaca kojoj pripadaju Norman Majler, Irvin Šo, pisac »Mladih lavova«, i pisac romana o kome će govoriti ovaj osvrt, Džems Džons. To je generacija koja se srela oči u oči sa obezvređenim životom, okrnjenim za onaj smisao koji ga čini dostojnim življenja. Takozvane »sine radosti« izuzete su iz života te generacije koja se pohrvla sa onim što joj je nametnuto burnim maticama življenja. Pečat tih potpuno neliterarnih života u onom kabineškom smislu literarnog življenja — nose i njihova dela, izrazito

ovaj roman; zaista, za Bodlera nije bilo vremena!

Masivne gromade najelementarnijeg, stvarnog suočavanja sa životom kao lavine su srušene na ovu generaciju koju ne predstavljaju, naravno, samo imena Džonsa, Majlera i Šoa; to su bile gromade sukoba onih mladih Amerikanaca sa stvarnošću, mladih ljudi koji nisu imali nijedan vid građanskog života niti su, često, život posedovali u jednom lagodnom smislu te reči i čiji životi nisu išli koletičinama jednog tihog, uglavnom postepenog razvoja mladog čoveka. Upravo ova okolnost daje naročiti šarm i ovom romanu Džemsa Džonsa, toj dramati obezvređenog življenja. On je tu dramu bio vičan da shvati: Džons je znao i analitičar svetova one generacije mladih američkih nebojša koje su godine ekonomske krize gurnule u naručje potpisivanja ugovora o tridesetogodišnjoj službi u vojsci SAD!

Na likovima ovog romana gotovo da nam je moguće da sa matematičkom preciznošću analiziramo složene, izbrzdane, beznačajne puteve otuđenja čoveka od sama sebe pod permanentnim udarima okolnosti koje nameće trajanje čoveka, kontinuitet življenja uopšte.

Kao junaci Majlerovog romana »Goli i mrtvi« i Šoovih »Mladih lavova« — i glavni junak ovog romana, vojnik Previt, zvani Prev — odlazi putem nenalaženja sebe i to nenalaženje sebe traje do časa kada je smrću okončano, neopozivo zaustavljeno. Postavlja se pitanje: da li pravo na nađenog sebe mogu da polažu oni koji su sve drugo pre samo ne konformisti, dakle, oni pomireni sa »drill«-om i besmislicom hipertrofiranih hijerarhijskih odnosa. Ali ne pomislimo da Prev ne voli vojsku, tu ustanovu u kojoj su mu pruženi primeri nesebičnog drugarstva; ali, više od toga, na terenu šefidlskog garnizona na Havajima, rekoh, dosta više od vojničkog drugarstva data su mu bila i surova iskušenja. Kao da sa svake stranice nekako prazno odzvanjaju Kiplingovi stihovi iz »Barrack-room Ballad«.

Nastavak na 4 strani

Branko PEIĆ

POHVALA »GLAVNOM UMU«

F. M. Dostojevski: »Idiot«, roman, izdanje »Rad« Beograd, 1958

Kada je 1868 godine počeo u ruskom glasilu da izlazi roman Dostojevskog »Idiot«, autor je izjavio da se u njemu pozabavio temom bogatijom od svih koje je dotle obradivao. Međutim, piščeva pažnja i u tom delu bila je usredsređena na problem koji ga je čitavog života zaokupljao i kome je posvetio mnoge stranice, a to je pitanje da se samom logikom i dedukcijom ne može prodrati u ogromnu tajnu koju predstavlja suština života. Spoljne manifestacije imaju toliko zamršene razloge da je čist razum suviše krut da bi mogao da ih prozre. Za to je potrebna razvijena osećajnost, izoštrena intuicija, moć naslućivanja, pogađanja, nekakva viša vrsta inteligencije, koja stoji iznad cerebralnosti. Takva »inteligencija«, ne samo da nije opterećena aritmetičkim zbirom materijalnih podataka, već je suvereno uzdignuta iznad njih. Ona ne uzima u obzir samo materijalni fakt, već

ga prevazilazi da bi se dovinula do spiritualnog; bazira se na veri a ne ograničava se na skeptičkom proveravanju. To je neka vrsta vidovitosti, a ne samo sposobnost da se apsorbuje znanje.

Ovakvu vrstu inteligencije jedna ličnost u romanu »Idiot« naziva »glavnim umom« i pripisuje je knezu Miškinu. Ona njega, baš zato što takav um poseduje, pretpostavlja svojim poznanicima. Jer oni su nesumnjivo obrazovani, pametni, razložni, ali je njihov onaj »ne glavni«, ograničen ovozemaljskim zakonima logike. Za razliku od Aglajinih prijatelja, Miškin »nije sistematski učio«; njegovo školsko obrazovanje je osudno, nedostaje mu stečeno znanje, knjiška učenost, obaveštenost, pa čak i dubokoumnost, ali u njemu postoje čezveni nezamenljivi instinktivni imperativi koji nisu spušteni kauzalnošću i zakonima ustaljenog morala. On poseduje nešto što se

ne može naučiti, a to je moć fenomenalnog proziranja pojedinačnog, nepogrešivi smisao za lepo, intuiciju estetice. Njegovo objašnjenje sveta je poetsko, a ne naučno, racionalno; on je pesnička ličnost iako nije intelektualac, otkriće onako kako primitivac ili dete, čija psiha nije dotrnutu saznanjem, mogu biti umetnici, jer umuju da naslute i otkriju ono neizrecivo što najsjajnije um, nedopunjen senzi-bilnošću, ne može da dokuči. Miškin je darovit, ali ne i učeni; on ne mora sve da razume, pošto ima sposobnosti da sve oseti. Pri prvom susretu s generalom Jevančinom, špoljava izvanredan dar krasno-pisac, rekreatora starih rukopisa, iako zbunjuje neznanjem. Iz inostranstva se u Rusiju morao da vrati prerano, njegov um još nije sasvim izlečen. U petrogradskom višem društvu smatraju ga još uvek »idiotom« jer on i nije »normalan«, kao ostali razumni svet, ali upravo zapanjuje svojom moći pogađanja. U salonu Jevančinih, po sle kraćeg razgovora, bez ikakvih podataka o sabesednicima, čita karaktere generalovih kćeri, — »šalica«. Pri tome postavlja pitanje: »Jesam li dobar pogađač?« Nastasija Filipovna se prilikom njihovog prvog susreta čudi: »Po čemu ste me poznali?«, a on joj odgovara: »Po slici i još po tome što sam vas baš takvu i zamišljao...« Prilazeći Rogožinovu kući, koju nikad do tad nije video, »na sto mestara pogađa koja je«. On ume da primatei skriven pogled kojim ga je Rogožin »ostrag pogledao«. »Vi opazate i ono što drugi nikad ne bi opazio«, — kaže mu Ganja.

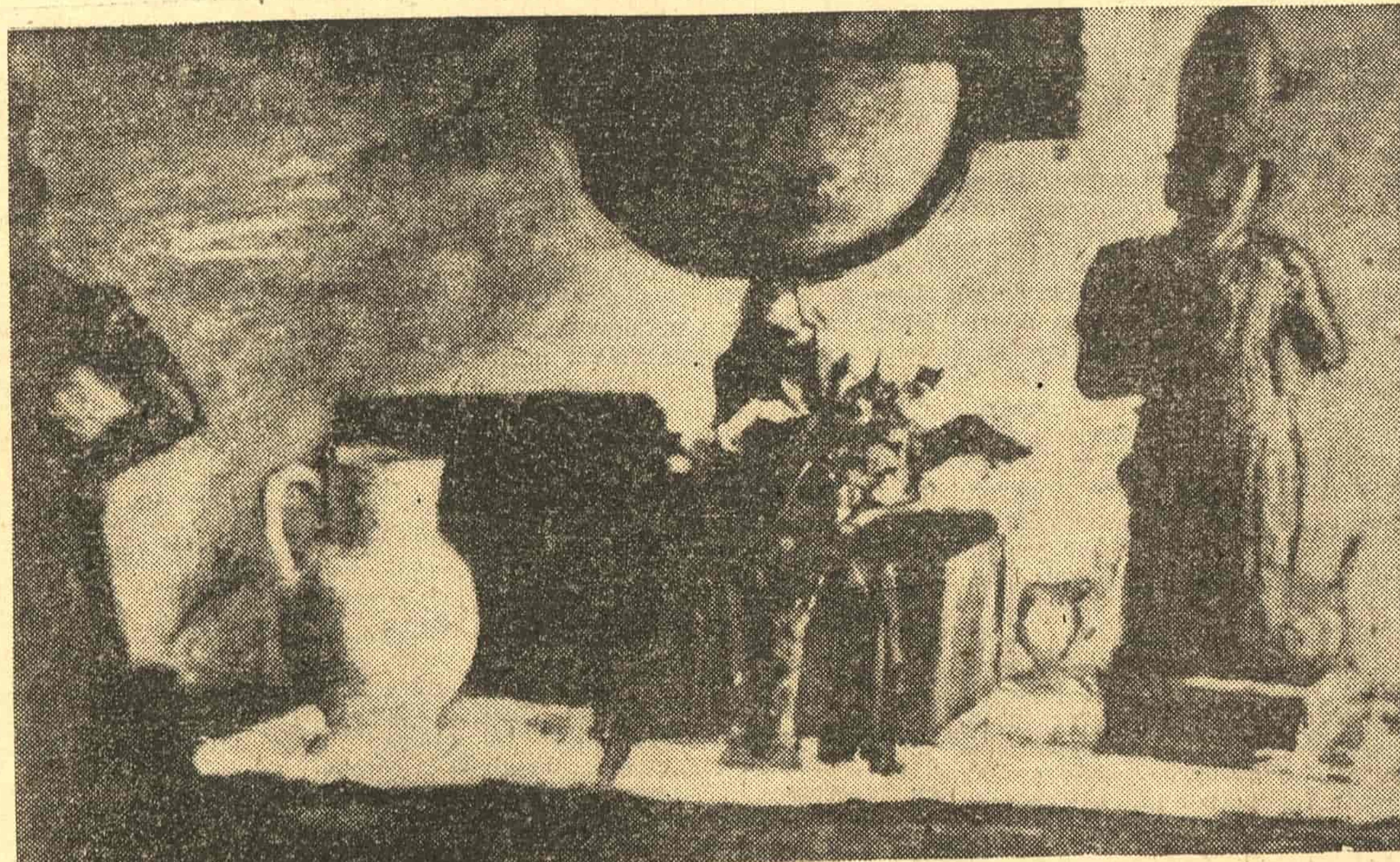
U svetu zatvorenih ljudi, koji se često prikazuju više zlim no što jesu zato što su ozlojeđeni, osvetoljubivi, bolno osetljivi, Miškinov nepogrešivi instinkt ne mogu da zavaraju spoljne, namerno naglašene reakcije. On i za njih, bolje reći, uprkos njih, naslućuje prava lica ljudi. »Ja zaista nisam takva kakva se prikazujem, on je to dobro rekao«, — priznaje Nastasija. Pritom, njegova saznanja ne proističu iz sumnjivog proveravanja šturih činjenica, njegova pažnja ne ostaje slepo prikovana na spoljnjem, prividnom, prema tome manje važnom; naprotiv, pošto ume da nasluti bit stvari, on može da se

usud da poveruje i bez racionalnog dokaznog postupka. Nevidni Toma nije posedovao Miškinovu širinu osetljivog čula, finiju pronicljivost, pa je morao da pribegne nižim, fizičkim dokaznim sredstvima: opi-pati je prstima Hristove rane da bi poverovao. »Politi o Miškinu tvrde protivno: »Vi morate prstom opi-pati da biste mogli ne verovati«. Miškinova vera je pravi melem na izmučene duše porizavanih. Magični šarm njegove ličnosti leži baš u tome što je on veliki pogađač, pa nema potrebe da ljudje kinji pitanjima.

Među strašnim, sujetnima, ševredenicima, Miškin neće moći da se održi. Izložen zavisti, neverici, vradanju, nesrećnim, njihovog bolniradi«, ponovo će pomeriti pameću. Njega su jedino deca, njegovi prijatelji još tamo u inostranstvu, bila kadra da prime bez ograde i da ga razumeju, jer njihova su srca čista. Za njih je pisano da je »njihovo carstvo nebesko«, zato što jedino ona poseduju unutarnje blaženstvo bezazlenih, nezlobivost, mir, »siromašnih duhom«. Te osobine čine ih srodnicima s Miškinom; otu-da i prisnost među njima. Ali i po-razdrazljivih bezvernika, neće uzalud proći Miškinov poetski lik. Obasjan oreolom spokojstva, koj je odraz duševne harmonije krotkih, uzdignut iznad ovozemaljskih strasti, ne kažnjavajući, već blagosiljajući razumevanjem, on će ih neprestano oplemenjavati. Miškin će humanizirati život, zato što je u strasnika, u ljude ove zemlje, nepokolebljivo verovao, ne slepom, već vidovitom, retko inteligentnom verom, koju su oni, baš zato što su uzalud i nestrpljivo za njom žuđeli, negirali, tako je ona i onim najkoreklijim nadasve bila potrebna.

»Idiot« je knjiga koja je još jednom odrazila strah Dostojevskog da će racionalnost, što zajedno s civilizacijom dopire za Zapada, za-gušiti »rusku« emocionalnost i spontanost od koje je bio sazdan i njegov Miškin, a koju je pisac toliko cenio da je baš zato njega i izabrao za glavno lice jednog od svojih najznačajnijih romana.

Jugana STOJANOVIĆ

Marke Celebonović: Mrtva priroda sa globusom

ZIS I ESTETIKA

Nastavak sa 1 strane

da i kultura" tvrdile su da Lenin, tobože, priznaje samo pesnike i beletriste koji su ušli u socijaldemokratsku partiju i koji su verni „marksističkoj dogmi“. No, kao što smo videli, zahtev za ulazak u partiju bio je postavljen od strane Lenjina samo saradnicima partijske štampe, „publicistima koji su istupali u ime partije“ (podvukao T. M.).

Za svakog marksistu koji isto misli dogma o socijalističkom realizmu, kao i sve druge dogme ustalom, nema nikakve važnosti. Osim za zagrižene i slepe „teoretičare“ ovog književno-umetničkog pravca, a među njima, eto, i Zisa, koji, po ko zna koji već put, ponavlja ovešale fraze, bacajući anatemu na sve i svakoga ko taj spasonosni recept ne želi (jer za to ima dobre razloge) da primi i prihvati kao marksistički.

To je prvo.

Drugi krupan falsifikat kandidata filozofskih nauka A. Zisa proističe iz njegove apodiktičke tvrdnje da svi kritikovani socijalistički pisci negiraju svaku vezu između politike i umetnosti (osim, razume se, politike „revizionizma“, kojoj se oni, prema mišljenju ovog saradnika „Izvestija“, dobrovoljno podvrgavaju).

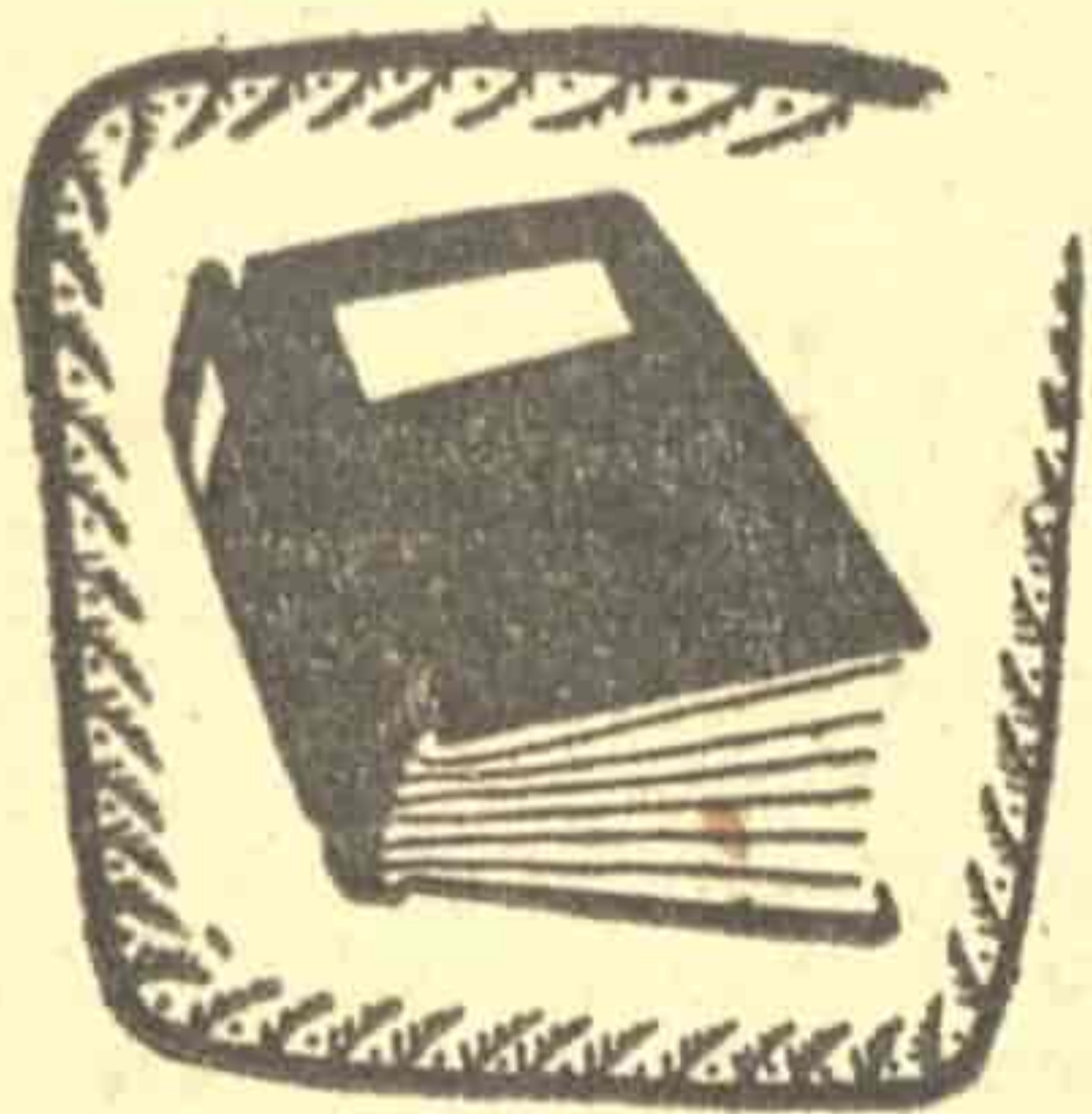
Iako nigde ne navodi citat, pa čak ni jednu jedinu celu rečenicu kojom bi se dokumentovao pred sovjetskim čitaocem, A. Zis hrabro izvodi gornji zaključak i na osnovu takvog svog metoda i postupka, baca se blatom na sve one koje kritikuje za „revizionizam“ u estetici. Pa ipak, istina je dijametralno suprotna svim njegovim nestvarnim i isforsiranim zaključcima!

Vezu između politike i umetnosti, u istinski marksističkom a ne u *talmudističkom* smislu te reči, nijedan pravi marksist nikada i nigde nije odbacivao. Ono što oklevetani „revizionisti“ odbacuju jeste administrativno mešanje u oblast umetničkog stvaralaštva, jeste pokušaj teoretičara socijalističkog realizma da *dnevnu politiku* proglašavaju vrhovnom obavezom svakog „lakirovanog“ upućenog socijalističkog stvaraoča, to će reći stvaraoča koji živi i radi u socijalističkom društvu.

Kad sve sabere i oduzemo, biće da reviziju, pravu i temeljnu, reviziju marksizma-lenjinizma, u interesu velikodržavnih, lagerskih i kakvih sve ne ciljeva, vrše na drugoj strani, a ne u Jugoslaviji, i to kako na polju politike tako i na polju estetike.

Otuda potiče i taj ton i duh, dostojan ikonoboraca u prvim vekovima hrišćanske crkve, o kojem je tako slikovito i jetko govorio Hajne, duh agresivne, dogmatičarske netrpeljivosti i isključivosti. I tolika povika od koje buči *črna opna* o tobožnjem revizionizmu svih onih koji neće da priklone svoje glave pred svetom tajnom koja se tako blagotvorno sliva na svet s nedostiznih visina novog Jerusalima.

Tanasije MLADENOVIC

ZBORNIK KONGRESA FOLKLORISTA JUGOSLAVIJE

(Uredio Vinko Zganec, Zagreb, 1958)

Udruženje muzičkih folklorista Jugoslavije, osnovano u Pulj 1952 godine, za nekoliko godina svoga rada prerasio je u Savez udruženja folklorista Jugoslavije. Aktivnost Saveza pokazala je veoma dobre rezultate. Posle Pule održana su još tri kongresa (Bjelašnica 1955, Crna Gora 1956, Varaždin 1957), a idući kongres održava se septembra ove godine u Zaječaru i Negotinu. Svaki kongres daje snažan impuls stručnoj delatnosti republičkih udruženja i njihovih članova i iz godine u godinu privlači sve veću pažnju stranih folklorista. Kao osobiti uspeh Saveza mora se istaći činjenica da je materijal sa prvih sastanaka, iz Pule i sa Bjelašnice, štampan i da je osigurano objavljivanje budućih zbornika, od kojih su dva već u štampi (Crna Gora i Varaždin).

Zbornik objavljen pod naslovom Rad Kongresa folklorista Jugoslavije na Bjelašnici 1955 i u Pulj 1952 jasno pokazuje nagli razvitak Saveza. Ako se apstrahuje materijal koji se odnosi na sam tok oba kongresa, vidi se da je na prvom sastanku održano pet referata sa tematikom iz oblasti muzičkog folklor, od kojih su u Radu štampana samo dva: Tonalni alfabetar in grafika melodija za leksikografiranje (Dr Radoslav Hrovatin) i Autorskopravna zaštita melografskog rada u FNRJ (Dr Vinko Zganec), dok je sa Kongresa na Bjelašnici objavljeno ukupno 13 referata sa raznovrsnijom tematikom. Centralno pitanje na ovom sastanku, a kojim se bavilo šest referata, predstavljalo je problem zapisivanja narodnih igara. Glavni referat „Problemi kinetografije“ dala je Jelena Dupuda, zadržavši se najviše na prikazu sistema zapisivanja igara kod nas i na strani; njeno izlaganje dopunili su svojim referatima Milica Hljin (Sistem Ljubice i Danice S. Janković), Vinko Zganec (Moj sistem koreografije narodnih plesova), Vladimir Skreblin (Koreograf o kinetografiji), Pino Mlakar (Razvitak plesnog pisma) i Dr Henrik Neubauer (Osnovi kinetografije i njena primjena u folkloristici). Dva poslednja referenta naročito su se zalagala za sistem Rudolfa von Labana, te su u interesantnoj diskusiji posle referata uzeli reč mnogi učesnici Kongresa iznoseći preimicstva i nedostatke ovog sistema. Kongres je doneo zaključak da i Labanov sistem treba učiniti pristupačnim našim koreografima na taj način što će Savez organizovati jedan tečaj kinetografije za svoje članove, kako bi oni mogli, kasnije, u praksi da ispitaju koliko je labanotacija pogodna za naše narodne igre. — Referat Dr Zmaga Kumar (Primitivna instrumentalna glazba in ples v slovenski narodni pesmi) i Dragutina Đorđevića (Lazarice u Leskovačkoj Moravi) takođe predstavljaju dva interesantna priloga proučavanju naših narodnih igara.

Drugom važnom temom Kongresa na Bjelašnici — Tragom najstarijeg kulturnog nasleda — bavi se Cvjetko Rihtman, koji u referatu „O ilirskom porijeklu polifonih oblika narodne muzike Bosne i Hercegovine“ rezimirá rezultate svojih terenskih ispitivanja, na osnovu kojih se može konstatovati da se rasprostranjenost polifonih oblika podudara sa područjima pojedinih ilirskih plemena, što ga „danas još više ubjeduje u pretpostavci da ova specifična polifona

praksa zaista predstavlja relikv ilirske muzičke kulture. Dr Vladimir Đvorniković je takođe u referatu „Problem preslovenskog, starobalkanskog elementa u našem muzičkom folkloru“ pledirao da se zađe dublje u studije neslovenskog stanovništva na Balkanu. — Referat Onufrija Timka (Ukrajinski muzički folklor u bačkosremskom području) posvećen je muzici rusinske oaze u Vojvodini. — Maja Bošković-Stulli raspravljala je o poznatom motivu „U cara Trojana koje uši“ (Napomene uz priču o kralju sa životinjskim obilježjem glave). — Dr Milenko Filipović izložio je potrebu da ispitivači na terenu beleže i lokalna predanja (Lokalna predanja — zanemarena vrsta usmene književnosti).

Briljantno uređena, sa izvodima referata na stranim jezicima i sažetom diskusijom posle svakog referata, snabdevena većim brojem fotografija sa Bjelašnice, ova prva publikacija Saveza folklorista pokazuje da postoje tepe mogućnosti kompleksnog proučavanja izvrsnih naučnih problema, koje naročito dolaze do izražaja kada stručnjaci užih specijalnosti zajednički raspravljaju o širim temama koje ih zanimaju.

O. Mladenović

„Ispod granja i zvezda“

(„Džepna knjiga“, Sarajevo, 1958)

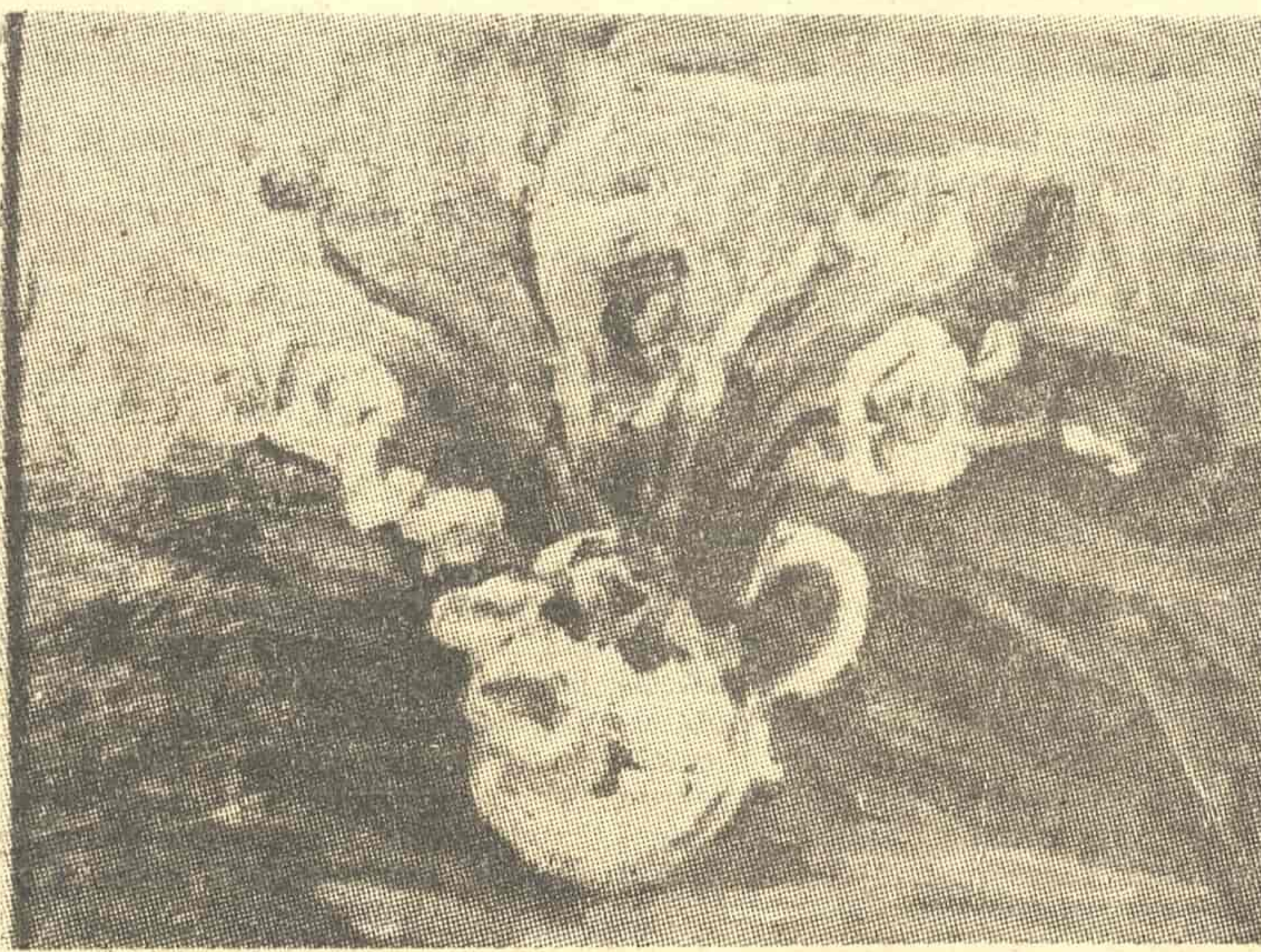
Ovom knjigom sarajevska „Džepna knjiga“ nam predstavlja tri mlada bosanska pesnika: Miroslava Milinovića, Slavka Santića i Velimira Miloševića.

Milinović je ličan i iskren pesnik. Piše kratke pesme sa uvek uspešnim poetama. Često mu nedostaje, kao i ostaloj dvojici u ovoj knjizi, osećanje mere. Naime, često je isuviše ličan, preterano i nepotrebno iskren. Napisa je odlične stihove tamo gde je uspeo da prevaziđe svoj lični bol i patnju. Dobri su mu i stihovi u kojima je uspeo da svoju ličnost preplete sa onim što je izvan nje i da svojoj emociji i misli nađe pandan u kretanjima i zbivanjima u prirodi:

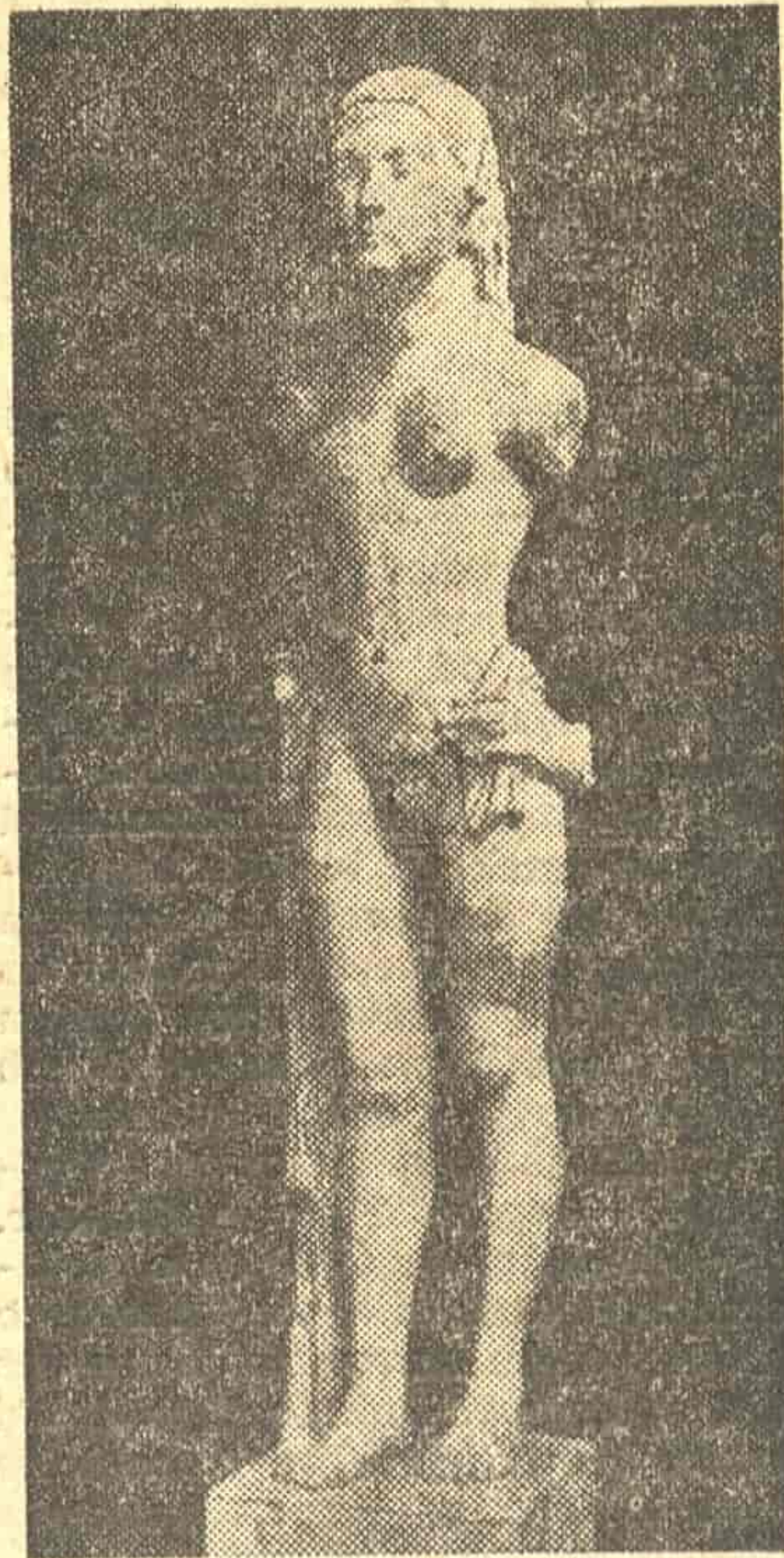
„Hoće li me biti u micanju sjena i poslije te smrti u rajlama mraka, ili će odsutnost svega što sam bio ostati ko tajna zemlje, vode, zraka?“

Najlepše su mu ipak ljubavne pesme. U njima je postigao punu meru sebe kao lirskog pesnika.

Santić je pesnik ljubavi i raskešna. On već nije samo lirar; on se pita: kuda? Njegova je poezija

Dana Dokić: Cveće

Sreten Stojanović: Devojka

puna nemira i raspinjanja. Čovek postiže potpun mir tek kada postane svoj jedini cilj, svoja jedina svetlost. Ali zar je to moguće? Nije li skitalac Odisej onaj koji je tragao za svetlošću? Svetlost je ispred nas, izvan nas, našim smislom i trajanjem postavljena. Odisej nigde neće naći mira. Ali „gde god bude došao učiće ga da živi“. Najkarakterističnije Santićeve pesme su „Predgovor za Odiseja“ i „Povratak Odiseje“.

Milošević je još u stvaralačkom pesničkom pubertetu. On je zbunjen pred onim što nosi u sebi. Još je sam sebi nejasan. Obećava dosta. Neki stihovi su mu odlični.

B. M.

ZORZ-ANRI GIRO:

„Na granici pakla“

(Izdavanje „Rada“, Beograd, 1958)

Po mnogim komponentama rat u Indokini je postao sinonim političkih i moralnih dilema savremenog sveta. Nije zato nikakvo čudo što je, naprimer, Graham Grin pošao upravo u Sajgon da tamo pronađe svog Mirmog Amerikanca i što su mnogi drugi pisci i reporteri takođe nalazili snažnu i autentičnu umetničku inspiraciju u događajima koji su se niz godina odigravali u Indokini. Rat

je oduvek bio zahvalna tema za književno uobličavanje; posebno jedan takav rat u kome su se mogli sreći ljudi i neljudi u svim varijantama koje su praktički i teoretski moguće.

Francuz Zorž-Anri Giro, sudući po stranicama njegove knjige, očigledno nije bio samo pasivni posmatrač onoga što se zbivalo u Indokini od 1947 godine do Dijen Bijen Fua; on je osetio barut i stravu bitaka, na samom izvoru upoznao psihologiju svojih junaka i suočio se sa autentičnim postupcima heroja i podlaca, koji su ovičavali onu široku skalu ljčnosti i karaktera koja se protezala od francuskih oficira — kolonizatora i sadista, prevarenih i umornih francuskih vojnika, Bao Dajevih politikanata, prepredenih kaodajista, najobičnijih špekulanata i spletkaroša do plemenitih i napaćenih boraca za slobodu. Svaki događaj u ovoj knjizi (bilo da se radi o bitkama, logorima, ilegalnom radu itd.) poseduje svoju izvornu unutrašnju dramatičnost; svaka ličnost je rezultanta morala i intencija društvenih snaga angažovanih u ovom ratu, ali gotovo nijedna nije data kao šablon, već kao sinteza dobrog i lošeg što se krije u čoveku.

Ova knjiga (čiji se siže svodi na ono što je francuski podoficir Moris Vensén doživio u Indokini između svog dolaska i odlaska iz ove zemlje) mogla je biti dokument mržnje, ali je ona, ne zatvarajući oči pred uzrocima i posledicama zločina, postala i sveočuvstvo jednog ohrabrujućeg humanizma, koji sjedinjuje sve narode, a na njenim stranicama i one koji su se nalazili sa dve strane barikade. To i jeste najveća vrednost ove iskrene ispovesti jednog Francuza, u ovim danima kada se više govori o mržnji nego o ljubavi.

R. P.

IVO LADIKA:

„Danas i sutra“

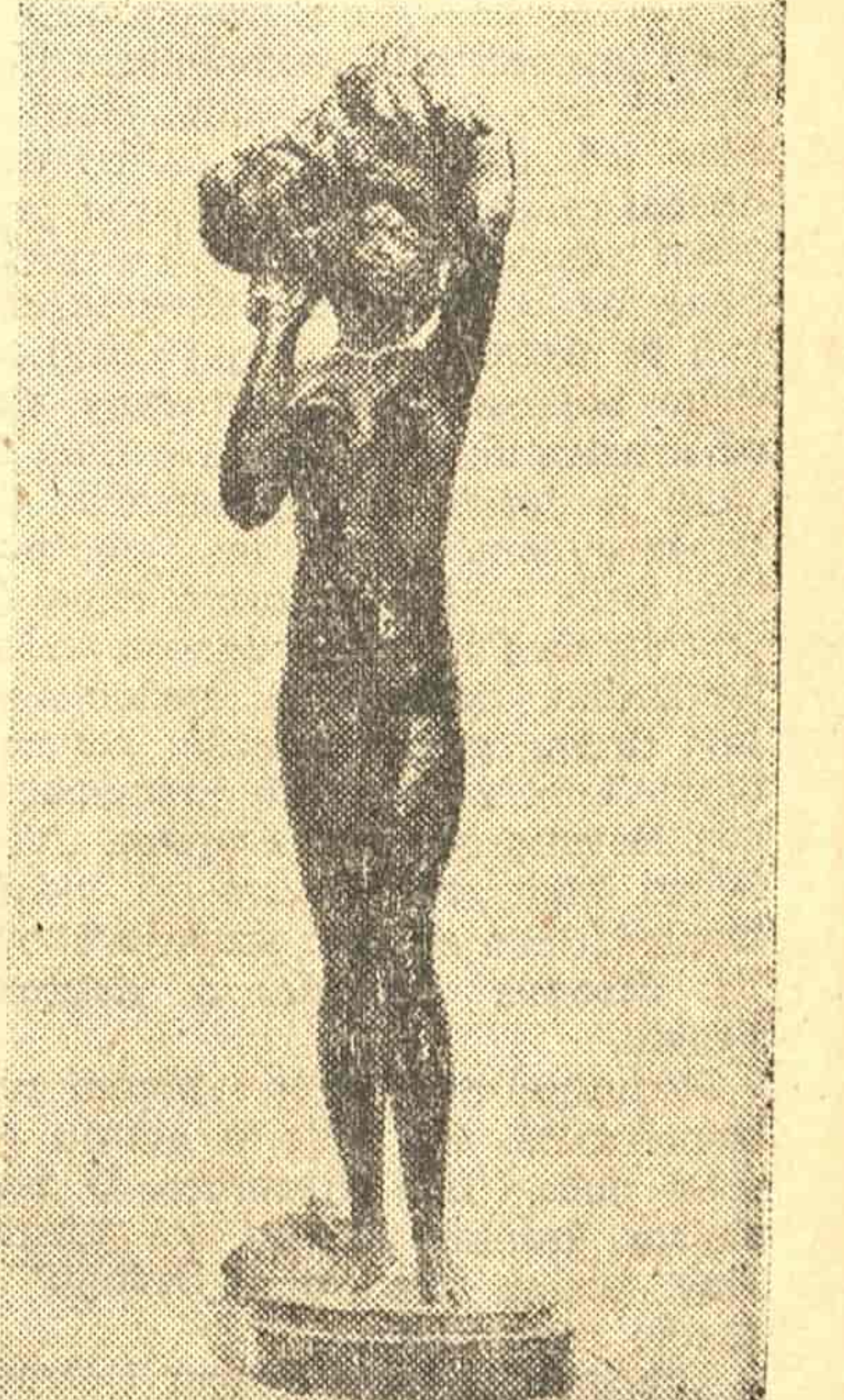
(„Likos“, Zagreb, 1957)

Stranicama ove zbirke protiče gusta, neutična čežnja za nedosegnutom ženom u zrenju, u većinom letu ljubavi. Za ženom koja je kod Ladika, kao i kod većine pesnika, više jedna erotička kategorija nego ljudsko biće. Sa svojom obilnom puti, neopisivim očima, drhtavim stasom — sve te poetske „bjelopute ljubavnice“ i dragane sa „modrim šapatom“ kao morešume u stihovima pesnika, osmišljavajući njegovo oticanje u mrak, u ponore trajnog smirenja. Vreme se pretvara u uspomene, jeseni dolaze i odlaze, sve teže i stvarnije, proleća se udaljavaju od nas, zaborav nas lagano uzima pod svoje okrilje, a na tom nestalom peščenom osloncu, na žalu vremena stoji one u „vlati kosa, u toj šumi udova“, kao „san na jastuku žala, u plimi daha, u vrelom slapu pohote“. One su nikad nedostajnan san pesnikova, jer pesnik je ono što prolazi, ali one ne, one su inkarnacija večnog i to je njegova uteha i bol, njegovo vjeruju.

Zena je isključiva tema ove zbirke, dosta heterogene po vrednosti. Napisana sočnim, gustim jezikom, zna nas neki put neprijatno iznenaditi ponekom već davno poznatom i upotrebljavanom metaforom, celim izrazom, ili sa nekom pesmom koja je daleko ispod opšteg nivoa zbirke.

Ladika po stilu i izrazu pripada poeziji između dva rata, i kad tako peva on je svoj. Međutim, njegov pokušaj da se prilagodi savremenom izrazu (treći deo zbirke, „San“) ne može se tretirati kao sasvim uspeo; pre se stiče utisak da je pesnik tu u jednoj istražnoj isforsiranoj simboli „predratnog“ i „posleratnog“ izraza izgubio svoj sopstveni.

Nikola Preradović

Sreten Stojanović: Devojka sa bananama

ROMAN O OBEZVREDENOM ŽIVOTU

Nastavak sa 3 strane

leđa: „Gospodo vojnici, na pijanci svi, prokleti od sada do večnosti, smilovao se bog takvima kao što smo mi“.

Sudari sa brutalnošću vodnika koga vojnici zovu „Tusta svinja“. Prev i njegovo detinjstvo nalik na razrovanu luku u koju povratka nema (setimo se detinjstva Majlerovih junaka, naprimer detinjstva g. narednika Sama Krofta), iskustva sa „toplom bračom“ (homoseksualci), u svojoj neostvarenosti tragična ljubav kao što je ona između Preva i prostitutke Alme, duboko-ljudska tragedija vojnika Maggia, do paklenosti složene relacije života između jedne, u suštini svake svesti lišene discipline i samog života koji za Preva nije rešen dalje od zagonetke bespuća u kome je živeo da bi kao jedini svoj finalni čin ostvario svoju smrt, — to je jedan deo iz onog niza elemenata od kojih se tka kontinuitet dramatične, gotovo, faktografski, naturalistički

date motivacije o ogromnoj razdaljini između junaka ovog romana i ideala male „ziheraški“ shvaćene ljudske sreće koja je, ipak, često, više neophodna nego što pretpostavljamo.

U ovom romanu živi jedna istina, a to je da i pored svih patnji i „ludo potrošenog“ života, najviše je, možda, sreća ne otići na dalek put koji obećava povratak onome od čega se otišlo ili pobešlo. Džonsov vojnik Prev se ne vraća. Ni Maggi, a ni Alma, ni „Tusta svinja“, ni tragična gospoda Holms, neostvarena mati, nerotkinja zaslugom gonoreje kojom ju je zarazio njen muž. — svi se oni ne vraćaju. Nema povratka, svi putevi su ograničeni, a brane su neprobijne! Izostaće zadovoljstvo onih koji za sebe traže udobno okončanje romana... Niko se ne vraća jer nema gde da se vrati. Da li Prev i Alma mogu da nadu neki put od onoga koji im je nametnut?

Roman „Od sada do večnosti“ u

svemu je neulepšana panorama o-porog života običnog vojnika armije USA koji stoji s druge strane jaza između njega i oficira, jaza koji su produbile fikcije uniformisane hijerarhije. Mala je, gotovo neprijetna stilizacija u ovom romanu, i to se u dijalogu naročito dobro može da opazi. Junaci Džonsova romana ne govore milozvučnim jezikom dobro odgojenih građanskih mladića; njihov je govor u skladu sa njihovim ranijim i sadašnjim životom. Novak Simić tačno primećuje u pogovoru ovoj knjizi: „Naročito se prigovara izvijavanju Džonsovih ljudi, vulgarnosti rečnika i opisivanju opscenosti. Međutim, to su vojnici, a nikakve pomice interneta i njihov je govor sočan, nezaobilazan i začinjjen psokama. Upravo taj govor daje delu snažan kolorit i pojačava mu atmosferu“.

I na kraju da pomenem da roman „Od sada do večnosti“ nije samo monumentalna građevina u savremenoj američkoj i svetskoj književ-

nosti već delo koje će kao i „Goli i mrtvi“ i „Mladi lavovi“ ostati uvek aktuelan vid protesta protiv nasilja koje ide za depersonalizovanjem individualnosti. Naravno, naš čitalac mora uzeti u obzir da se u Džonsovom romanu radi o drami čoveka u armiji koja štiti kapitalističku društveno-ekonomsku formaciju. To je jedna korekcija koja je ovde neophodna, ali koja ne čini to da nam se drama ličnosti ovog romana ma i za momenat učini kao ono što nam je strano.

U pogledu stila i po krajnje jednostavnom komponovanju, — Džons nastavlja ono što su Hemingvej, Dos Pasos (setimo se „Tri vojnika“), Drajzer i Džek London predali američkoj književnosti kao dragoceno nasleđe. I Džons ne okleva, on srž zbivanja odmah ekspozira u svetlosti punog dramskog intenziteta; Džons ne traži mutne simbole niti je kompoziciju komplikovao više no što zahteva hronologija događaja. Džons ne traža za vi-

dovima iracionalističke simbolike, u izrazu je ekonomičan i, čin mi se, u odnosu na stil jednog Džonsa ili Majlera, mutni simboli i zavijutci svetova Džojsove proze predstavljaju, danas u izvesnom smislu, anahronizam. Pa, opet jedan drugi Kiplingov stih, citiran od pisca na početku knjige: „Jeo sam vaš hleb i so, pio sam vašu vodu i vino, sa strane sam posmatrao smrt koja vas je kosila, a život što ste ga vodili, bio je i moj život“.

Da, i Džons nam ovim romanom dokazuje da najneposrednije životno iskustvo i dugo pamćenje jesu uslovi moderne proze kojoj je sudbina u neposrednoj, gotovo naturalističkoj plastičnosti i odstranjanju forsirano tražene metaforičnosti.

Gde literatura po svojim problemima dostiže nivo dramatičnih i identifikovanja umetnosti i života, tu, kao i u tragediji vojnika Preva — metafore postaju izlišne.

Branko PEIĆ

* Naslov originala je: „From here to eternity“. Prevodioc je to preveo sa: „Od sada do večnosti“, umesto „Odatve do večnosti“.

NOĆ U HLADNOM MANASTIRU

Noć u hladnom manastiru beše ukleta gledah sa stepeništa: vreme je opustošilo vrt mesto očekivane lepote naidoh na smrt na crvene travge sagorelog leta.

Vreme je opustošilo grane, tople aleje umrle su ptice, ohladila se reka opustošilo bogove u njemu i pretvorilo u prah opustošilo ikone, stare apostole i dah vetra samo po tamnim orguljama svira.

Vreme je opustošilo zidine manastira opustošilo bogove u njemu i pretvorilo u prah opustošilo ikone, stare apostole i dah vetra samo po tamnim orguljama svira.

Vreme je opustošilo naše sećanje, opustošice i naše meso, našu krv samo je padalo tamno lišće kao krv ko reka ugašenog leta na usamljeno granje.

Noć u hladnom manastiru beše ukleta gledah sa stepeništa: vreme je opustošilo vrt mesto očekivane lepote naidoh na smrt na crvene travge sagorelog leta.

Zvezdan IOVIC

Magdalena

Ko to neprestano pita za oči tvoje, Magdalena? Ko pokušava da u jutro ovo ojača šum tvog davno sklopljenog lica i glasa pokajničkog? Bludnice, daha siatkog, iz zarumenjenog voćnjaka svog čednog sunca, kad pretače hod tvoj kroz raskoš mraka i mita, što samo na tren prošet je daljinom i mukom. Kad pretače pogled tvoj da podiže u nama već pali otsjad dana. Magdalena! Kraj puta tvog još raste drveće užarenih očiju bez stida. Onda vrati mi ponovo vetru u prisna otkrića dok svetlost nam nosiš u jutro, Magdalena! I daj mir mi na visoravnima sna, južno od tvog bola, jer hoću na nogama da dočekam nepopovljivu svetlost tvoje ruke, što raste u jutro ovo, iznad krovova, opet čedna i tiha.

Vladimir A. PREDIC

Sećanja kojima se neprestano vraćam

Čovek se neprestano vraća svojim sećanjima. Sećanja se uvek vezuju za putovanja. Pa — zbilja — putovanje nije nikakvo izmišljeno nasilje, putovanje je naprosto jedan sli-veni sistem i jedna uhvaćena kon-tura brižljivo stečenih utisaka i u-spomena. Putovati — to znači ne-govati u sebi oblike za lepo, izvla-čiti iz videnog sredstva za zado-voљjstva, putovati — znači skidati gled sa naših sumornih i monotoni-kih časova. Kad se čovek nađe na putu, reklo bi se da je i etimologija reči drukčija, razneženija, dopad-ljivija. Vidjeni predeo prenosi se sam u reči, u paletu, u neke opse-đujuće muzičke drhtaje. To pre-nošenje prirode na umetnika, ta hitra umešnost da se doživljeni trenutak spasi, nije li povod da češće ispoljavamo našu strast za putova-njem. Da bi se mogli potpunije očuvati želja i san, da bismo opi-jujume putovanja prilagodili svojim potrebama, mi sa mutnog gradskog asfalta otputujemo u neki kraj na-še zemlje koji nam je prirastao za srce i koji nam pruža izdašnu le-potu odmora. U bilo koje doba go-dine, mi u tom kraju nađemo vidnu podlogu za mir i spokojstvo, pa utisak koji steknemo u dosluhu sa tim područjem — biva sasvim oču-van i urezan u naše sećanje. Vi oni niste samo putnik kojeg zaseni neki usputni predmet, već divan kolorist koji kičicom izvuče siže iskrsnute slike, pesnik koji u tihoj postojbini pejzaža nađe tople to-nove svoje uzemirene duše. Pos-matrate li tako neki dragi predeo, on se pred vama izvija kao telo zanosne nimfe, on vas baca u ek-stazu i navlači na siguran potez kičice. Temperamentat vas od vide-nog predmeta ne odvraća, već vas on s njime sjedinjuje i stapa. Pri-roda može kao niko drugi da ispita savest vašeg oka, ona čak može da izdrži bolje nego iko dejstvo vašeg jetkog smeha, da se ne protivi vašem hodu jer je njoj taj hod mio.

Tek što sam svoj umorni korak predao kamenom predelu zavičaj-a, duša i oko odjednom su bili stišani. Na domaku oka — mir, u središtu duše — radost. Neka nepoznata e-nergija izvire iz nerava i ja sam ovaj susret shvatio sa egzotičnom primesom, poetski. Zavičaj se pro-stro podamnom, zavičaj sa obućom i odećom od kamena — zavičaj Cr-ne Gore. Ne znam da li je to varka ili se sa njim uistinu po mnogi put susrećem, da li je to zaista on — skrivena čežnja i melemna ute-ha? Primećujem da je to on, moj zavičaj, moj svečani trenutak u ko-me sigurnost dugotrajne ljubavi le-ži! Boja njegove kože je zagasito plava i kameni mišići — čini mi se — podrhtavaju na suncu. Jedna ptica u vazduhu svojim letom bruši vazduh. Sam sam. Trenuci razlom-ljeni na reči i osmehe vezu u meni plahovite svetlosti. Zaista to je on — zavičaj. Gledam ga: po njemu se stabla hrastova vide — rekao bih od čela pa naviše — tako da imam utisak da mu je to bujna kosa koju vetrovi češljaju. Ne znam, ali mi se nameće misao da bi on izmenio i zapovesti duha, da bi me uzastop-ce pratio kada bih mu hteo pobeći. Gle, opet moja usta hoće da izaberu dobrotu nevidene reči, a reči po-staju jednostavne do sitnica, gle — opet olovka biva opsednuta nava-lom krvi. Sedim i razmišljam. Upi-jam očima gajtanastu reku Zetu, a oštro kamenje tone mi u glas.

Zavičaj su vekovi u kamenite to-move složili i on bdi u našoj krvi sa postojanom signaturom iznena-đujućih utisaka. Kameni zavičaj ne može se drukčije protumačiti no kao lepo srodstvo sa pokretnim doživljajima, pa mi i nehotimice ža-njem sve ono što je niklo i sazre-lo na površini njegovog sveroida. Lubardi je pošlo za rukom da blje-sak rasparanog neba podvede pod hiroviti zahtev srca i da tu da ton boji, da bojom da oblik atmosferi. Kamen nije samo pozadina za koju bi se vezivalo trenutno slikarevo uzbuđenje, već jedna etapa bogatih zamisli gde bi se imaginacija vešto podešavala prema trajnom položaju materijala. Kompozicija kamena proistekla je iz koncepcije, a toj koncepciji prethodi neslućena sigur-nost lirske zreline. Određeni deo prostora nosi onaj sloj boja koje se u nevelikom ali zato uverljivom vi-du prikrivaju za detalj, za stepeno-vanje onih stanja što se u nama jav-ljaju kao nosioci psiholoških prome-na. Boja ima opipljiv zakon sklada i oko postaje puno i odmorno, oko se potčinjava ustreltaljoj melodiji kamena, a ova se opet pokorava ži-vom prisustvu slikarevom.

Kamen nije ništavan u svojoj u-samljenosti, on je prepušten dubo-kom snu — na licu mu se ocrtava idila, a u rukama mu se oseća ne-izlečivo stanje bezbrižnosti. I došao sam ovom kamenu sa toplom pri-samljenošću da to ne bude poslednji put, došao sam — evo — njemu

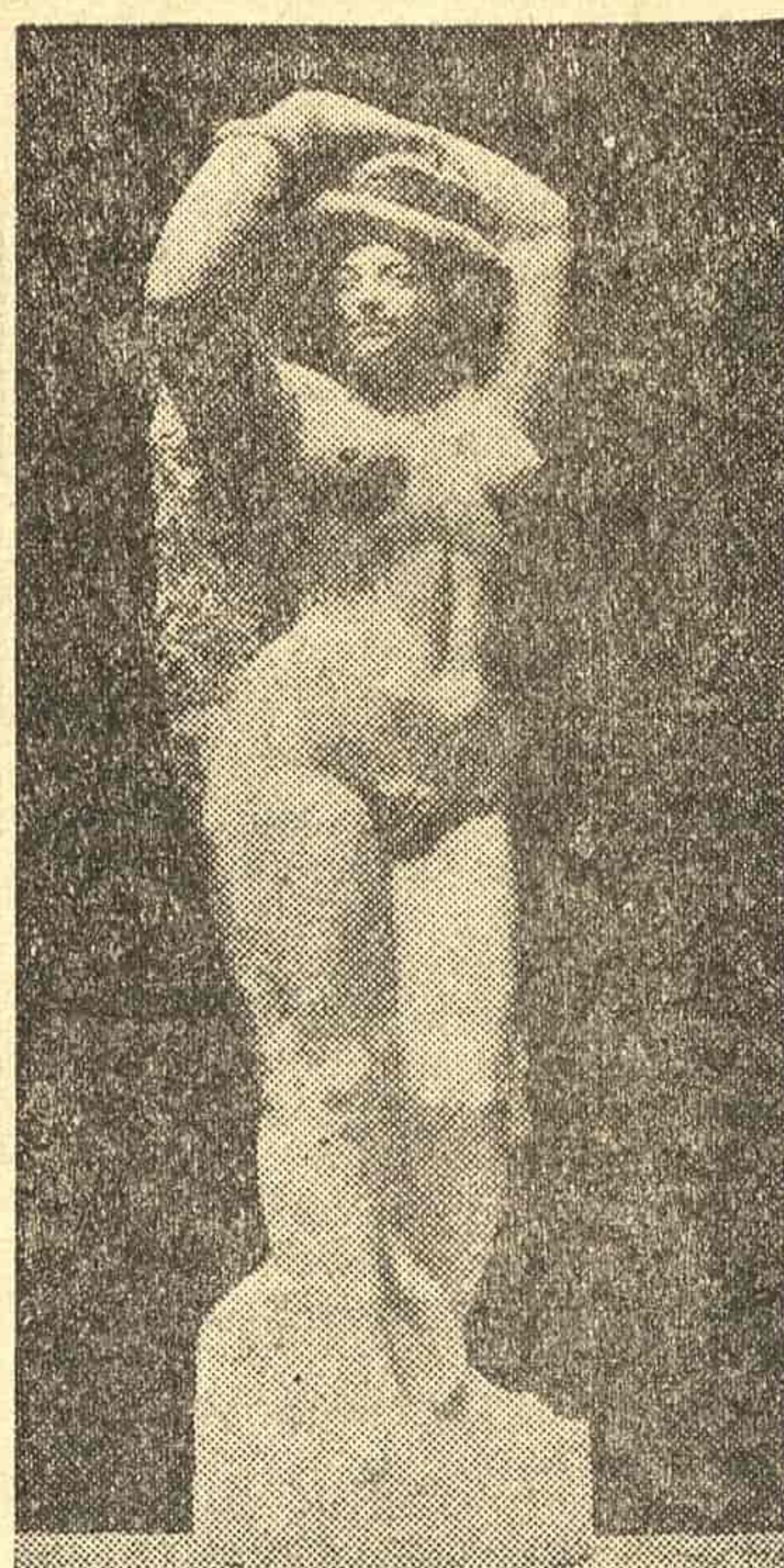
ispunjen strepnjom da razgovor ne bude prazan i pust. U prvi mah o-viđalo bi mnoge osećanje da je od-već drzak, ali to dugo ne traje — jer njegov glas ima nešto od pito-mog bruja, od prisnih lepeta i kret-nji. Želim da se vežem za utešne stvari, ali gde su one, molim? Kad sam suočen sa kamenom — iz mo-jih usta izleti bojazan da ću mu retko navraćati. Sada me kamen svuda presreće. Evo tu — kanjon dubok i apstraktan. Uzbuđuje me tajanstvenost njegova. Oko klizi po rebrima kamenog brda, tu se za-koji časak odmori, a posle se na-stani nad njim, na oblaku. Pa to — izgleda — oblak vodi razgovor sa memom čudi provalije, golica joj grlo tamno, a nekad ga miľuje i te-toši. Ko će znati? Znam samo da mi je sve to prijatno i iz sebe iste-rujem strah koji se uselio u mene kada sam gledao u duboki ponor pod sobom. Malo podalje Ostrog — manastirsko zdanje, uraslo u liticu kao mladež u telo. Od njega naniže bela cesta kao rastegnuti konopac. Cesta vrlo strma kao svako setno raspoloženje.

Zavičaj ispunjava dušu tihom ra-došću. Iako je širok i opkoljen kamenim zidovima planina — čovek bi pomislio da se nalazi u en-terijeru sobe. Onda treba razumeti sve one meke izraze oduševljenja koji se u susretu sa njim stvaraju. Ako sedneš i ako svoje telo vežeš za jedno mesto — kadar kamena već pred tobom pravi seanse. Tapaš mu miľošte reči, tapaš tome kamenu mirnu uspavanku. Zavičaj je uvek vezan za detinjstvo, a detinjstvo čini velike udele u dograđivanju vlastitih zadovoljstava. Kamen, ka-men — zar te on ne potseća na nešto većito, na nešto što iza tebe, što iza nas ostaje. I sada dok pred njim sedim, nekako teško verujem da je to realnost, da je taj kamen prisutan, već mi se stalno pričinja da je neki misterij posredi, nešto

skriveno i zagonetno, čini mi se stal-no da je taj kamen neshodna graja prostorne beskrajnosti.

Nedaleko od mene jedna žena u-bradena u crnu maramu uprtila bu-rilo i upućuje se ostroškom studen-cu. Uski puteljak halapljivo guta stope, a kameni masivi nadvijaju se nad samim putem, u obliku ovećih kapela. Kamen, kamen — ili sunce uprto u njegove čeone kosti! Ka-men i žed ovde su braća, pogotovu sada kada se oseća letnja žega. Ma-li gutljaj vode osveži grlo, a tanka nit studene vode uz skoro nećujan kлокot poče se strmoćlavljavati niz kamenu brađu studenca. Posmatram igru čudne izvorske pustolovine i sa savršenoim tačnošću prisvajam ovaj detalj za neku naknadnu reminiscenciju. Znam, ona se potajno re-gistruje u ćulima i svesti i treba mali napor pa da se pesma napiše.

Uvek sam se voleo vraćati ka-menu i sa primetnom hitrinom ru-kovati se sa blistavom čistotom nje-govih boja. Čini mi se da ništa kao moj zavičajni kamen ne može pro-izvesti sposobnost zanosa i čudno-vatu moć uobrazilje. Ako s odluč-nom namerom hoćete u to da se u-verite, onda su vam tu zacelo pe-sme Milana Dedinca, pesme prožete toplinom i gipkim muzičkim otku-cajima, onda je tu Lubarda sa mak-simalnom koncentracijom imagina-tivne sinteze, izražene pokretom boje, onda je napokon tu i Lalić uz mnoštvo silovitih i simultano povučenih i otkrivenih životnih zna-čenja. Da, na području kamena ne može se ostati hladno, plajšljivo i nemoćno. Oni koji nemaju mašte nemaju šta na njemu oseliti, nema-ju šta od njega primiti. Zavičaj je moj za pesnike stvoren! Gde god okreneš glavu — slika, živa slika. Tek što si pomislio da si zadovol-lio pogled izvesnim videnim pred-metom, nova slika zamenjuje prethodnu, samo sa tom razlikom što je kod svake novonastale slike in-tenzitet njen pojačan. Ne plašite se

Sreten Stojanović: Zena

kamena, već tražite počinak na nje-govom većnom platou, tražite u njegovom krilu hranu za reč i u-spomenu. Svuda kamen. Brda. Is-presecana su tako kao da je neko običan list hartije pod oštricom ma-kaza stavio. Negde su to pristupni putevi za okna boksita, a negde je to vidna pregrada za hidroenergetski sistem Perućice. Ako nas ne vara pogled, uočićemo kiklopsko oko br-da, neku crnu i veliku tačku. Pre-varićemo se ako pomislimo da je to nešto od čega se ljudsko srce i na-vika plaše. Nije to strašno oko, ni strašna ni ukleta ruka, već tunel Norin, njegova betonska prsa. Nik-šički vodeni basen upućuje se nje-mu — krikom i udarcem. Udarcem mine. U samim grudima svrdlao se taj golemi džin, on se otimao da bi se naposletku pokorio A baš neda-leko od mesta gde će da primi o-bilne zalogaie vodene snage, čuo se tužni grohot pušaka, davno, vrlo davno. Iz doba stare Crne Gore. Puške su bile uperene na jednog mladog Brđanina, da bi se zadovo-ljila pravda Kneževa. Brđanin Mi-nja Kadović, kako to kaže jedna Matavuljeva pripovetka, ubio je Tur čina negde pod selom Višom, na domaku svoje kuće, ubio ga za o-svetu, za zločin koji je ovaj izvršio nad njegovim bratom. No, kako je to vreme bilo vreme primira, Knez je naredio da se Brđanin strelja. Naočigled Turaka iz Nikšića. I No-rin je streljan — minama, dleti-ma. Nisu se pozivali svedoci da bi se dokazivala pravda. Svedoci će se pojaviti kasnije, u obliku žarulja. Nikakvog drugog svedoka neće biti u procesu svedočenja. One će ozna-čavati opravdanost presude da je Norin morao biti streljan, a sa time i nasušna potreba vremena zadovo-ljena. Samo ovo pogubljenje neće doneti seti ili eventualnu proveru ispravnosti presude.

Pred kamenom sam. Koraci sami crtaju put. Upućujem se sumraku. Uskoro će on da rani vidik. Mali studenac je i dalje žuborio. Prislo-nio sam uho njegovom nevelikom vrtuku i čuo kako kroz uski jednjak česme ističe i progovara voda, njen tanki mlaz. Kraj izvora stara i ogromna drveća šumore na vetru. I kada opet budem došao u su-sret zavičaju, znaću svoje utiske žetelački da pokupim, znaću opet da se predam stvarnoj lepoti ka-mena, toj mojoj viziji koja me ne pohodi u vidu nasilja, već u vidu utehe.

Žarko ĐUROVIĆ

IZ SAVREMENE AMERICKE POEZIJE

Prve stranice novijih izdanja američkog časopisa za poeziju Poetry ispunjavaju stihovi Eldera Olsona i Henrija Ragoa, koji svojom svežinom i sadržajnošću odudaraju od ostalih, objavljenih u poslednje vreme. Misaona poezija Olsonova — sistematski podeljena u strofe pod brojevima koje, svaka za sebe, obuhvatajući jednu zao-bljenu misao, sentenciju, pot-sećaju na japanske haikai — izrečena je najjednostavnijim stilom koji je čini sredinom i okupanom i tako upečatljivom u našem sećanju još dugo po-sle čitanja raznovrsne poezije u spomenutom časopisu od ko-je se mnoga nalazi u haotič-nom stanju nejasnosti, te vrlo česte i često namerno preuzete bolesti savremene poezije. Ol-sonove Poslednje beleške u dnevniku pružaju posrednu ali jasnu sliku karaktera pesnika skromnog u svojoj veri u sebe, ali ne i skromnih sposobnosti, koji se ne zamišlja „vetrom što pokre-će svetove“, sanjara koga poe-zija podržava da ne poklekne u rvanju sa stvarnošću, satiriča-ri koji osuđuje praznoglavu što

na osnovu samo jedne epizodne činjenice skaču u neosnovane zaključke o kompleksu stvari koji joj prethodi, čoveka ovoga sveta koji beži od mrtvog spo-znavanja samome sebi kao nat-čoveku opredelivši se za jedno-stavan život i sitne radosti pu-ka, da kao običan list među to-likima doda, svojim postojan-jem i krajem, svežinu jedno-stavnosti i radosti onim listo-vima koji će iznici.

Posle Olsonove jednostavno-sti, Ragoova poezija izgleda složenija; stihovi iz Pozna-vanja svetlosti, ne ma-nje jasni od Olsonovih, ne isti-ču misao pre svega, već prizor, koji sugerira određene misli: to je većito ponavljanje slike sve-losti, prelomljene u vodi, ocr-tane u potoku, produžene u re-ci, — svetlosti celovite, svetlo-sti raskidane drvećem, svetlo-sti koja se ogleda u tami (jer tama nije tama već dubina vo-da i zato je prozirna), u tam-irovidnosti, u opštoj prozirno-sti koja je otvorenija od otvo-renosti deteta ali isuviše savr-šena za naše reči da bi je sa-kazale.

Elder Olson

POSLEDNJE BELEŠKE U DNEVNIKU (Fragmenti)

IV.

Problem: čuti oluju koja razbija kao svirku
Ali nikada, izgubljen u harmoniji, ne biti gluv
Na sve disonance složene harmonije.
Problem: ne ugušiti se vlastitim dahom,
Niti ga zamišljati vetrom koji pokreće svetove.
Problem: posle preplivanja svih okeana,
Ne utopiti se u ovoj kapljici rose.

VI.

Ne govorište mi više o dalekovidom čoveku.
Svetlost zvezde putovala je mnoge milione milja,
I Glupak, zato što je video zvezdu,
Pomisli da može videti i onih mnogo miliona milja
Dalekovidost i kratkovidost
Vide samo ono što ih udari u oči.

XII.

Slava je fosilni list u steni.
Ja biram živi list koji treperi i umire
I pada osvežavajući zemlju za druge listove.

XV.

Tako: violina je slomljena; u celom svome postojanju
Ona je proizvela samo jedan savršen ton.
Radi toga, drvo je posećeno, i mačka je uginula.
Taj ton nije imao nikakve veze sa drvjetom i mačkom.

XVIII.

Ustaj i pogledaj, reče san; evo, tu je.
I još uvek spavajući on ustade i izađe.
Sanjarenje podražava sanjara: on nije pao.

Henri Rago

POZNAVANJE SVETLOSTI (Fragmenti)

I.

Vrba što sija
Od hitre kiše,
List, oblak i rana zvezda
Svetlost su otresena u ovu vodu:
Tremolo njihovog sjaja: svetlost
Uzvrata pesmom u svetlost.

II.

Dubina sija dubinom.
Dublje nebo izgovara nebo.
Te reči se kolebaju
Između neba i neba.

III.

Drvo, čipkasto izatkano od mnogih reka,
Teče u široku sporu tamu
A ispod tame opet cveće
U mnoge reke koje su drvo.

IV.

Iscedeni iz tišine
Ispevani munjom
Iz kamena iznikoše
Linije zadržtaše
Brojevi potekoše

Tama je posmatrala
Tamu pa ispriča
Svaka u sebi
Dubine, ne tamu.

VII.

Godina čeka u dubini leta.
Vazduh, ostrvo i vodu
Privuklo je veće. Čitav dugi mesec
Izgubljen je u dugoj večeri.

Kada bi reči mogle podržati ovaj svet
One bi se savile do jedne
Prozirnosti; kada bi ova
Dubina godine, svod ovoga časa,
Stigla savršena do
Zakreta jedne reči
Zvuk bi proširio, mirno kao iz kristala,
Sferu u sferu: otvorenost
Koja odgovara detinjoj otvorenosti
Povrh detinjeg pitanja.

(Prevela i prikaz napisala dr. Ranka KUIĆ)

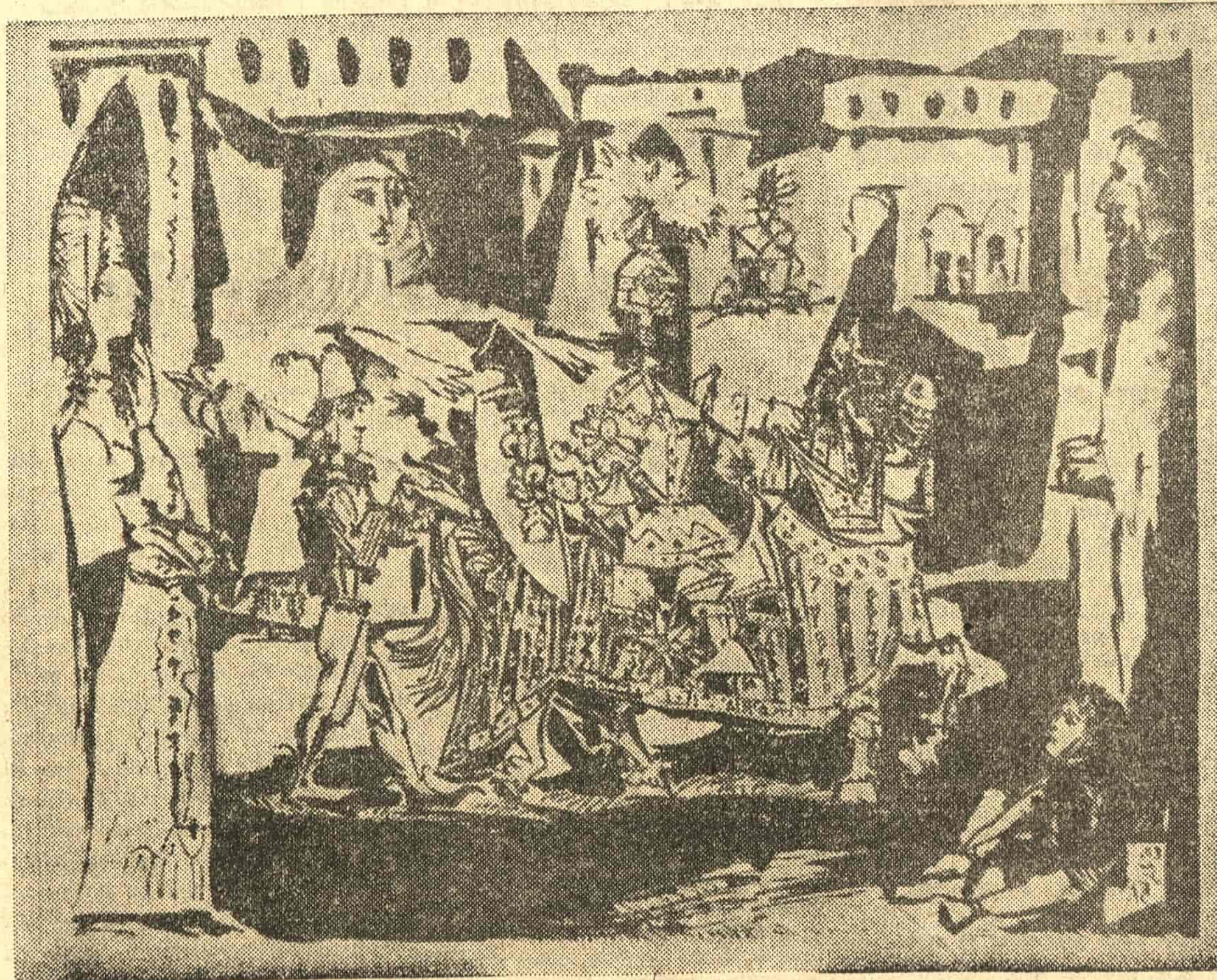
Umetnički odnosi Francuske sa ostalim zemljama

Ovih se dana održava u Parizu XIX kongres istorije umetnosti. Radna nedelja, početa 8 septembra, nastavlja se nedeljom izleta i ekskurzija po unutrašnjosti Francuske. Preko 400 istoričara umetnosti iz celog sveta prisustvuju kongresu; među njima su i najpoznatiji naučnici iz ove oblasti: Lionelo Venturi, Marcel Auber-t, René Huyghe, Luis Reau, André Chastel, Ejnar Dyggve, Wolff Metter-nich, G. W. Constable i dr.

Generalna tema kongresa je »U-metnički odnosi Francuske sa ostalim zemljama«, u okviru koje su čitana četiri velika referata plenarnog karaktera, dok je niz ostalih, manjih referata čitano, uz katkada vrlo žive diskusije, po sekcijama. Izvanredno značajna uloga francuske umetnosti i njen veliki prilog svetskoj, bila je zahvalna tema za stručnjake svih ze-

malja. Na kongresu je naročito ce-njen prilog koji su dale manje i od Francuske udaljenije zemlje, baš za-to što su njihove tvorevine malo poznate, a generalna tema se ne bi mogla temeljno obraditi kada bi nji-hov prilog izostao. Baš zato je naša delegacija bila zapažena po aktivno-sti svojih članova, koji su svi pod-neli referate. Ovi su obuhvatili od-nose naše umetnosti sa Francuskom od Srednjeg veka do modernog do-ba. Po rečima jednog od predsedava-jućih, bila je to jasna celina koja čini vredan prilog opštoj temi kongresa.

Jugoslovensku delegaciju sačinja-vaju na Kongresu: prof. France Ste-le, prof. Ljubo Babić, dr Fran Sija-nec, dr Kruno Prijatelj, dr Katarina Ambrozić, dr Cvito Fisković i dr To-mislav Marasović.

Rabla Pikasa: Kompozicija

Pusta zemlja na Rasl Skveru

Nijedan pesnik dvadesetog veka ne može se pohvaliti ni četvrtinom onog uticaja koji je na svoje savre menike vršio T. S. Eliot. Za mene je bila i čast i iznenađenje da sedim u njegovoj majušnoj kancelariji, i da posmatram pisca „Puste zemlje“ kako se blago znojio iz svojih pomalo zvaničnih naočara. Iznenadenje, zbog toga što Eliot nikada ne daje nikakve intervjue štampi, i sigurno da nimalo ne voli televiziku mrežu u kojoj ja zaradujem za svoj skromni život. Čast, zbog toga što je Eliot pesnik koji je oslobodio poeziju svih ukrasa jednog prezrelog klasicizma; ja sam bio rođen u post-Eliotovsko doba, i nasleđio sam slobodu da pišem onako kako sam osećao da me sama pesma nagoni da pišem.

Za čoveka koji je poeziju oslobodio njene geometrije, Eliot izgleda nalik na profesora matematike. Visok, glatkog i ozbiljnog lica, sedeo je za svojim prepunim stolom smećeci mi se kao što se direktor jedne banke smeći nekom skromnom ključentu, lupkajući nogama po ne isušive čistom linoleumu. Sve me je to potsećalo na atmosferu računskih knjiga i tabli ispisanih diferencijalima i integralima.

Rekao mi je da jedan pesnik nema izgleda da zaraduje za život pišući poeziju na engleskom. Kada mali časopisi iscede iz njega sve vredne pesme, pesnik engleskog jezika može da se nada sinekuri u nekoj izdavačkoj kući ili u nekoj kancelariji radio-kreči. Ali vreme za pisanje stihova bilo je njegovim savremenikima neplaćeno, i danas nema nikakvog znaka promene u tome. Objavljuje se i suviše malo poezije. Isto tako ne postoji skoro nijedan ozbiljan književni časopis koji bi mladom pesniku mogao da osigura honorar i koliko-toliko redovno objavljivanje. B. B. C. ne želi više da bude pokrovitelj pesnika, a on sam nije uspeo da ubedi svoje kolege u potrebu češćeg izdavanja stihova. Ne, on već odavno ne čita ništa od poezije koju njegova kuća izdaje — to je prepustio mladima.

Ipak, tragedija nije onoliko velika koliko izgleda. Danas se u Engleskoj piše malo, ili skoro nimalo, vredne poezije — a nju sigurno ne pišu mladi ljudi koji se „bave“ poezijom. Možda su B. B. C. i Britanski savet krivi što su te mlade ljude ohrabрили da sebe nazivaju pesnicima i da veruju da su pesnici. U Americi, čuo je, situacija je nešto bolja. On poznaje svoje sa-

T.S. Eliot

vremenike, ali ne zna mnogo o mladoj generaciji. Zao mu je što oni uživaju da sebe nazivaju „Divljom generacijom“ isto onako kao što njihovi manje talentovani savremenici u Engleskoj uživaju da sebe nazivaju „gnevnim mladim ljudima“. Kad je on bio mlad, nikada nije imao vremena za kafanske histrije — izgledalo je da ima isušive stvari koje treba učiniti. Umesto da peru šolje i pritom čitaju „Dajdžest“, ti mladi ljudi bi trebalo da krenu među ljude, i da se onda povuku kako bi pisali.

Eliot veruje da je najbolji način egzistencije za jednog pesnika mesto u nekoj kancelarijskoj mašini — banci, osiguravajućem društvu. Ne u nekoj maloj firmi gde je radno vreme dugo, napredovanje sporo, a atmosfera lažna i „poslovna“. On ne veruje da je dobro živeti u jednom malom svetu prepunom pesnika, i gubiti vreme čitajući dela svojih savremenika. Samom Eliotu savremenici nisu pružili ništa, osim ponekog slučajnog argumenta koji je stavljao u pokret tok njegovih misli. Klasično obrazovan pesnik koji ume da posmatra svet oko sebe, nema potrebe za stimulacijama iz druge ruke. Kada sam ga upitao zašto je on jedini od svojih savremenika dobio počasna zvanja od skoro svih literarnih i akademskih institucija u svetu, odgovorio mi je da to, doduše, nije nezasluzeno, ali da se radi o slučaju koji se mogao dogoditi svakome od njih, koji su svi podjednako zaslužni.

Utitak koji čovek ima posle nekog vremena provedenog u razgovoru sa

Eliotom jeste da je on čovek koji je protiv svoje volje postao javna ličnost. Možda je to osobina svih umnih Amerikanaca, došla kao reakcija na „publicizam“ koji vlada u društvenim grupama kojima oni ne žele da pripadaju. Njihovi životi pokazuju „skromno dostojanstvo“ jedne kultivisane manjine koja živi ostavljena na milost i nemilost jedne isušive civilizovane većine. Možda su njegove drame „Ubištvo u katedrali“ i „Društvo na koktelu“ bile pokušaj približavanja dvema institucijama koje su ga dotad ignorisale — katoličkoj crkvi i društvu. Ono što je došlo posle objavljivanja tih drama nije moglo da mu izgleda neukusno — on nije nimalo pometen time što njegova poslednja žena zahteva od njega da nosi o vratu svoj Orden za zasluge* kada se pojavljuje u javnosti.

Eliot veruje da je jedna od osnovnih stvari za svakog pesnika dobro poznavanje bar jednog stranog jezika; pesnik-kxenofob biće, po svoj prilici, rdav pesnik. Pesnik koji nije upoznat sa različitim oblicima poezije teško da će ikada biti u stanju da napiše dobre stihove. Već godinama, to nije istakao nijedan engleski kritičar, iz čega se može zaključiti da oni nisu dovoljno upoznati sa književnošću drugih zemalja. Uopšte, Eliot veruje da engleska kritika danas opada i kvantitativno, i kvalitativno.

Eliot odbija da čita svoje stihove na radiju ili televiziji ne zbog toga što smatra da poeziju ne treba primati sluhom. Naprotiv, on je mišljenja da poeziju treba na prvom mestu sluhom primati, pa tek onda okom. Ali on sam više voli da ostavi štampanju strani da govori umesto njega, kada se jednom uverio da su njegovi stihovi slušno razumljivi.

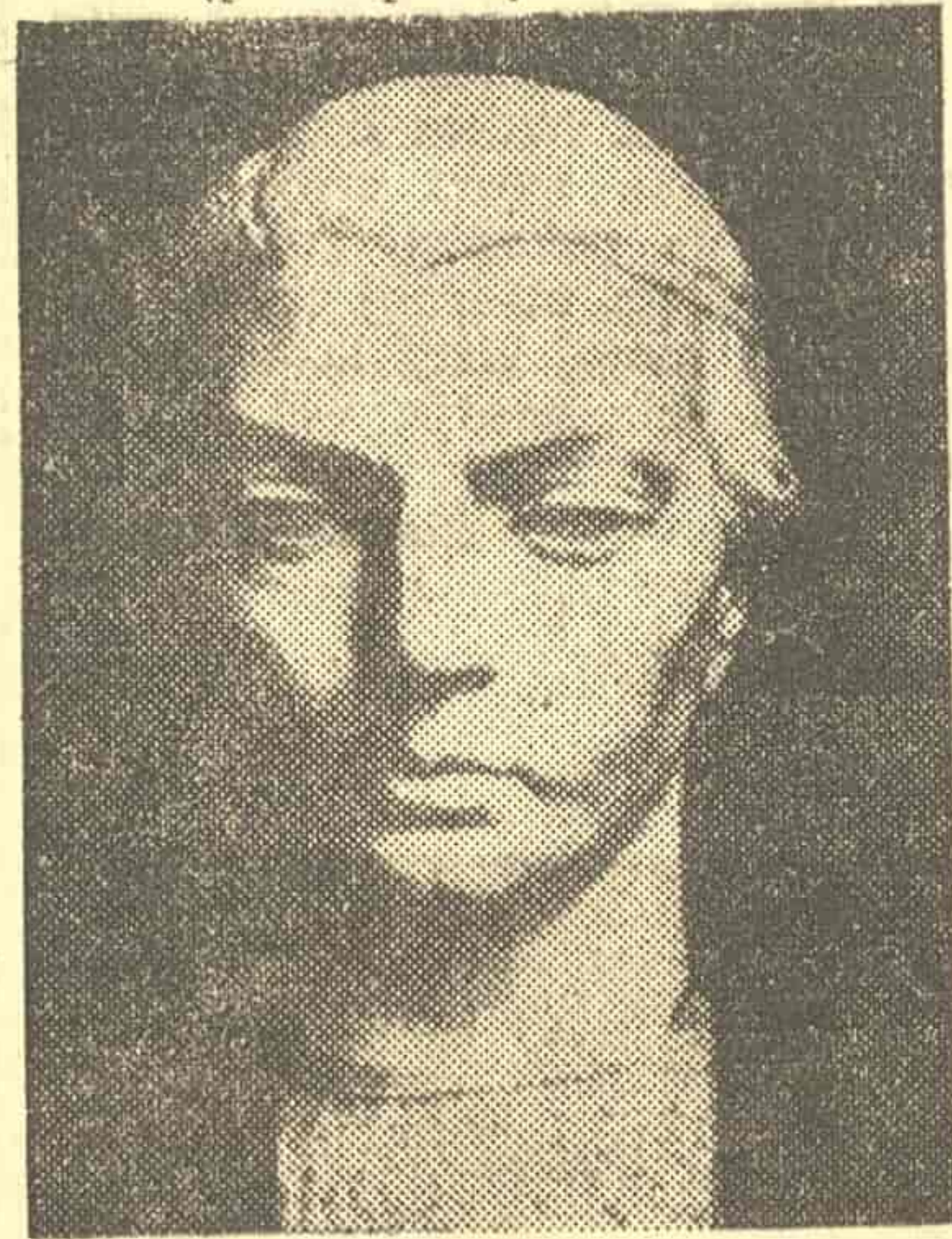
Rođen 1888. u Misuriju, Eliot je došao u Englesku i nastanio se 1915. Rekao mi je da ga je privuklo to što je Engleska tada bila centar sveta koji govori engleski. Sad, kada je ta kulturna nadmoć opala zajedno sa političkom i ekonomskom, on nastavlja da živi u Engleskoj „po navici“. Njegov raniji život nije bio mnogo uznemiravan siromaštvom — iz Oksforda je otišao u jednu banku, posle jednog perioda profesovanja („to je samo po sebi jedan poziv, i nije dobro za pesnika“), a zatim je postao jedan od direktora izdavačke kuće koja izdaje njegova dela.

Ostavio sam ga sa njegovim slabim osmehom iza gomile hartija na stolu.
10 juli 1958.

RoJ MAK GREGOR-HESTI

*) Orden of Merit, najviše britansko civilno odlikovanje.

*) Na Rasl Skveru u Londonu nalazi se izdavačka kuća „Faber & Faber“ čiji je literarni direktor T. S. Eliot. (prim. prev.)

Sreten Stojanović: Moja žena

Talas pesimizma na Brodveju

U osvrtna na kraju sezone većina njujorskih pozorišnih kritičara ističe da je proteklu pozorišnu sezonu na Brodveju karakterisao niz visokih umetničkih ostvarenja. Projekta sezona je podbacila samo u pogledu broja izvedenih premijera u odnosu na prethodnu jer je prikazano samo 77 novih komada prema 83 komada u sezoni 1956—57 godine. Narodit uspeh postigle su dramatičarica Tomas Vulfogov romana „Pogledaj dom svoj anđele“, kao i drame V. Indža „Mrak na vrhu stepeništa“, Z. Anuja „Vreme koje se pamti“, M. Višngrejda „Igrači na konopcu“ i V. Sarojana „Stanovnici pećine“. Pulicerovu nagradu i Nagradu dramske kritike dobio je Vulfov „Pogledaj dom svoj anđele“, koju predstavu kritičari jednoznačno ocenjuju kao najveći uspeh sezone.

Jedino novo ime koje je zasvetlelo na Brodveju u ovoj sezoni jeste Morton Višngrejđ, pisac koji je do

ISTINITA ISTORIJA O SVETOJ TERESI

„Misticizam nije ništa drugo do senzualnost obuzdana vrlinom i bedom. Dajte mi senzualnog, strastvenog, poroćnog i pokvarenog čoveka; usadi-mo mu bolno, hrišćansko osećanje života, ali tako da prezre život i odvoji se od njega: eto celog celatog mističara...“ Tako je mističare okarakterisao španski mislilac Anhel Ganivet.

Drugi jedan španski filozof, Miguel de Unamuno, govori o agoniji hrišćanstva, i kaže da agonija znači borbu, i da se u agoniji nalazi onaj koji se živići bori protiv samog života, a i protiv smrti. A to je i moto u molitvama svete Terese Isusove, koja kaže svom Isusu: „Umirem zato što ne umirem“.

Za mističare je ljubav put koji vodi ka saznanju istine o čoveku. Huan de la Krus, savremenik svete Terese, kaže:

„Ako znati baš hoćete:
nauka ova najviša
na osećanju počiva
božanske suštine čiste.“

I zato suštinu filozofije misticizma on izražava sledećim stihom:

„Nadoh se ni sam ne znam gde.
I ostah, i ne znajući
sva znanja prevazilazeći.“

Mističarsko saznanje „ide dalje“ od racionalnog saznanja; „čista duša“ mističara pod žarom „božanske ljubavi“ pokušava da dokuči vanljidsku svetlost... Ali mističari ne mogu da se oslobode neposrednih ljubavnih izraza i reči koje se upotrebljavaju i u običnoj, nemističarskoj, svakodnevnoj čulnoj ljudskoj ljubavi. Isus i duša kod njih se zovu: suprug i supruga, ljubljeni i ljubljena... Otud i sličnost između verske i ljubavne poezije, a i potvrda da je najsavršenija religija ustvari najličnija, najsebičnija i najegocentričnija forma bezanja od stvarnog, ovozemaljskog sveta.

Sveta Teresa je, pored Huana de la Krusa, najtipičniji predstavnik mističara. Evo nekoliko njenih stihova:

„Živim ne živeći u sebi,
I tako uzvišen život očekujem
Da umirem zato što ne umirem“

A ova božanska veza ljubavi
S kojom ja živim
Od boga čini mog roba,
A srce moje slobodnim:
Al' videviš boga svog roba,
To'ku mi strast izaziva,
Da umirem zato što ne umirem.

Jao, kako li je dug taj život!
Kako duga ta prognošta!
Ovaj zatvor i ovi lanci
U kojima se duša nalazi!
I samo to čekanje na izlazak
Tako divlji bol mi zadaje
Da umirem zato što ne umirem.

Jao, kakvog li života gorkog,
Kad u Gospodu ne uživam!
Iako je slatka ljubav ta,
Čekanje na nju nije takvo!
Skinu mi, bože, ovaj teret
Teži od svakog okova,
Jer umirem zato što ne umirem.“

Početkom Šesnaestog veka Španija je postigla svoje teritorijalno jedinstvo. Mavri i Jevreji su isterani iz zemlje. Španske galije su plovile svim morima sveta. Ali u Španiji, kraljevi i crkva osećaju da je potrebno stvoriti i versko jedinstvo da bi sačuvali tekovine svojih osvajanja. Takvo jedinstvo žele postići i u celom svetu. Borba protiv raskidajućeg protestantizma postaje sve oštrija. Španci počinju reformu nekih crkvenih redova. Nasilno krste Arape, uništavaju arapske knjige. U Islamu vide opasnost za katoličku crkvu koja sve više znači političko, moralno i versko ugnjetavanje. Islam i Jevreji u Španiji radaju jeresi. Tako misli katolička crkva, i tada počinju strahote Inkvizicije. Španska inkvizicija okreće oštrici i protiv Evrope u kojoj se već rodila protestantska reforma. I u Španiji je počelo raspadanje nekih verskih redova. Sudovi Inkvizicije funkcionišu punom snagom. Inkvizicija ne samo da spaljuje na lomači jere-tike, nego i unosi svoj red u crkvene i kaluđerske redove. Sveta Teresa piše da su tada ženski konventi „više ličili na javne kuće nego na što drugo“. Vrše se pripreme za Trentski Koncil. U celoj katoličkoj crkvi vri. Pristupa se reformi običaja. U Španiji se tada javljaju mistički pisci, Luis de Granada, Luis de Leon, Sveta Teresa i Huan de la Krus.

Sveta Teresa se ističe među njima svojom jedinstvenom strašću, svojim stihovima punim čulne akcije. Njeni stihovi su glagoli, radnja, pokret, nestrpljenje...

„Dušo, u meni treba sebe da tražiš,
A mene u sebi da tražiš.“

Bodler je negde rekao da Španci unose u religiju snagu ljubavi. To je tačno, ali strast svete Terese nije strast Španaca. To je njena strast, strast do vrhunca izvitoparene ljubavi. Njeni stihovi ne mogu da se objasne teologijom. Iako su neki mističari postali sveci katoličke crkve, modernoj psihologiji nije teško da otkrije vezu između njih i sekte takozvanih „iluminados“, osvetljenih, koji su neposredno, čulnu ljubav stavljali u centar svake religije. Mističar se u ljubavi izjednačuje s bogom. On sam je bog, prepostavka boga. Filozof Lajbnic je pokušao da u španskim mističarima nađe potvrdu za svoju filozofiju, i govoreći o njima izdvoji zaključak da za mističare reči „ja sam“ znači što i „bog je“.

Osvetljeni su takođe mističari, ali okrenuti neposredno zadovoljavanju seksualnih nagona. I oni u veri nalaze opravdanje za svoje postupke. U tome skoro i nema teološke granice između jednih i drugih. Ekstaza mističara se javlja u kontaktu sa bogom, a kod osvetljenih u kontaktu sa drugim polom. Polazna tačka im je ista. To smo već videli na primeru Don Zuana. Kod njega samo fizička, telesna strana, pol, izaziva seksualni apetit. Mističari doživljuju to isto kroz erotična uzbuđenja. Njihova emotivnost je psihička, oni se zaljubljuju. Za svetu Teresu Isus je, ustvari, predmet i sadržaj njene erotike.

U svojoj autobiografiji ona priča o bezbrojnim seksualnim iskušenjima kroz koja je prolazila, o potisnutom nagonu, koji je najzad dobio svoj krajnji izraz u njenoj ekstazi pred Isusom. Ova krajnja pesma to možda najbolje ilustruje:

„Što te volim, moj bože,
Nije zbog neba koje si mi obećao,
A ni zbog straha od onog strašnog pakla,
Što te nisam dosad uvredila.“

Ti me privlačiš, moj bože,
Privlačiš me ti, na krstu raspet,
Privlači me tvoje telo ranjeno,
Privlači me smrti tvoje tegoba,
Privlači me, najzad, ljubav prema tebi.

Pa i kad ne bi bilo neba,
Ja bih te volela,
Pa i kad ne bi bilo pakla,
Ja bih te se bojala.

Ništa ne treba da mi daš
Zato što te volim,
Jer i kad ne bih čekala
Ono što očekujem,
Isto tako bih te volela
Kao što te sada volim.“

Taj Isusov lik, kako ga doživljuje sveta Teresa, za nju je jedini objekt ljubavi, i ona time postiže i trajnost svoje ljubavi. Njeno obraćanje tome objektu izaziva sve stupnjeve erotičnog i seksualnog. Zato nije slučajno što je i ta svetica katoličke crkve dugo godina bila veoma sumnjiva inkvizitorima. Ona sama priča da je u svojoj dvanaestoj godini, posle smrti svoje majke, okusila ludost života, zatim ju je otac zatvorio u manastir gde je ostala do svoje dvadeset i četvrte godine, a onda izišla u svet i živela „životom ludosti“ do svoje četrdeset i četvrte godine, kada se ponovo vratila u manastirski život. Njen život, kako ga ona opisuje, bio je stalna sukob između jasno ocrtanih, zrelih nagona normalne žene i niza društvenih i verskih predrasuda. Ali on je bio u nemogućnosti da u konkretnom, čulnom svetu iz koga je bežala, nađe potpuni erotični cilj, to je bila nemogućnost da do kraja, potpuno, spoji u sebi erotično sa seksualnim. Njen normalni seksualni nagon je bio nečim potisnut. Ona je u ljubavi prema Isusu, u mističkoj ljubavi, našla nadoknadu za nedostatak stvarne ljubavi. Što je to njeno rešenje bilo baš takvo ima da se pripiše ambijentu u kome je živela.

Da je u ono vreme bilo psihoanalitičara, verovatno bi od nje postala normalna, zdrava žena. Ovakvo smo dobili jednu vanrednu pesnikinju koja vrši prilično velik uticaj na generacije pesnika u katoličkim zemljama, a naročito na one koji, u nemogućnosti istinskog saznanja o sebi i o čoveku svoga vremena, lutaju putevima iracionalnog, ili apsolutno realnog i univerzalnog viđenog u sebi same, završavajući na kraju u filozofiji egzistencije i apsolutnog anarhizma.

Rade NIKOLIĆ

EHO

1945 — 1958
Aušvic — Beograd

„I tražim koren od korena
i vičem ustima jama
a oči ispale
bele se slepilom beonjačom školjki
i mnogo slepila na
isečenoj obali dlana.“

Vida

PREŽIVELI

Otpuzi nasmejan po naoru ozdravljenja
završena je parada ljudoždera

nisu ti oderali kožu to je očigledno
nisu te spalili oslanjaš se na štake
ne nisu ne nisu ne nisu

kolono vlati iz pakla pakao je prestao da guta
kolono prividenja svet mlake ljubavi tepa

dim se ne kaje on mutav on samosvestan on putnik
satane se ne kajaju satane koje spavaju koje dremaju

savest je konfeta savest je pepeo savest je dim
kljunovi straha razvejani su na sve strane
u ukočenim kostima onih koji su ponovo prohodali.

NA ŽICI

Na žici ne na žici smeha žici nade
ne na žici lahora ne na žici spokoja

ni na žici nemara na bodljikavoj žici suženosti
na žici gnjeva na bodljikavoj žici surovošti

jedan na žici koji je pošao naivno nevaj u svet iza žice
jedan koji je verovao da mora da pođe po sućut

u svet koji loml žice u svet koji slobodno očajava

AUTOPORTRÉ

Pretražuješ nemotnju
pozivaš preglednele dotučene razvejane
gušaš se sa strahom i ulaziš u badrljice rebar.
teišš zaustavljen

veruješ u njih koji su znali da uludo tonu
na stranu smešna sloboda izbora patnje
tužna borba golih ruku sa kolotečinom oluje
niz nepostojanje bezumlja paćenika

ako naidu naićice bez mržnje i preziraće sažaljenja
ako naidu biće ponovo nedovoljni da spreče otićice
Vladislav TIŠMA

jeste i oblika u kome se ukazuje drugim ljudima.

Kao talasi na vodi kad se u nju baci kamen širi se talas pesimizma i pisci na širokom frontu prihvataju verovanje o apsurdnosti života. No začudo, primećuje kritika, retki su poklici protiv ovakvog shvatanja i čini se da je većina gledalaca zadovoljna kao i da prihvata gorak ton savremenih komada. Dobija se utisak da je čak i američka publika preko noći sazrela i da više ne traži da je pisci narkotiziraju raznolikim opsenama. Umesto toga ona prihvata mračnu transkripciju života kakvu joj nude dramski pisci današnjice. Tome je možda krivo naše doba, kao žici kritičari: otrovan i ogorčen iše čak istorije koji uništava svaku sigurnost i međusobno poverenje. „No u svakom slučaju“, zaključuje svoj uvodnik u „Njujork tajmsu“ čuveni kritičar Bruks Etkinson, „gledalac ima jednu utehu: ova mračna slika života otkriva nam merila onih koji bi hteli da ostvare san o jednom nemogućem plemenitom životu, kao što je rekao Jits.“

ZORANIĆ — PIONIR HRVATSKOG ROMANA

UZ 400-GODIŠNJICU ROĐENJA

Reminiscencije na Zoranićeve literarne uzore su velike: Dante, Ovidije, Boccaccio, Petrarca. A ipak prvenstveno Jacopo Sannazara. Idilički pastirski roman ovog vedrog Napuljca, oduševio je Zoranića i on je bio jedan od prvih njegovih sljedbenika. Za čudo kako su se u to vrijeme „modernistički“ oblici i ideje brzo prenosile! „Planine“ gube svoju originalnost i vještinu pred uzorom, koji je bio više plod artizma, nego školskog stvaralaštva. No zato nimalo manje popularan. Oblik ovog prvog našeg proznog beletrističkog djela govori o oponašanju. No kao Šiško Menčetić, Džore Držić, a svakako i splitski začinjavac Marko Marulić, Zoranić je u posuđenu formu uspio utkati i otjeloviti svoju riječ. „Duplikati duha u književnosti svišu su“ (St. Šimić). Zoranićevo djelo ne pokazuje se tako.

Jedna mala, a važna, vlastitost spasava da ovu knjižicu proze i njenog autora ne svrstamo u bljedajuću povorku mnogobrojnih epigona. Pa čak u jednom momentu stavit ćemo učenika ispred učitelja. Sklonosti da se utjecaji talijanske renesansne književnosti precjenjuju, pogubne su. Govoriti tako o današnjoj literaturi, značilo bi mnogo toga likvidirati. I u prošlosti svijet, iako veći i udaljeniji međusobno, bio je ipak u umjetničkom pogledu nedjeljiv. Takve sklonosti negiraju osjećanja i doživljavanja svijeta svoje okoline. Pravi umjetnik svoju stvarnost nikad ne mimoišlazi. On do nje dolazi lakše ili teže i različitim načinima. Sannazaro je svoju „Arkadiju“ smjestio u idilični svijet grčkih nimfi i pastira onako kako su ih uljepšano zamisljali ljudi renesanse, a Zoranić mučen strahovanjem od potpune likvidacije svoje zemlje, ostao je u svom miljeu. I Sannazarova i Zoranićeve obala imala je sličnu klimu i more gotovo iste modrine. Pozadine tih dvaju poluotoka govorile su sasvim različito. Ako početak „Planina“ duguje jednoj literarno ishitrenoj trubadurskoj ljubavi, onda svoj daljnji opstanak ovo djelo zahvaljuje autorovom patriotskom osjećanju, iznošenju jednog stvarnog pejzaža i maru za „jezik narodni“. I možda je baš ta nesigurna pozadina na čijem se kamenju tri vijeka nisu smirivale čarke s Turcima, ta stalna neizvjesnost, djelovala pokretački ne samo na Zoranića, već ranije i na Marulića, da u oprobane verse humanističkog pjesništva, unesu nešto od svoje svakidašnjice. Lakoća

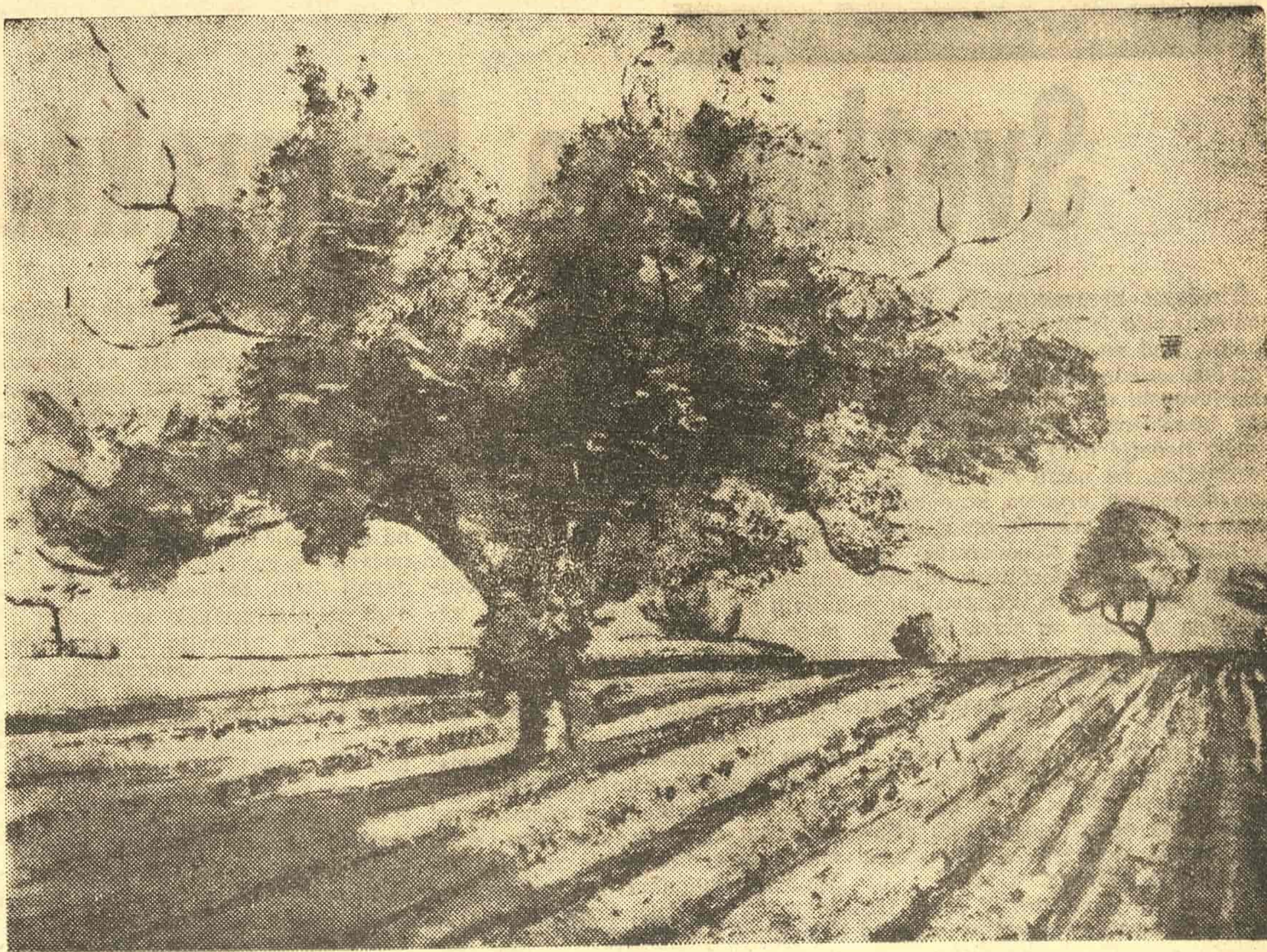
Sannazarovog djela i njegova znanstvena vještina plod su jednog neuporadivo mračnijeg života. U gradovima koji su više nalikovali utvrdama, Marulić i Zoranić pisali su tvrde i nezgrapnije. Vatre u požari bili su na blizu vidiku. Tako je u posuđene oblike upadala poput nekog zakona u odlomcima stvarnost zbiljskog života. Između te idilične konstrukcije i mehaničkog prenošenja scena iz literature svojih uzora, čuo se uznemireni glas našeg čovjeka. To se otkriva u momentu, kad Zoranić govori o svom kraju („milujuć baščinu“), kao što je vjekovima kasnije tako toplo i uznemireno Matoš, s mnogo više lucidnosti, kroz naše krajeve pronalazio i naše ljude.

Idilično carstvo pastira i pastirica s renesansnih goblena ne zavodi Zoranića do kraja. On će možda malo deklarativno i naivno iznijeti sliku zemlje koja je „od neprijateljskoga česta plinjenja i robljena“ — gotovo opustjela, ali u jednom pitanju pronaći ćemo stvarnu pokretačku srž Zoranićeve umjetničkog angažiranja, iako on to u potpunosti možda nije ni naslućivao. Kad pita vile zašto ne pobijegnu iz ovog kraja, gdje se „vuci i strašni psi razdiru“ — sigurno je pitao i sebe i kroz njih odmah davao i sebi odgovor: „mi bismo odovud pobigli, dali nas slatkok bašćine uzdrži“. Utilitarnost, tako prasadna kod Marulića, pokleknula je u Zoranićevo oduševljenje pred pejzažom. On je, za današnje pojmove isuviše pomodno ljubak, ali u biti nije ishitren. No nije se klonio ni pred tamnim vizijama. Njegov život literarna historija gotovo ne bilježi. Nepoznat je kao čovjek. No zna se, da je bio sudac i vojnik. Oba zvanja poznavala su mučnu ljudsku tegobu. Koliko ona paklena vrata podsjećaju na Dantea, toliko su i slika njegovog kraja. Ono što je ugledao u paklenoj jami, zar nije za Zoranića u jednoj alegoriji značilo krv i suze, koje je vojujući dobro upoznao. Imaginacija Petra Zoranića nije se samo kretala po literaturi. Posuđeni oblik javlja se kao važna mogućnost da pisac uglađenije i ljepše, u stilu svog vremena, kaže kroz tu čipkastu ljustru svoju skromnu riječ. Literatura je kao i uvijek širila vidike. U ovom slučaju oslobađala srednjevjekovne religiozne šablone. To oslobađanje javljalo se također u shemi. Ali ova je bila vedrija s mnogo više sunca. Ljudskija.

Zoranićevo umjetničko riječ te-

ško se pronalazi, ali ona postoji i ona osigurava postojanje. Svoj cilj, kojeg opisuju u razgovoru više Hrvatice, Zoranić je za svoje vrijeme uspio ostvariti. Želio je da domaći pisci pišu svojim jezikom, a da taj jezik obogati novim izrazima. Kao što je Kavanjinov ep jedan bogati jezični rezervoar, tako to možemo reći i za Zoranićeve „Planine“ — jedino njegovo sačuvano djelo. Ako gledamo u jednoj historijskoj perspektivi unazad, priznat ćemo Zoraniću uspjeh. Glasovi hrvatskog pjesništva već u njegovo vrijeme nisu bili tako rijetki. Tu je pisac u svojoj kritici pretjerao. Pokazao se kao strog sudac.

Korije i života jedne literature nalikuju korjenju stabala. Duboko su u zemlji i često se ne vide. Pogotovo ono žilje — sitno i tanko.
Krsto ŠPOLJAR

Sava Šumanović: Stara trešnja

SVETLOSTI KRAJ PUTEVA

Desilo se to mnogo puta: prolazili ste vozom kroz ravnicu ili brda, pored reke ili nekog običnog i zabačenog puteljka, i onda se neke nepoznate, dečake ruke dignu uvis kao u pozdrav tom putovanju, kao vama u pozdrav. Zabrinuti ili veseli, ili prazni i obični, umorni ili radoznali, kako kad, često ste stajali naslonjeni na prozor vagona i tada se desilo da neka kapa poleti uvis i da se neka čupava glava osmehne kao da je radosna, kao da je srećna što je tuda prohujala mašina, što je to lepo uprkos svojoj običnosti, što hiljade kao vi prolazite, što vi onda prolazite. I takođe biva često da putnik, zagledan u sebe ili ko zna gde, tako nešto i ne primeti, ali i to da se putnikovo, da se vaše lice za trenutak promeni, da i vi takođe podignete ruku uvis, na pozdrav, da mahnete njome; da pri tom mahanju nastane nešto što obogati onaj čas.

Šta je to što te dečake i dečije glave i ruke, dečake te, goni na onaj pokret, na onaj osmeh, na to da ponekad razdragano i naoko besmisleno skoče kao da ih je ono prolaženje potsetilo na neku igru, na nešto učutano i neprobudeno u njima samima? Da li je to zbog toga što mlada i zamezgrala krv, nesvesna svoje snage i sebe same! onoga što je u njoj njeno, uvek traži jedan poseban i, često, neorganizovan vid ispoljavanja sa mutnom i neodređenom svrhom da učini pokret, samo to? Da li je, dakle, to obična igra detinjstva, mladosti koja nastaje,

je, koja se budi, koja u tim velikim i praznim prostorima koji je okružuju, ne može dugo da stoji nepokretna i usamljena, bez reči, bez zvuka, bez dodira, ili je to i nešto drugo, više od toga? Možda je to zbog toga što su dečake i devojčice te, njihovi učitelji i roditelji, komšije i stariji drugovi, i braća i sestre, već izrana učili da gdegod sretnu čoveka podignu ruku uvis i skinu kapu, i nasklone se i osmehnu u ime one opštosti koja vezuje ljude, u ime uljudnosti, u ime simpatije koja dolazi sa rođenjem ali koja mora da se kalemi, da bi bila ono što jeste — da su ih učili tako i oni sad to na svoj način čine? Ili se pak radi o radoznalosti koja pupolji, koja se rascvetava i koja u tome nalazi jedno svoje ispunjenje, jedan nov potstrek za svoje rastenje i cvetanje, jednog novog sveodoka da bi mogla baš onako a ne drugačije da pokaže da je tu, da postoji, da joj je lepo što postoji? Ili su ti mali i neizrasli, čisti ljudi, te biljke koje se kreću, te semke budućih ljudi, u tim trenucima samo neobično i nesvesno srećne što ljudi putuju i što se stvarni onako moćno kreću, što je sve oko njih u tome času još više pokret i zamah, i zvuk, što se njihov mali svet za tren obogatio nečim nepoznatim, jednom daljinom više: što im se ta daljina približila, što ih je

dotirnila, što im je rekla da će i oni jednog dana tako odlaziti, i prolaziti, i dolaziti, da treba tražiti nepoznato i daleko, da su lepe glad i čežnja za tim? Da to, taj pokret, taj pozdrav, to mahanje, nije možda jedini način, tada, da ti budući ljudi na svoj način, igrom koja je prapočetak čovekovog govora, njegovog opštenja sa onim do sebe, kažu rudiment onog osećanja koje se kasnije razvija u svest o vrednosti i snazi zajednice koju sačinjavaju ljudi, o vrednosti one ukupnosti koja se zove čovek?

Ja to zaista ne znam. Možda je sve to, možda je nešto od toga, možda nije ništa od toga. Možda, kad se govori o ovome, uopšte i ne treba upotrebljavati reči koje su upotrebljene. Možda je samo trebalo reći da ima mnogo takvih devojčica i dečaka duž puteva kojim prolaze vozovi, kojim prolaze ljudi, i da su ti dečaci i devojčice, samo deca, ono što su, ništa drugo. I da se pri onom mahanju ruku, i onim pozdravima i otpozdravima, u onoj igri, ponekad odista stvori i začne nešto što često oboji pejzaž, da mu dušu, da je to lepo i da se katkad pamt...

Slobodan DŽUNIĆ

Žika LAZIĆ

VEČE I JA

Veče je bilo ispred mene i ja sam mu prilazio na prstima. Nije se moglo mimo njega, mada me je obuzimao strah od te promene, jer vreme od podne do prvog sumraka prošlo je brže nego što je trajao moj put od drveta do drveta. Video sam i plamsanje krupne večernjače i lepršanje kokosaka, koje su se uz račvastu motku penjale na sedalo, i video sam jednog zeca kako bezbrižno skaću preko pokošene deteline, pa sam se malo smirio, jer su svi ti znaci oko mene bili toplo sećanje na nešto u meni; mislio sam da još nije kasno da prevalim poslednji deo puta i stignem u selo pre ponoći, negde u vreme drugih petlova i prvog laveža. Skoro sam već bio u svom kraju, nije mi bio nepoznat miris te zemlje, niti mi je bila kasno slika predela, ali je pogled tih ljudi iz prikratkja bio divalj i pun mrvnje, a njihove kuće, male i neokrećene, ograđene povijenim plotovima, i skrivene u zelenilu, nisu ličile na ljudska utošća. Ako već budem morao da pričekam jutro, onda ću to učiniti u polju, u nekom naviljku sena, ili na tavanu neke napuštene kolibe zajedno sa bujlinama, kojih se odavno nisam plašio, a nikako u nekoj od ovih kuća. Sve kuće su bile tako same preko dana i teško je bilo približiti im se, pa mi se činilo na se one noću, kada se pogase svetlosti petrolejki, izjednače sa noći, nestanu zajedno sa ljudima koji su u njima. Zato ću ići sve dok budem mogao.

Iznad samog brda se koluta čudna slika. Vidi se jedan krajčičak crvenog sunca. Ostali deo je pod oblakom, obojen jarkim bojama po ivici, dok je srednji deo taman i nepokretan. Njegov oblik se neprestano menja, ali uvek ostaje zagonetan za neprestano menjajućim sličicama poznate figure. Svako oko, koje traži u toj slici poznate figure. Svako oko, koje može da vidi ono što želi, a ja vidim samo jedan zalazak iza zavese, kraj jednog puta, koji se završava lepo, bez buke i glasova, sa slikom okrenutom ljudima. Ceo dan je bio vedar i sunčan, niotom ljudima. Ceo dan je bio vedar i sunčan, niotom ljudima. Ceo dan je bio vedar i sunčan, niotom ljudima. Ceo dan je bio vedar i sunčan, niotom ljudima. Ceo dan je bio vedar i sunčan, niotom ljudima.

Ali ja ću ići sve dok budem mogao i nikog neću pitati ne bi li putnika u dom primio. Jer što sam

bio umorniji, sve sam se teže odlučivao da sednem i predahnem. Tako je brzo i neopisno prošao dan. Od podneva sam pešačio i osećao sam kako su mi noge otekle, pune umora i krvi. Sada, u ovom predvečerju, kad sam počinjao da se kolebam između želje da nastavim putovanje i straha da ću u mraku izgubiti put, najbolje bi bilo sedeti i razmisliti. Razmisliti o svemu. Odmarao sam se dvaput. Pušio sam i pio vodu. Kraj mene su prolazili seljaci na kolima, ali me niko nije pozvao da se popnem i povežem. Gledali su me, prolazili kraj mene i ostavljali na putu, zatežuci dizgine.

Možda sada kraj nekog tela koje se sad spojilo sa većinom mirom stoje ljudi i nevesto oplakuju sebe. A veče je lepo, pa mi se čini da sam i ja lep u ovoj večeri. Jecanje i ridanje, zapevka i nabrajanje okružuje mrtvaca, mada će svi znati da je sve to uzalud, jer već posle nekoliko sati počće glad svoje prisustvo, počće umor svoj rad, a negde će se podići smeh. Onaj ko treba najviše da žali najčešće se u potaji, a kad ga budu ponudili reći će da ništa ne može, da okusi, oborivši oči zbog stida, a zatim će mucavo produžiti svoj lažni govor da bi se najradije sahranio sa mrtvacem. Neprijatno je praviti jednom lešu paradu, ali se u ovom kraju ona pravi poslednjih hiljadu godina na isti način, i nema nikakvih izgleda da će se nešto promeniti dok bude ove zemlje, ovakve zemlje, i ovih ovakvih ljudi, čija me zloba goni da sve brže idem, da žurim, da se satirem i da se užasnem od pomisli da ću još noćas, možda, zatražiti njihovu pomoć, jer noć je sve bliže i traži da joj se pokorim zajedno sa drugima.

Gledali su me i prolazili su pored mene, zatežuci dizgine. Goni li su svoju kljusad da brže ide, jer su se, valjda, bojali da ih ne zamolim da me povežu. O, dobro sam poznavao njihovu sebičnost, jer nisam mogao da zaboravim nijednu kap leda koja je kanula iz njihovih očiju na moje detinjstvo, nijedan podmukli udarac kojim su me dočekivali i ispraćali, a kamo li ono zlobno cerekanje iz mraka. Čim budem ušao u kuću svojih stričeva, reći ću: „Došao sam po svoje!“ Reći ću hladno kao sudbina, ne vadeći iz ugla usana upaljenu cigaretu i ako budu pokušali, oni, ili njihovi sinovi, da zapodenu razgovor bilo o čemu, okrenuću im leđa i neću ni reći saslušati. „Došao sam po svoje!“ biće jedini pozdrav njihovim prljavim, neobrijanim licima, ali neću uživati, jer su njihova tela prljava, zapuštena, osećaću smrad ljudskog raspadanja, jer oni nisu imali volje ni za šta što je bilo ljudsko. Podvaljivali su mi sve vreme dok sam se potucao po gradovima, ali sam ja za njih spremio jednu

rečenicu koja će ih razoriti. „Došao sam po svoje!“, svako ima pravo na svoje, ako je hrabar, ako zaista postoji to njegovo, a ja sam imao to svoje i dolazio sam po njega, neumoljiv kao sudbina. Ne samo imanje, nego i pravo da kažnjavam, jer sam dolazio po svoje, po ono što nisu mogli da ponesu u grob moji poniženi roditelji. I zato se nisam obazirao na njihova blesava zivanja u mene, ni na zatezanje dizgina, čim bi osetili da bih mogao da ih zamolim za jednu uslugu. Ja sam dobro znao svoj put i odlazio sam dalje.

Uskoro će noć tražiti da joj se povinujem. Moraću da usporim putovanje, da bauljam po mraku u stalnom strahu da ne izgubim put. Ili da negde pronadem prenoćište? U nekom napuštenom kutu, punom paučine, okružen pacovima, da legnem na slamu i čekam san? Budiće me iz sna noćni krici ptica, ili ću se trzati iz sna, s pitanjem gde sam i ko sam.

Kraj puta sam ugledao krčmu. Ona je pevala ususret noći i zvala me. Dok sam joj se približavao, borio sam se sa željom koja me je vukla da navratim u taj dom litalica, da sednem za prljav sto, da slušam kako oko mene galame i glasno pljuju ti ljudi koji ispijaju čokančice rakije. Zar i ja da se pridružim toj sirovog dokolici, sa svom neizvesnošću putnika? Ne! Zašto ne? Zar ne bi bilo najbolje svratiti onde gde je svratište i činiti ono što svi čine? Gladan sam i mogao bih da se založim hlebom i sirom, ili bilo čime. Dve-tri rakije bi probudile nove misli i novu hrabrost u meni za noćno putovanje. Već sam bio ispred krčme i mislio sam ako u tom trenutku ne skrenem putem prema njoj, ako je u tom momentu ostavim za sobom, da se više neću ni osvrtni, a kamo li vratiti se. Gledao sam kroz prozor tupa lica kako čekaju nešto. Ta lica su me plašila i ja sam ubrzao korak. Prošao sam pored krčme, ostaviš u očima tih ljudi sliku jednog stranca koga bi oni dočekali svom svojom poniznošću, u kojoj bi jedan neiskusni putnik video gostoprimstvo i ljudsku toplinu. Ali ja sam znao i ono što se krilo ispod toga i bilo mnogo jače. Zavist i zloba je bila u tim ljudima zato što sam obrijan i čist, što nisam pocepan i prljav, što mogu da bušim kadgod mi se prohte, ne strepeći da će neko, ko sedi pored mene, zatražiti pola cigarete ili ostatak da halapljivo popuši. Zato sam i prošao, ne svratišvi. Bilo je lepše putovati sam i zabavljati se onim što nije čovek. Ispred mene je bila šuma, koja je označavala početak brda.

Ja sam dobro znao svoj put i odlazio sam dalje. Skrenuo sam sa puta u šumu. Čim se budem po-

peo na brdo, ugledaću s one strane selo u koje putujem. Ako bih nastavio putem, onda bih morao da obilazim, put bi se udvostručio. Videću u daljini kuće i beli mlin koji se diže biće mi putokaz. U šumi mi se činilo da sam plav. Ušao sam u senke, u čijem je podnožju već počinjao mrak. Šuma je bila mala. Brzo ću proći kroz nju i izbiti opet na čistinu.

Iz polja su se vraćala kola u kojima su bili upregnuti volovi, zatim stada ovaca, praćena urodeničkim klicanjem čobana. Sve se dizalo ususret prvim zvezdama i sve me je to pratilo kao opomena, ali mene nije bilo strah od tih pretnji, već od te neumoljive noći kojoj i ja moram da se pokorim, iako nemam vremena da se odmorim u nekom skloništu koje nije za čoveka. Najbolje bi bilo stići u selo noću i, zaklonjen mrakom, odmah reći: „Došao sam po svoje!“ Ili ne, doći noću i sa ćutanjem leći u krevet, a tek ujutru reći cilj dolaska.

U šumi je bilo tiho i najbolje bi bilo da se tu odmorim. Ali sam teško podnosio te proređene krošnje iznad sebe i taj mrak u šumi. Jurio sam da što pre stignem na obasjano brdo, na kome ću predahnuti. Umor me je saplitalo, sputavao, ispunjavao nervozom i sumnjom u mogućnost da još ove noći stignem, ali znao sam da će se posle odmorosa osećati drukčije.

Laki šuštanj dopro je iz lišća i ja sam stao. Gledale su me pitome oči košute. Hteo sam da je pomilujem po glavi. Ali, odlazio sam dalje, sa tužnim smeškom, zadovoljan ipak što je životinja ostala mirna, što me je pogledala pitomo i toplo.

Najzad sam izišao iz šume i širokim, prokopanim putem penjao se na breg. Oko mene je mnogo više svetlosti. Jesen je lepa i kada bi samo ona bila oko mene, onda bih bio ispunjen zadovoljstvom. Ovako, to povremeno prijatno uzimanje svetlosti i lišća razbijalo su pomisli na kraj mog puta. Video sam kako se u jednoj livadi, nedaleko dizao hrast. On je bio malo pognut i ličio je u sumraku na diva koji se nagnuo nad cvetom u travu. Možda je želeo samo da pogleda, a onda je poželeo da ga ubere, pa se zatim sažalio i ostao tako nagnut da se nagleda njegovog usamljenog plamsanja.

Umoran sam bio, ali još uvek sam u očima nosio pogled košute i pitao se zašto me je posmatrala onako pitomo i toplo. Nije pobegla, niti je pokazala najmanje straha, i možda je trebalo da joj pridem i da je pomilujem. I životinje imaju trenutke pravog poverenja, i verujem da bi ostala mirna, jer miris moje želje je bio da joj ne učinim zlo.

Iza mene je ostao nagnut hrast, ostala je šuma, i krčma je ostala da jauče ususret noći. Ja sam se penjao na brdo brzo, već sam bio zadihan i osećao sam kako me kvasi znoj ali nisam mogao da usporim koraćanje, nekmoli da se zaustavim. Vrh me je mamio,

Svetlost sa Kajmakčalana

Četrdeset neravnomernih, burnih godina prošlo je od rane jeseni 1918. godine, kad su dve armije srpskih vojnika, zajedno sa saveznicima, uzele lavovski deo učesća u probijanju učvršćenog Solunskog fronta. Prošle nedelje ovaj događaj je bio proslavljen, na način dostojan jednog slobodnog društva koje zna i mora poštovati sve one mnogobrojne ključne slobode i slobodarstva koje su mu prethodile. Međutim, nijedan jubilej nije pošteđen iskustva i boje vremena u kome se slavi, pa tako ni ovaj. Nema mnogo preživelih učesnika ove grandiozne bitke; pitanje je koliko smo u mogućnosti da rekreiramo sjaj njihove pobeđe, smisao njihovih tadašnjih želja... Ali, prohajalih petnaest hiljada dana učinili su svoje; to je ogromna olakšica za određivanje naših relacija prema podvigu u planinama Makedonije i Grčke.

I kao što je sarajevski hitac bio alarman za rat, tako je i pobeđa 140 hiljada srpskih i crnogorskih vojnika bila jedan od najvažnijih znakova njegovog okončanja. Bespredmetno je ovde ponovo isticati

oslobodilački, odbranbeni karakter te vojne; slučaj Srbije u analima Prvog svetskog rata i dalje je najsvetliji. Ti vrli seljaci-ratnici, posle neizmerne ratne odiseje, pobeđa i poraza, umiranja i gladovanja, udvostručili su poslednje snage da prođu u svoju zemlju, da se vrate sebi, svojoj zemlji, da vrate sebi svoju otadžbinu. Oni su bili jedini osvajači svoje slobode i utemeljivači prvih opipljivih početaka jugoslovenstva, koje je kao ideja već tada bilo staro pedeset i više godina. Vraćajući se iz tudine, oni su još jednom svojoj maloj domovini vraćali njeno dostojanstvo, život i snagu. Pesme koje su tada pevane još su u nama; ljubav i strahopoštovanje koje osećamo kad se nademo pred nekom od onih spomen ploča (ima ih na česma, u parkovima i po crkvama Srbije) žive u nama bez znakova da će ikada prestati. Sumnjam da se i u jednoj zemlji preživeli borci neke bitke tako duboko poštuju kao heroji sa Kajmakčalana. Čestitija i potpunija starost doista se ne da zamisliti.

Heroje je oduvek čekalo zasluženo slavlje i veličanje, te zato nije nimalo čudno što se njihova slava sačuvala do dana današnjega, i što će živeti dok bude bilo istorije srpske nacije. Međutim, u jednom periodu bliže prošlosti, ratni trofeji srpskih vojnika bili su vešto zloupotrebljavani od onih koji su došli na gotovo, ispečeno i servirano, i kojima je negdašnji divni, oslobodilački žar srpskih seljaka poslužio kao jedan od oslonaca u njihovim šovinističkim, hegemonističkim planovima. Još jednom je primitivistički utilitarizam zasenio ono najlepše, najplemenitije i najneprolaznije. Iz činjenice da je Srbija, tragičnim sticajem okolnosti, izašla kao heroj iz jednog teškog rata, malverzanti su izvalčili „pravo“ na svoj prioritet u upravljanju sudbinom jugoslovenskih naroda. Kao da svaka nacija nema svoju kulminativnost sunca, svoju tišinu meseca, svoje krute mrazne godine, vreme cvetanja i vreme uzrevanja plodova... Te zato današnje slavlje ima drugi, novi smisao. Ono je nešto obazrivije nego

što bi trebalo da bude, zbog zloupotreba koje su nedavno činjene. Svečanosti koje su se odvijale po našim gradovima i na samom terenu Solunskog fronta čiste su i čestite kao i srca onih koji su tada izvojevali otsudnu, značajnu bitku. Vraćajući smisao i sjaj tom događaju, i sami se umivamo i prečišćavamo, i sami bivamo jasniji i smisleniji. U svetlosti ovog jesenjeg sunca, koje nam je utoliko dragocenije što dani počinju da bivaju kraći, lako prepoznavamo isto tako svetlu, dragu, sve dražu starost preživelih solunskih veterana. Četrdeset godina koje su prošle učinile su sve što su mogle, i više od toga, da se istorija sedimentiše i iskristalizira, ta tekuće istine nađu svoje pravo mesto, svoje opšte važenje. Ne, nije to nikakvo „novo svetlo“ u kome danas gledamo solunsku epopeju. Ona je oduvek bila to što jeste. Očišćena od velikosrpske (koja se u jednom trenutku pokazala antisrpskom) tendencioznosti i pretencioznosti, još lepša u svojoj plemenitoj suštini, još herojskija u svojoj poslovičnoj hrabrosti

— ta epopeja je danas i smisaonija, celishodnija u složnoj zajednici jugoslovenskih naroda. Ne treba nikako smetnuti s uma da je Principov hitac jugoslovenstva bio početak tog rata, a pobeđa dvaju srpskih armija finale tog hica. Sve ovo, i još mnogo toga što leži u prirodi stvari, određuje radost našeg jubileja. Našeg, hoću reći srpskog, prviput bez busanja u grudima prioriteta: samo su hoštaplari u starju da tragičnu svetlost i slobodarstvo jednog naroda upotrebe za ograničavanje slobode i dostojanstva drugog naroda.

Slobodarski žar solunskih heroja otežao je svoje značenje mnogim novim smislovima, obogatilo se još značajnim kvalitetima, usput se oslobodivši one razumljive doze „solunštva“, bez koje nisu ni neki događaji iz NOB-a. Vreme i ljudi ne zaboravljaju zaista značajne datume svog postojanja; ti datumi se redovno obogaćuju, neguju, osmišljavaju novim pregnućima, dakle i ovima koje danas činimo. Ponos je neadekvatan izraz za današnje osećanje solunske pobeđe; više od toga, to je divljenje pred jednom sunčanom vertikalom koja je planula iznad Kajmakčalana. Vertikalom koja je obasjala celu rodnu Srbiju, i, strelovitim vrhom svog putokaza, prviput naslutila jedno šire nebo, nebo Jugoslavije. To je bio srpski prilog slobodi i jugoslovenstvu: svaki od ostalih naših naroda ga je, shodno uslovima u kojima je živeo, nešteditimice dao. Oči ovog trenutka su tople

Na jednoj ratnoj osmatračnici

od divljenja i poštovanja. A to su i oči istorije koja je oduvek volela svoje početke, svoje prelome, svoje trijumfe. I svoju hrabrost da izmeni smu sebe.

Milovan DANOVIĆ

DOBRO POLJE 2 (15) septembra 1918. godine

Izveštaj ratnog dopisnika Jugoslovenske divizije Save Drinčića, poslat Vrhovnoj komandi neposredno posle bitke.

Svakog jutra osviću kod nas čitava brda nove municije. Već dva meseca dovlače se novi i golemi topovi, kakve dotle nismo videli. Pa najnoviji merzeri sa čudovišnim i trorepim bombama od 107 kilograma... Neprijatelji gledaju ozgo, u teme, a mi? Toliko smo sigurni i jaki, da više ništa i ne krijemo...! Na dva kilometra pozadi moje zemunice su baterije teške artiljerije. Vrše se probe usred dana, kao na strelištu! Kad opali samo jedan top, strese se zemunica i ono malo crepa poleti sa nje. Sta li će biti kad grune cela baterija?! Pa — kad se provali planina?...

Govori se javno: kod nas će započeti proboj. Tu, između Kravice i Sokola, na liniji zvanj Dobro Polje. Baš tu, gde je neprijatelj izjavio da je najjače utvrđen. I mi to znamo, ali za nas više nema utvrđenja. Imamo nadmoćno oružje, a pomisao da ćemo skoro kućama, da ćemo stići sa slobodom, nagoni suze na oči koje se nisu okvasile ni u danima najsvirepijeg iskušenja u Albaniji.

Jednog predvečerja zaplavi se Moglena. Stižu: Sedamnaesta kolonijalna, i Sto dvadeset druga, — dve francuske divizije. One će nas, premorene smeniti, pa će sa Drincima, Šumadincima i Timočanima primiti prvu čast. Ni u smrti Francuska ne ustupa nikome prvenstvo... A kad se provali, mi ćemo goniti. Niko tako krilato i bezdušno ne može goniti neprijatelja. Niko na svetu nije brži u naletu od nas, Srba...

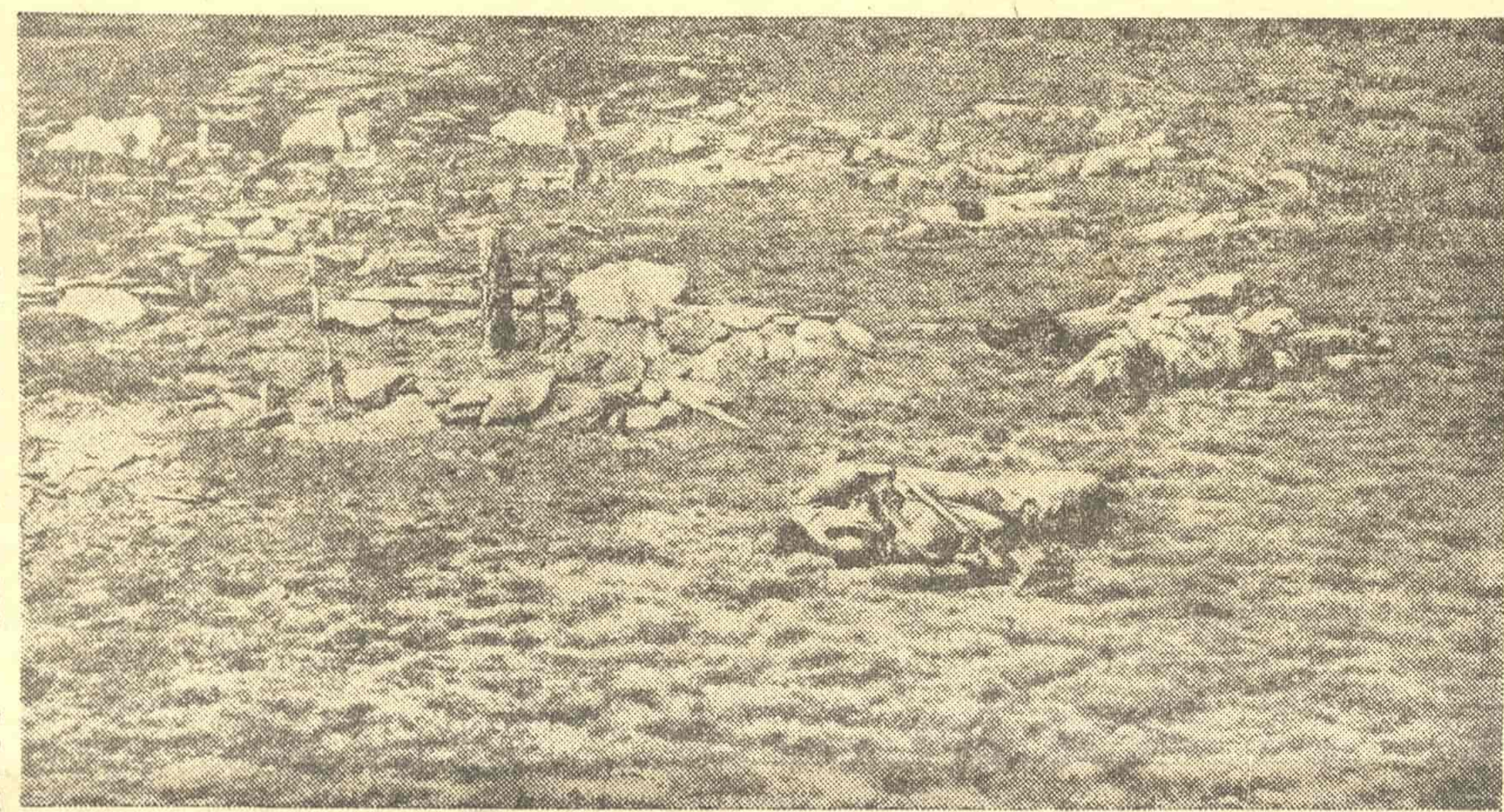
Poslednji dani avgusta. Ne krije se više ni čas napada. Počeće se 1 septembra u 7 časova ujutru. Na te planine izručujemo sav bol i bes trogodišnjeg stradanja, svu strahotnu osvetu za popaljeno i porobljenu zemlju.

Od zore su u mojoj zemunici tri francuska oficira: poručnik Rene, jedan intendant i moj dragi Dival, pariski mladi advokat, naš snabdevač municijom, koji se zarekao da će se oženiti Srkinjom i za uvek ostati s nama u Beogradu. (I — o držao je reči...) S nama je i nesrećni Kosta Miličević, ratni slikar. Zgledamo se i čekamo... Već 8 časova, a još ničega!... Da nije opet odložena ofanziva?! To bi nas ubilo... Ledimo se i od pomisli na tako što.

Kraj prozora promače moj posilni, posrćući. Nasloni se na zid, da ne padne i teturajući potrča. Da nije ranjen? Pojurih napolje a moji prijatelji za mnom. Posrtoj a mi. Brzo se ispravih i viknuh. Ali vojnik ne ču. Skotrlja se kao pijan ni za stranu, a ja i ne primetih ništa drugo, do da sam na staklenim nogama! Viknuh ponovo i zaprepastih se. Ne čujem svoj glas! Osvrtoh se. Za mnom posrću i moji drugovi. Sta je to? Digoh oči uz položaj.

A-ha! Pa to gori!... Gori planina!... Od Sokola pa do Kravice ključa planinski venac i baca pod oblake živi oganj. Na liniji rovova otvorio se vulkan i propinje se u nebo!...

Mašem rukama, dovikujem prijatelje, vidim da i oni meni mašu i svi posrću. Svi smo izgubili glasu, valjda od iznenadjenja?... Upinjem se, vičem... Uraaaa! Pa to je poginuo zvuk našeg oružja!... Plamt! Dobro Polje a oko nas jeziva tišina. Kao na stici. Prijatelji da li

Na Kajmakčalanskoj visoravni posle bitke 2. septembra 1918. godine

mi još postojimo, ili nas je neka granata preselila već u carstvo duhova?!... Ako je trčela po zemunici dok smo u njoj... Nije! Zemunica se još drži, ali klanja kao hodža...

Dajte mi najveće slovo koje je ikad zamislilo čovek, da zapišem ovaj dan!

Posrćemo i trčimo uz planinu. Pred nama se otvara vidik. Plamt i propinje se strahovit požar, kao zmija. Pod nama ječi zemlja, — to sad razaznajemo. Oko nas huji čudan okezan...

Oko baterija vrve vojnici, dodaju municiju, posrću i padaju. Nisu pogodeni. Neprijatelj ne odgovara. Padaju od brzine i od umora. Prskaju usijane cevi i kose oko sebe...

Pet stotina i pedeset teških oruđa bljuju oganj na rovovsku liniju od dve hiljade i dvesta metara! Svaka cev izbacuje po 22 metka u jednom minutu! Svaki kvadratni metar neprijateljskog rova u isto vreme pokriven je eksplozijom! Zapovest glasi: s malim popuštanjem tako držati 22 časa! Pamet stajete!...

U zoru 2—15 septembra francuske i naše divizije pošle su na juriš... Danas je treći septembar, dva po podne. Gazim sam po strahovitom razbojištu kakvo nije nikad videla krvava zemlja Balkana...

... Jezovito zjape dva novoprodvana i široka rečna korita. Nisu tu da protekle plahovite planinske reke, već crveni oganj iz naših topova. Toplo se gvozdje, kamen se pretvarao u kreč! Ta suva i pusta korita, to je jedini ostatak utvrđene neprijateljske linije na Dobrom Polju!... I — ničega više, sem crnog, gvozdenog grada kojim je svirepo nasejan ceo ovaj prevrnuti teren. Sve što je zahvatila, spržila je ljuta vatra, a eksplozije je digao u vazduh prašne ostatke. Vazduh je ovde postao grobnicom.

Na sredini rovovske linije jedna džinovska stena, visoka preko deset metara, služila je neprijatelju kao najsigurnija osmatračnica, a njene prosečne prsi, — kao najidealnije mitraljesko гнездо. Penjem se i zavirujem. Previđen preko svoga mitraljeza spava nemački podoficir. Ni šrapnel, ni kuršum nisu mogli prodreti do njega. Tresak strahovitih eksplozija uspavao ga je za uvek u prsima debele stene,

u času krvavog posla!... Njegovi su drugovi, kad su prošli naši zaljubljeni živi vali, okretali im mitraljeze u leđa! I borili se, dok ih jugoslovenski bajoneti nisu razneli. — Klanjam ti se neznači viteže iz daleke Saksanske ili Pruske; čast pripada tvojoj uspomeni. Kamo sreće da smo se ovakvi sreli na drugom, na kulturnom poslu...

Oko toga grdnog kamena čitave provale od eksplozija! Na prednjoj, kamenjivoj čući neupaljena, trorepa i čudovišna bomba, skoro čovečije veličine!

Desno, u jaruzi, više je tragova od strahovite bitke, jer je manje vatre prošlo. Prekjuče je tu poslednji put osvanula divna, mlada šuma koju smo gledali tri godine. A juče u zoru iz nje je izvršen juriš, posle 22 časa strašne artiljerijske poplave koja je išla iznad nje, zrakom. Zatim je nestalo i zelene šume... Još poneko izrešetano i ođerano stablo strči u vis, prelomljeno ili pregorelo. Poneki trupac leži na prerivenoj zemlji ili kamenu.

Na početku jaruge šest francuskih i jedan srpski vojnik. I tu su potvrdili bratstvo. Oko njih rupe od eksplozija; kola s volovima mogu se okrenuti u svakoj!... Na sedam koraka odatle, u jednom džinovskom busenu, istrnutom od jednog udara, dubi sedam mladih drveta, svako kao mladić u stasu! Sa svog visokog busena zaprepašeno traže tu nevidenu silu, koja ih, skoro zagrljene, preseli tako daleko!

U potoku, za kamenom, leži čovečiji truh s nogama u plavim čakširama. Glave i grudi nigde nema. Čeo lež jednog drugog borca stoji na ramenima, kao prikovan za stablo jedne pocepane bukve. Raspet — mrtav!... Tresak vazduha ovde je izvršio ulogu dželata... Jedan mladić pao nakriške, ali još čvrsto drži svoju brzometku. U njegovim očima još nije ugašena kruna nekog drveta koga nema nigde u okolini!

Što dublje u jarugu sve više pocepanog odeli i razbacane spreme. I mrtvi sve češći. To su naši prijatelji iz Francuske i Afrike. Kad su krenuli na juriš, zahvatio ih je neprijateljski šrapnel, ili mitraljeski snop. Svi su licem okrenuti Srbiji.

Eno jednog dečka na izgorelom kamenu, s rancem na ledima. Kao prispio... Sve mi se čini da će se trgnuti, skočiti i pojuriti za drugo-

vima, da ne ostane sam u toj stranoj, ođeranoj šumi... Tako je svež i lep, a još juče u zoru morao je

ovde zaspati... Jedna osa odnekud zalutala i pala mu na usnu. I sisa...

Ispod njega red Senegalaca, sa pocepanim prsima i šlemovima, a ispred njih — istrgnuta i sama ručka s galonima, pokazuje put ka mojoj Otadžbini!... Ispod, jedne klade viri grančica isprskana krvlju i mozgom. I opet ranci, šlemovi, polomljeno oružje...

A tamo gore, iza Bugarskih linija — ničega!... Širok vatreni pojas koji se krenuo sa naših linija, spržio je sve do močari. Tek iza nje, svi prolazi zasejani leševima. Tu je bila neprijateljska rezerva, izginula od naših granata koje su prebacivale. Sav užas od onih slučajnih!... Jer, kad krenu u redu, iza njih ne ostaje ništa. Bije strava s tih pečenih i ugljenisanih lica... Nesrećna braćo naša, da li će doći dan, kad ćemo se razumeti i zagrliti u životu, kao sad u smrti? Ima mesta na Balkanu za obe naše kuće; svega ima, samo sreće i pameti nema!...

Nikola TRAJKOVIĆ

IZ BITOLJA NA KAJMAKČALAN

Na kraju bitoljske ravnice, od mosta na Crnoj Reci, gde su, po rečima neprijatelja, imale biti sahranjene sve nade Srbije, i od mesta gde počinje niz crnih, najsvurovijih i najdivljijih granitnih čuka i stena, krenuli smo nekada lepm drumom u planine, prve ogranke Kajmakčalana. Pre pet godina, tu su vodene najgorčnije borbe, bila su ogromna vojna slagališta, i ovim drumovima bručao najživiji saobraćaj vojnih kamiona, kola, ljudi; a danas, ovde skakuću i brste stada ridih koza. One se hitro veru po crnom stenju, koje se alpijski, vratolomno nadnosi i ogleda u ovoj nemirnoj vodi.

Pastirska i teška noć, presićena mirisom trave, plovila je preko planina i krovova naših koliba. Kao onaj provansalski pastir iz Dodeovih priča, i mi smo imali isti utisak da je na ovoj visini od preko dve hiljade metara nebo prostranije i zvezde veće no gledano, naprimer, svake noći iz Beograda. Sve je odisalo na dubok, ničim nepomućeni mir, jer udaljeni lavež ovčarskih pasa kao da je klizio po zemlji, nemajući snage da se uzdigne u visinu, u svetlucavo nebo. A one ogromne planinske grebene razbacane oko nas, vireći fantastično na avetijskoj mesečini iz crne magle, koja se pružala oko nas u dubini, činile su se manje grube, manje kamene, praiskonske, i njihove konture težile su žudno u bezdan zvezdani.

Ležali smo u niskim kolibama, utukani vrelim vunenim pokrivačima. Kolibe su odisale na mleko, sirovu vunu i na planinsku travu. Pa ipak, san nam je bio težak i nemiran, jer nas je zamorilo putovanje kamionima nad provaljama, po lošem i zapuštenom putu. Pa uzbuđenje od mnogih slika videnih u toku dana. Rasturena groblja, tragovi užasne borbe na život i smrt; rasturene ljudske kosti, rdavo zakopane ili uopšte nesahranjene; razbacane granate, gvozdni i zardali šlemovi, ostaci odeli, opreme, kajševa, kutija od konzervi; utapkana, nagorela, podzidana strma mesta gde se logorovalo, lepe česme podignute u dolici od raznih pionirskih i bolničkih četa. Kako natpis nad takvom ulom koja sipa hladnu planinsku vodu dirne danas putnika, i potseti ga sa koliko se čeznje urezivalo u kamen ime majke, sestre, žene koje se volela. Pa one silne spržene šume mladih drveta, zbrisane ili teško osakaćene artiljerijskom vatrom, od kojih danas još samo strče patrljci stabala i oko njih nešto malo mladih, krležjavih izdanaka — podmladak onih starih predratnih šuma.

Bilo je još daleko od svanuća kad smo ustali i stresli se od planinske jeze koja je na ovoj visini, iako u mesecu julu, oštra kao što je u Beogradu valjda oko Bogojavljenja. Bio je još mrak, ali prozračan kao da smo na dnu neke vode čija je površina obasjana jakom svetlošću. Ubrzo su se mogli nazreti krovovi i najdaljih koliba rasejanih oko nas. Čas docnije nije bilo više tame, već samo magla koja je bežala oštricama grebena.

Sat docnije izlazak sunca i igra njegovih zraka sa ovim grebenima, zaslepila nam je još sane oči. A vedar dan na ovim vrhovima lepši je od najlepše pesme.

Pošli smo najzad na najteži deo našega puta, na dugu etapu od dvanaest kilometara, preko stena i urvina, gde se imao gaziti zaostali sneg i mnogi brzi planinski potoci. Bilo je istina ostataka od nekih staza, za vreme rata dobrih, ali sada zapuštenih; one su nepotrebne, jer ko bi sada osim nas, hodočasnika na ovu svetu planinu, prolazio ovuda. A na ovakvim visinama vreme snažno reže svojim neumornim diletom, ostrim kao i ovo stenje.

U dugačkom redu, jedan po jedan, išli smo uskim i neravnim stenama koje su se neprestano pele na više. Poštajući se, sa malo hrane u torbicama, koraćali smo po ostrim zelenom stenju, još vlažnom od jutarnje rose. Duboka senka od stena nad nama zaklanjala nas je od sunca, koje je već uveliko počelo da peče. I ukoliko nas je prvi zamor počeo da savlađuje, u nama se sve više javljalo sećanje na nekadašnje povlačenje kroz Albaniju. Ali Čakor, Rožaj, Prokletija i druge planine nisu bile toliko surove kao Kajmakčalan.

Ubrzo smo naišli na ivicu grebena, kojim se jedino moglo prići vrhu. Koza staza kojom smo koraćali bila je urezana u samu stenu, sa tek mestimice malo zemlje obrasle gustom opojnom travom. Nad nama su se svakoga časa nadnosile stene u najneverovatnijim oblicima, često naslagane iz više komada, od kojih se najviši, napukao i nakostrešen, čas crn, čas ružičast, isturio napred nad bezdan i izgleda kao da će se strmoglaviti na nas. Čas je staza vijugala tako da smo ostajali na samom grebenu planinskom i pred nama pucao vidik i iza druge strane grebena kojim smo išli, pa naglo obasjani vrelim sunčevim zracima gledali nove ogranke Kajmakčalana, Soko planinu sa bezbrojnim rovovima, novim vrhovima, grebenima, stenama nekadašnjeg bojišta. Tada bi se naše senke, džinovski uveličane, nešto pognute, otkisivale u dubinu, prebacivale na suprotne grebene,

»Sovjetska kultura« napada »revizionizam« u operskim pozorištima

Moskovski list »Sovjetska kultura«, organ Ministarstva kulture SSSR, i Centralnog komiteta Sindikata radbenika kulture, objavio je opširan članak P. Apostolova »Protiv rutine i šablona u repertoaru operskih pozorišta«.

Konstatujući da mnoga sovjetska operška pozorišta zapostavljaju dela ruskih kompozitora, pisac članka objašnjava ovu pojavu... revizionističkim tendencijama. Apostolov piše: »Nemoguće je ne videti u tome otvoreno ispoljavanje revizionističkih, nihilističkih pogleda na dela M. I. Glinke, N. A. Rimskog-Korsakova, P. I. Čajkovskog kao na tobože »ne-repertoarska«, kao na dela koja »ne odgovaraju mogućnostima« pozorišta... itd.

Međusobno gostovanje američkih i sovjetskih kompozitora

U toku ove jeseni i sledeće zime planirano je međusobno posećivanje američkih i ruskih kompozitora. U Sovjetski Savez već je stigla jedna grupa američkih kompozitora među kojima su zapaženi Roger Sessions, Howard Hanson i Peter Mannin, dok će u januaru i februaru iduće godine doputovati u SAD Dimitrij Sostakovič, Aram Hačaturijan i Dimitrij Kabalevski. Planiranje ovih međusobnih poseta vrši se već nekoliko godina, ali su pregovori tek nedavno uspešno okončani.

Džon Osborn

Film po Osbornovoj dramati »Osvrni se u gnev«

Nepunu godinu dana po prikazivanju svog komada »Osvrni se u gnev« na Brodveju engleski pisac Džon Osborn je saopštio novinarima da će se uskoro pristupiti ekranizovanju ovog njegovog komada. Snimanje će obavljati Osbornova nezavisna producentska grupa u saradnji sa Varner Bros Kompanijom, a glavnu mušku ulogu igraće Ričard Barton. Film će režirati Toni Ričardson koji je komad postavio i na sceni, dok su u toku pregovori sa Kler Blum koja bi trebalo da igra glavnu žensku ulogu.

Bendžamen Britn

Najnovije delo Bendžamena Britna

U Oldbergu, malom ribarskom mestu na istočnoj obali Engleske u čijoj se blizini rodio Bendžamen Britn, održava se svake godine pod pokroviteljstvom slavnog kompozitora jedan od najvećih muzičkih festivala na Britanskim ostrvima na kome se izvode opere i koncerti a istovremeno održava i niz muzikoloških predavanja. Bendžamen Britn se pojavljuje na festivalu kao dirigent i pijanist a obično izvodi i po neko svoje novo delo. Tako je Britn ove godine po prvi put izveo svoj nov muzički komad »Nojev potop«. Libreto komada napisan je na modernom engleskom jeziku iako je samo delo duboko inspirisano starinskim miraklima iz XIV veka. Kritika podvlači velik uspeh »Nojevog potopa« u kome starinski motivi imaju neku čudnu uznemirujuću snagu i preciznost.

Hari Belafonte snima film o Puškinu

Aleksandar Puškin još uvek snažno zaokuplja maštu filmskih producenata. Kao što je poznato jedna italijanska kompanija snima film po Puškinovoj noveli »Kapetanova kćer«, a nedavno se saznalo da i poznati džez pevač Hari Belafonte, koji je nedavno postao nezavisan filmski producent, namerava da ekranizuje Puškinovu biografiju. »Ovo nije iznenadna inspiracija«, objasnio je Hari Belafonte novinarima, »jer sam dugo mislio o tome i jedan pisac, čije ime ne mogu da otkrijem, već završava scenario za mene. Smatram da su Puškinov život kao i njegova tragična smrt u dvoju bili puni dramatičnih događaja i uzbuđenja. U ovoj istoriji ne zanimaju me toliko rasni konflikti, kojima je Puškin kao prauk abisinskog generala morao biti izložen, koliko oni opštečovečanski problemi sa kojima se svakodnevno suočavao velik umetnik«. Snimanje filma planirano je za kraj iduće godine.

Neuspeh drama A. Kristi i T. Retigena

Nedavno su u Londonu doživle ozbiljan neuspeh najnovije drame Agate Kristi i Terensa Retigena. Dok je prethodna drama Agate Kristi »Mišolovka« pretstavljala velik uspeh i potukla sve britanske rekorde u dužini prikazivanja, njen nov komad »Presuda« izviđan je čak i od publike na galerijama koja je inače veoma blagonaklona prema dramama ove spisateljke. Komad ima pretenzije da bude psihološka studija i nije zasnovan na većtom pitanju: ko je ubica? — no likovi drame, ističe kritika, nisu dovoljno životni i nisu u stanju da iznesu psihološki sadržaj. I poslednji Terens Retigenov komad »Varijacije na temu« ocenjen je kao slab. Kritičari pišu da su Retigenove ličnosti doduše dovoljno stvarne, ali da same po sebi nisu ni dovoljno prijatne ni dovoljno zanimljive.

Istovremeno, kritičari primećuju da oba komada pate od sličnih nedostataka jer se od publike traži da njihove junake koji su obje, trivijalni ljudi primi kao gotovo tragične heroje.

PRICA »KNJIŽEVNIH NOVINA«

Pavle UGRINOV

Ogorčeni prizvuk

Već sam se peo uz Balkansku, ali još nikako nisam mogao da odgonetnem pravi smisao njenih reči. »Zašto sam mlada!« rekla je na rastanku sa ogorčenim prizvukom u glasu. Na kraju nikakav odgovor nisam uspeo da nadem; svi su mi se činili podjednako uverljivi koliko i besmisleni.

Ona je pretrpela jednu nesreću i još nije našla način koji bi je ponovo preneo u ono mirno stanje duha, koje donosi ležernost i nadmoćnost. Pa šta, zar zbog toga da očajava? I zar je za to ikad kasno? Da se njena veza sa Oskarom završila brakom ili da se on bar nije tako naprasno razboleo a zatim umro, ona bi pošla jednim pravcem verujući da je on pravi; a da li je zbilja tako?

Razgovor je počeo od njene temperature koju je imala na dan otvaranja moje izložbe. Rekla mi je da povremeno kašlje i da joj je noću previše toplo.

»Možda je to loš znak«, upitala je. Čitao sam. Osećao sam da želi da izazove moje sažaljenje. Ubrzo mi je prebacila da se uopšte ne brinem za nju. To je već bilo neukusno.

»Ja se o tebi staram, a ti«, prebacivala je.

Šta sam mogao da joj odgovorim?

»Ne verujem u zapaljenje«.

»Daleko od toga«, pokušavala je da popravi utisak. »Govorim o svežini«.

Ona zbilja ne izgleda sveže. Već odavno me nešto zabrinjava u njenom izgledu. Još od pre nekoliko godina, možda još odonda kad sam prvi put primetio da njena labava veza sa Oskarom počinje i mimo njene volje da se učvršćuje. On ju je zamario svojim ozbiljnim, usporenim načinom razmišljanja i izlaganja. Lice je počelo da joj se naglo menja, dobijala je jedan zamišljen, zabrinut, čak nekako turoban izraz. To joj ne doliči. Kad izgubi svoju vedrost, onda više ne izgleda lepo. Nije ljupka.

»Izmoždice me pričama«, nastavila je. »Svako veče neko navrati, bezrazložno sedi i beskonačno priča«.

»Ali kad bi te posete prestale, sigurno bi osećala njihov nedostatak«.

»Hoću da se sredim«.

Ona se muči, to je očigledno. Pogođena je Oskaromovom smrću i poremećajima koji su posle toga nastali. Ne shvata da je sve to prirodno. Priče koje je prisiljena da sluša, uveličavaju njen problem. Treba ga rešiti.

Ona želi da ga reši! Da li je to značio onaj ogorčeni prizvuk u njenom glasu? Zašto ja nešto ne učinim, to treba da se pitam. Ona me nesumnjivo potstiče.

Išli smo Karadordevom u pravcu stanice. Roditelji su joj putovali. Opet je majci pričala o meni.

»Mamu spopada jeza kad joj spomenem tebe«.

Strah njene majke, naravno, nema nikakvog osnova. Cela je stvar u tome što sam pre osam godina ostavio na nju porazan utisak, jer sam vrlo mnogo pio. To ne bi bilo vredno njene pažnje da se ja nisam istovremeno vidao sa njenom ćerkom. Bilo je to vreme kada sam se vratio sa fronta i bio sam vrlo srećan što sam izvukao čitavu glavu. To bar nije bilo teško shvatiti. Doduše, neki put sam preferirao. Jednom sam u njihovom stanu u nedostatku alkohola nategao flašu sa kolonjskom vodom. Tada se gotovo onesvestila. Najzad, sve je to onda trajalo kratko. Čerka je poklekla pred majčinim povisnim glasom. U daljini se nazirao neko drugi, možda Oskar, ne znam. Uprkos svemu, ona svojoj majci ponovo i ponovo s velikim oduševljenjem priča o meni.

»Pre podne sam joj čitala kritiku o tvojoj izložbi«. Popodne je majka otišla kod svoja sina, gde je trebalo i ona da svrati pa da svi zajedno izidu na stanicu. Međutim, nepredviđeno sam kod nje došao ja i tako je ona odložila posetu bratu i pošla na stanicu sa mnom. To mi nije bila namera, želeo sam samo da joj nešto predložim u vezi našeg sutrašnjeg sastanka, ali iznenada sam se pokolebalo. Nisam bio siguran u sebe, plašio sam se nje. Više puta mi je to bilo na vrh jezika, na Kosančićevom Vencu, pa na Malim Stepenicama, dok joj na kraju, pri rastanku u parku pred železničkom stanicom nisam rekao:

»Nisi zaboravila za sutra?«

»Naravno da nisam«.

Predložio bih ti da se nademo u dva umesto u šest. Otići ćemo kod jednog mog prijatelja na ručak. Posle toga će tamo biti vrlo zabavno, možda ćemo kasnije otići i u Grocku, tamo ima višu. Mogli bismo da se lepo provedemo«.

»U redu. Zašto sam mlada!« rekla je sa ogorčenim prizvukom u glasu, okrenula se i otišla na stanicu.

U dva sata nije došla na sastanak, to sam mogao pretpostavljati. Ipak, došao sam u šest. Mislio sam: kako li će se izgovoriti? Možda će se setiti da svakog petka od četiri do šest ima čas jezika! A možda je zbilja tamo? U stvari, to me više nije zanimalo. Bio sam načisto s tim da se koleba u pogledu daljih sastanaka sa mnom. Možda joj se nije svidelo moj predlog. Nehotice sam pošao prema Dorčolu, gde ona odlazi na čas. Sreli smo se, ili bolje reći sudarili, u uskoj i mračnoj Uskočkoj, oboje zaneti razmišljanjem.

»Juče sam ispuštala iz vida čas«, rekla mi je zbunjeno.

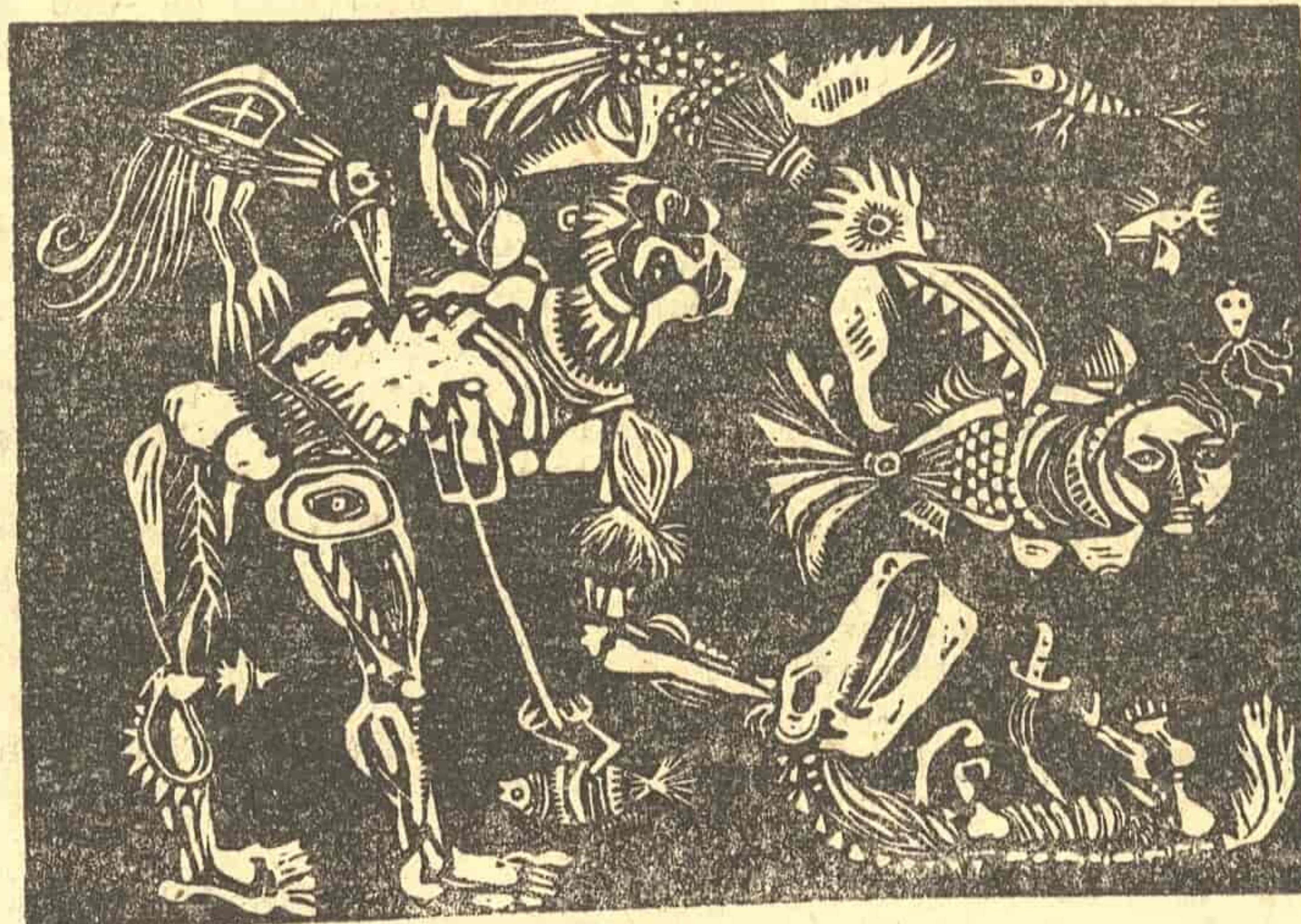
Čitao sam.

»Nisam mogla da ga žrtvujem«, završila je kratko. Malo kasnije mi je rekla da samo načas treba da svrati kod jednog kolege, koji radi negde u blizini. Ubrzo smo se našli pred njegovim vratima.

Sve se rasplinulo. Ne bih rekao da smo bili tuđi jedno drugom. Bliski takođe nismo bili, desilo se ono najgore: postali smo nezanimljivi.

Ona je isto toliko neodlučna koliko i ja i zato ne može da se ograniči samo na mene. Iznenadna su mogućna. To istina zamara, ali ona ne sme da sebe ostavi bez nade. One koji su joj verni, takođe; postoji opasnost da njihova ljubav usahne. Korisno je, takođe, u meni potstaci neku odluku.

U ovom slučaju, u pitanju je jedan od onih na koje se želela da je gnjave do dva sata posle ponoći, ali to je sada bilo sporedno. Poverovala je da mu treba dati ohrabrenje i to je bilo dovoljno. Kao da se odjednom uverila, kao da je, bolje reći, odjednom postala sigurna, da naša igra ne vodi ničemu. Ona nipošto ne želi razočaranje, njoj je toga dosta. Lepše je sebe zavaravati. Pametna je i to svakako zna, ali ipak pristaje na tu iluziju. To je besumnje stanje zbunjenosti, da ne kažem izgubljenosti ili očajanja. Ja je ne ostudujem, želim da joj pomognem i zato ništa ne namećem što bi bilo samo meni korisno.

Bogdan Kršić: Kompozicija

I danas je čitav dan bila neodlučna, osećam. To stanje je spavalo, sumnja u svoju vrednost, grčevito traži potvrdu. Poznajem taj trenutke: ali taj čovek je savršeno nezanimljiv, znam ga. Usto, on joj ničim drugim ne imponuje, to ona zna. Ali to sad kao da više nije ni važno. Možda se istorija sa Oskarom ponavlja?

Tako je u jednom trenutku došlo do njenog stvarnog pada. Tada sam hteo da je ostavim. Smatrao sam sebe krivcem za to. Ali ona me je grčevito uhvatila za ruku:

»Evo ti ključevi moga stana. Idi tamo«.

»Ako ćeš odmah izići, kao što si rekla, šta će mi, onda, ključevi? Pričekaću te«.

Nije odgovorila, bila je ulovljena u sopstvenu zamku. Uzelo sam ključeve, naravno. Na taj način, sam joj pružio neki oslonac. Sasvim nedokučiv, ali saznanje da ne dolazi u prazan stan nosi u sebi samopouzdanje. To joj je bilo preko potrebno. Rastali smo se pred njegovim vratima.

U početku sam mislio da je to samo jedna mala, prolazna nervoza sa njene strane jer joj izgleda suviše namerno, možda čak i odvratno da odmah odemo u stan; kasnije, kada sam shvatio u čemu je stvar, bilo mi je nelagodno, to sam već rekao. Međutim, dobro sam se pomeo.

Leškario sam na kauču i sa zadovoljstvom pušio njene cigarete.

Da li se pred nas isprečila odgovornost za ono što činimo? U svakom slučaju, ona je sada tamo a ja ovde, u njenom stanu. Ne uzbuđuje me pomisao da ona pripada i drugome. A da li to nju uzbuđuje? Sada me je ovde zarobila i sigurna je da sam samo njen, što ustvari jesam i što ustvari nisam.

Ovo je njena soba, ali ona je i moja. Isto tako kao što smo sada ja i ova soba, tako smo ja i ona. Šta ja mogu toj sobi, i šta ona može meni? Mi smo potrebni jedno drugom isto koliko i nismo. Mi smo sazdani jedno zbog drugog i ne tičemo se jedno drugog. Kad nas nema, nismo vezani, a kad smo tu, neodvojivi smo.

Naslomio sam se na kafevu peć i čekao.

Sada je sve i ponovo na početku. Tako mora biti. Zato se i volimo, zbog toga i ni zbog čega drugog. Kakva je to divna veština uvek polaziti iznova! Premda sam malo umoran od toga.

Možda je čitava stvar u tome da između nas nema konačnog kraja ni poslednjeg početka?

Svetlost je bila prigušena, niko nije mogao znati da u sobi ima nekog; to smo znali samo nas dvoje.

Tiho je polučala na vrata. Otvorio sam ih.

U vratima je stajala jedna druga žena. Ista ona sa kojom sam se tako neočekivano zblizio, već posle prvog susreta, u ovom istom stanu. Nemo je prekoračila prag i zastala u polumračnom pretsoblju.

»Osećala sam da si sam«, rekla mi je.

»Sam sam«, odgovorio sam.

»Sednimo, malo, ovde«.

»Ovde?« Ona me je gledala dugim začuđenim pogledom.

Odmah sam se ugrizao za jezik, ali je već bilo kasno. Šta sam mogao, svima se dešavaju takva glupa pitanja. Njeno nadahnuće je srećom bilo istrajno.

»Naravno, ovde je jako prijatno«, ležerno je potvrdila.

Uvek je sve zavisilo od toga kako se stvari prime: da li prikosno i nadmeno ili ravnodušno i prezirno. Seli smo na malo i meko kanabe kraj vrata, koja su ostala otkrivena; bili smo iza blagog svetlosnog zida, koji nas je štitio — činilo mi se — od sveta.

Kako da se pogodi trenutak kad vrhovi želja teže jedno drugom, pitao sam se često ranije. Neki put je to potrebno čekati danima, pa i mesecima i godinama, a neki put do toga dolazi iznenada, bez promišljanja i bez napora. Prošli put kad smo bili zajedno, taj trenutak obostrane želje je izostao, rasplinuo se, bolje reći, morao je biti odgođen; nastalo je sa njene strane malo kolebanje i sve se raspršilo, postalo nemoguće pa čak i smešno. Ovoga puta — bilo mi je jasno — taj trenutak neće moći biti ni na koji način izbegnut, oboje smo se za to starali. Naravno, moglo je da nam iznenada padne na pamet da jedno drugom nanosimo uvrede ili da sebe kažnjavamo. No, nismo bili toliko nezainteresovani.

Ona još ništa nije rekla, ali je mnogo učinila: gledala me je u oči duže no obično i pritom se stresla; kada je prešla prag disanje joj je bilo neosetno usporeno. »Još u Knez Mihailovoj sam osetila da si sam i došla sam!« šapnula je. Kakva bestidnost! Sada su joj se oči caklile, zelela je da mi kaže nešto prijatno. Svemu tome nesumnjivo je doprinisio polumrak koji nas je činio neodgovornim pred sopstvenim stidom, koji nas je istrajno potsticao da budemo slobodni, bez obzira što su to još uvek bili samo prvi trenutci našeg susreta.

Neki put je naša zaboravnost u ophođenju sa ženama — nekorisna. Jer sve ono što je bilo između nas, moglo je da bude i zaboravljeno. Srećom, sećao sam se kako mi je poslednji put sa nekom predanošću i bolom rekla: »Moram da idem«. I moga pitanja koje je zvučalo kao molba: »Zašto ne izostanete?« i njenog ponovnog opiranjaja: »Danas ne mogu«. I moje primedbe: »Sve će se rešiti ako sad rešite«. I njenog trećeg: »Nažalost!« posle koga je izgledalo — zaista — da naš razgovor tek ima da počne i možda bi odista i otpočeo da nije hitro i nežno izvukla svoju šaku iz mojih i da već nije bila strčala niz stepenice...

Ponovo smo se sreli njenom voljom, njenim izmišljenim osećajem. Opet sam joj držao ruke i, ovoga puta, osećao njene oštre nokte u svome dlanu koji su se sve više utiskivali u meso, ali ti mali i tupi bodeži izazivali su u meni uzbuđenje; ona mi se približavala gledajući me netremice nekim bezazlenim pogledom.

»Zbilja, mogli bismo to da učinimo«, šapnula je.

Napetost je naglo popustila i mi smo se predali tome neodoljivom trenutku.

Nema smisla da pričam iscrpno, taj zagrljaj na tome uskom divanu nije imao ničeg poetičnog u sebi. Bila su to samo dva stvaranja ni kriva ni prava u tom času. Potom smo prešli u sobu i počeli da krcakamo orahe, koje sam ja vadio iz velike srebrne činije na sred stola. Nismo osećali potrebu da se opravdavamo, čak ništa nismo ni govorili, i najviše smo zato bili srećni. Premda, misli sam, trebalo bi da pobegnem. Gledao sam je: njoj to nije bilo ni na kraj pameti, ugodno se namestila u fotelji i strpljivo vadila orahe iz ljuške.

Namah me je spopalo neko gadenje, ustao sam i počeo da šetao po sobi. Prišao sam prozoru i ko zna zbog čega razmaknuo sam zavesu i zagledao se u blednjavu svetlosni krug lampe koji se širio dole po dvorištu. Magla, između sa gustim dimom, plavila je već vlažne zidove, prozore suterena i prvog sprata, izvijala se oko golih grana visokog kiseljaka, koji je odnekud izdizkljao usred tog trouglastog betonskog dvorišta; nekoliko susednih prozora bilo je prigušeno osvetljeno.

Neočekivano, u svetlosnom krugu lampe, iznad jednog rastresitog oblaka magle i dima, izronila je ona sa njim; on ju je očigledno dopratio. Držali su jedno drugom stegnuto ruku, pozdravljali su se, ali nikako nisu mogli da se rastanu. Brzo sam namaknuo razmaknuti deo zavesa da me ne primete, ukoliko iz predostrožnosti pogledaju gore ili ako požele da rastanak učine nežnijim. Nisam osećao ništa slično besu ili ljubomori, ali mi se činilo da je naša podeljenost u toliko meri narasla, da nas je učinila nesrećnim.

Nisam je dočekao, izašao sam na sporedni izlaz, prepustio sam našoj zajedničkoj prijateljici — a da ona to nije ni znala — sva eventualna objašnjenja.

Sutradan sam se popeo uz stepenice i pritisnuo na njeno zvonice; niko se nije odazvao. Oslušnuo sam kroz vrata — samo je sat u pretsoblju odavao znake života.

Kasno uveče popeo sam se ponovo; isto, samo što sat više nije radio.

On je moj pokazatelj. Po njemu određujem da li je kod kuće ili na putu — zavisni od toga da li on ide ili stoji. Može biti da je ona otputovala, to je najverovatnije, vrlo često je odsutna. Ali nikad suviše dugo.